

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

TOMUS LXXX.

HUNGARIA
SZEGED
1985

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

TOMUS LXXX.

HUNGARIA
SZEGED
1985.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA

Szerkesztő bizottság

DR. ANDERLE ÁDÁM, DR. CSATÁRI DÁNIEL, DR. GAÁL ENDRE,
DR. KRISTÓ GYULA, DR. MAKK FERENC, DR. SERFŐZŐ LAJOS

Redegit

DR. LAJOS SERFŐZŐ

Szerkesztette

DR. SERFŐZŐ LAJOS

Műszaki szerkesztő

DR. GAÁL ENDRE

HU ISSN 0324—6965

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*

A SZEGEDI MUNKÁSSÁG 1905—1906. ÉVI HARCA A POLITIKAI JOGOKÉRT

1905—1906-ban a nemzetközi munkásmozgalom nagyarányú fellendülésének részeként a magyarországi proletariátus harcai is a korábbihoz képest felerősödtek. Ez az általános tendencia Szegeden is érvényesült. A helyi mozgalom növekedése mind a szakszervezeti fejlődésben, mind a munkásság politikai mozgalmában érvényesült, támaszkodva a megelőző évek eredményeire és tovább is fejlesztve azokat. A dualista rendszer politikai válságának kibontakozásához az osztrák és a magyarországi munkásmozgalom ekkori nagy fejlődése is hozzájárult, ugyanakkor a válság maga is kedvezett a munkásmozgalom kiszélesedésének és eredményesebbé válásának.¹

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1905 első felében követett taktikájának körvonalai — megítélésünk szerint — már 1904 őszén kezdtek kirajzolódni. Az 1904. november 18-i ismert parlamenti puccs és az ennek nyomán kialakult kormányellenes ellenzéki pártszövetség, a koalíció létrejötte után következő hetekben — eltérve az 1903 végi magatartásától, amikor egyidejűleg harcolt a kormány és az ellenzék ellen — a kormány és Tisza István ellen küzdve közeledett a koalícióhoz. A központi pártvezetőség úgy vélekedett, ha a polgári ellenzéki pártok hajlandók akciót indítani az általános titkos választójogért, a szociáldemokraták támogatják az ellenzék küzdelmét a nemzeti követelésekért és a parlamenti szólásszabadság biztosításáért. A központi vezetőség álláspontjának megfelelően 1904 végén számos vidéki városban a szociáldemokraták a függetlenségi párttal közösen tüntettek a Tisza-kormány tevékenysége ellen, ugyanakkor állást foglaltak az általános titkos választójog mellett.² E városok közé tartozott Szeged is. November 24-én a parlamenti ellenzéki pártok helyi csoportjainak vezetői értekezletet tartottak, amelyen elhatározták, hogy november 27-én a Klauzál téren népgyűlést rendeznek, tiltakozva a november 18-i parlamenti események ellen.³ Az értekezletre meghívták a szegedi szociáldemokrata pártvezetőség képviselőit is. (Zárójelben megjegyezzük, hogy a korabeli helyi munkásmozgalomra vonatkozó források már az 1890-es évek közepétől szegedi, 1898-tól Csongrád megyei *pártszervezetről* is beszélnek. Jelenlegi adataink birtokában azonban mégis helyesebbnek látszik helyi *pártvezetőségről* szólni, mert sem Szeged, sem Békés, Csanád, Csongrád megyék területére nem találtunk olyan adatokat, amelyek bizonyítanák, hogy a párt a helyi szakmai szervezetekben fokozatosan kifejlődő szabadszervezeteken

¹ Az 1905—1906. évi hazai munkásmozgalom történetének számos kérdését párttörténetírásunk már részletesen bemutatta. Csupán néhány példára utalunk. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt választójogi taktikájáról: MUCSI FERENC: A Kristóffy — Garami paktum. Budapest, 1970. A párt és a nemzetiségek témaköréről: KENDE JÁNOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903—1919. Budapest, 1973. A párt elméleti nézeteiről: ERÉNYI TIBOR: Szocializmus a századelőn. Budapest, 1979.

² DOLMÁNYOS ISTVÁN: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901—1904). Budapest, 1963. 406—407.

³ Szegedi Napló, 1904. november 25.

túl külön szervezeti hálózattal is rendelkezett volna. Igaz ugyan, hogy a megyei párt-értekezletek küldöttei 1905—1906-ban helyi pártszervezetek képviselőiként voltak jelen, de ez önmagában még nem igazolja az általuk képviselt szervezetek pártszervezet voltát.⁴ Az viszont tény, hogy a megválasztott megyei pártvezetőség tagjai a szegedi szakszervezeti csoportok zömmel neves vezetői közül kerültek ki.⁵

Az említett 1904. november 24-i értekezleten a szegedi pártvezetőség nevében Révész Sándor kijelentette, hogy a párt „csatlakozni fog a határozati javaslatához, ha belevétetik az, hogy az egyesült ellenzék ne csupán Tisza István parlamenti csínyjének a visszaveréséért küzdjön, hanem ha győzött, folytassa a harcot tovább az általános választói jogért...” Az értekezlet elfogadta az előterjesztést. A szociáldemokratáknak az értekezletre történt meghívása és Révész Sándor előterjesztésének elfogadása azt mutatja, hogy a helyi koalíciós vezetők is közeledtek a szociáldemokratákhoz. Az 1905. évi események azonban rávilágítottak, hogy e közeledés — országosan és Szegeden is — csupán taktikai célból történt, a választójogért való harc melletti állásfoglalás nem volt őszinte. Arra irányult, hogy a koalíciós erők helyi tömegbázisát szélesítse és a szervezett munkások harcát a kormány ellen fordítsa, s ezzel erősítse a koalíció pozícióit. Az országos szociáldemokrata vezetőség látta a koalíció taktikázását, de mégis állást foglalt az ellenzéki pártszövetséggel való együttműködés lehetősége mellett, mert a haladás legfőbb akadályának Tisza Istvánt és csoportját tekintette. Bizott abban, hogy rá tudja szorítani a koalíciót arra, hogy a Tiszáék elleni harccal egyidejűleg küzdjön a választójogi reformért is. Ugyanakkor — amint a november 27-i fővárosi munkásgyűlés határozata és Weltner Jakabnak az ugyancsak november 27-i szegedi nagygyűlésen elhangzott beszéde is igazolja — elhatárolta magát a koalíciós pártoktól, és kifejezte elszántságát az általános választójogért való harcra, ha kell, a koalícióval szemben is. Az elfogadott határozat nemcsak Tisza november 18-i akcióját bélyegezte meg, hanem Szeged közgyűlésének november 24-i többségi határozatát is, mert az nem ítélte el Tisza „törvénytíró” eljárását.⁶

Néhány héttel később, egy újabb fővárosi munkásgyűlésen Weltner a szociáldemokraták adott helyzetben helyes magatartásának példájaként értékelte a szegedi ellenzéki pártok akciójába való bekapcsolódást. Ez az értékelés azonban egyoldalú, mert november 27-én a párt sem Szegeden, sem Budapesten nem szolt az ellenzéki pártok népellenességéről, a szociáldemokrácia végső céljairól és arról, hogy a szocialisták azért követelik az általános választójogot, hogy kedvezőbb feltételeket teremtsenek a szocialista társadalomért vívott harchoz.

Az ellenzékkel való együttműködésre törekvés határozta meg a párt magatartá-

⁴ E bonyolult kérdést részletesen tárgyalja KABOS ERNŐ: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek kapcsolatai c. tanulmánya. In: Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. Szerk.: KABOS ERNŐ, Budapest, 1969. Újabban SIPOS PÉTER foglalkozott a témával: A szakszervezetek és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890—1930. Budapest, 1984. Utóbbi munka gazdasági és politikai szabadszervezeteket is megkülönböztet, a politikaiakat mint a kiépülő pártalapszervezetek magvát említi. Megjegyzi azonban, hogy e kérdés az 1904—1907-es esztendőkre tovább kutatásokat igényel. Vidékünkön az eddig megismert szabadszervezetek mind gazdasági, mind politikai funkciókat elláttak 1905—1906-ban és a következő években is.

⁵ VDCSMMT 1868—1917. 265—268. — Az erőteljes politikai mozgalom kibontakozását is segítő szakszervezeti fejlődésről külön tanulmányt írtunk: GAÁL ENDRE 1966. A VDCSMMT 1868—1917. kötetben számos szegedi szakszervezettörténeti dokumentumot már közöltünk és el kívánjuk készíteni az 1905—1906. évi részletes szegedi szakszervezettörténeti dokumentumkötetet is. Mostani tanulmányunkban a szakmai szervezkedés csupán a politikai mozgalommal való összefüggéseiben kerül szóba.

⁶ A november 27-i fővárosi munkásgyűlés határozatát közli: A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Budapest, 1905. 77. A szegedi népgyűlésről: Szegedi Napló, 1904. november 29.

sát az 1905. januári választások idején is. Ezért álláspontja némiképp eltért az 1901. évi választások idején megfigyelhetőtől.⁷ Most is hirdette, hogy a társadalmi haladást, a nép igazi érdekeit csak a szociáldemokrata párt képviseli. A választási agitáció időszakában rendezett népgyűlésekkel a tömegek jogfosztottságát s egyben választói jogra való érettségét is igyekezett bizonyítani.⁸ Mivel azonban a koalíció a választójogi reform megvalósítását is programjába vette, a párt — a korábbi választási gyakorlattól eltérően, az 1904. november végi álláspontnak megfelelően — nem helyezett súlyt az ellenzéki pártok népámító, mandátumvadászó céljainak éles bírálatára. Ezúttal kevesebb jelöltet állított az országban, mint a megelőző választáson, és elsősorban arra törekedett, hogy segítse a választójog reformjának szükségességét hangoztató koalíciós jelöltek sikerét a kormánypártiakkal szemben. A szegedi szociáldemokrata pártvezetőség 1905. január 11-én tartott értekezletén úgy határozott, hogy szavazóit Szeged I. választókerületében a kormánypárti jelölttel szemben fellépő báró Bánffy Dezső, az Újpárt vezetőjének támogatására szólítja fel⁹.

Szeged II. választókerületében a párt önálló jelöltet is állított: a központi pártvezetőség Joó Ferenc makói földmunkást, a Csanád megyei pártvezetőség tagját, az országos szociáldemokrata földmunkásmozgalom egyik akkori vezetőjét léptette fel. Az 1904. decemberében alakított alsó- és felsővárosi kerületi pártvezetőségek január 15-re népgyűlést jelentettek be a Szabadság térre, illetőleg a felsővárosi ún. Cigányligetbe (Római körút és Szilléri sugárút sarok) a politikai helyzet és képviselőjelölés napirenddel. A hideg időjárás nem kedvezett a gyűléseknek. Kevés érdeklődő jelent meg, és a felsővárosi gyűlést nem is tartották meg. Joó Ferenc egy héttel később, a Kossuth Lajos sugárúti Csikós-féle vendéglőben mondotta el beszédét.¹⁰

A január 26-án tartott választáson Szeged I. választókerületében Tallián Béla földművelésügyi minisztert (szabadelvű programmal), a II. választókerületben dr. Polczner Jenőt (függetlenségi programmal) választották meg. Tallián azonban március elején lemondott a szegedi mandátumról, ezért április 13-án az I. választókerületben pótválasztást tartottak, amelyen Bánffy Dezső győzött a függetlenségi jelölttel szemben.¹¹ Az 1905. áprilisi pártkongresszuson — a párttaktikáról szólva — Garami Ernő helyesen jelentette ki, hogy a párt pillanatnyi politikai előnyök kedvéért nem adhatja fel a kizsákmányolók pártjaival, csoportjaival való szembenállását.¹² Ezt a helyes elvet a vezetőség 1904—1905 telén és a kongresszus utáni egy-két hónapban is igyekezett érvényesíteni. A szervezettség fokozására, a szocialista eszmék terjesztésének gyakorlati megvalósítására Szegeden is jelentős erőfeszítések történtek.

Ez is magyarázza, hogy a januári választást követően a szervezett szegedi munkások és a helyi közigazgatás irányítói között éles politikai összecsapások bontakoztak ki. A helyi újságok — különösen a függetlenségi párt elvei szerint szerkesztett, főleg a nagy- és középpolgárság érdekeit képviselő Szegedi Napló és a lakosság „alsó réte-

⁷ Az 1901-es álláspontot és a választás eredményét lásd GAÁL ENDRE 1978. 36—38.

⁸ Mindezekre lásd a párt által 1904. decemberében kiadott, Föl a választásokra! c. röpiratot. (A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 90.) Továbbá: A Czipész, 1905. január 15. Szemle. A választások. — A pártvezetőség jelentése az 1905. áprilisában tartott XII. pártkongresszushoz. MMTVD III. 268—269.

⁹ A párt országos választási taktikájára: MMTVD III. 269. A szegedi pártvezetőség határozatára: Szegedi Napló, 1905. január 13.

¹⁰ CsmL Polgm. eln. ir. 1905—664. sz. — A szegedi országgyűlési választásokról igen hiányosan maradtak fenn a választásokat szervező Központi Választmány iratai, jegyzőkönyvei. Emiatt nem tudtuk kideríteni, hogy Joó Ferenc hány szavazatot kapott. Ugyanez vonatkozik az 1906. áprilisi választáson felléptetett szociáldemokrata jelöltekre nézve is.

¹¹ Szegedi Napló, 1905. január 27., illetőleg április 14. CsmL Országgyűlési képviselő — választásra vonatkozó ir. A Központi Választmány 1905. évi üléseinek jegyzőkönyvei.

¹² MMTVD III. Id. mű 292.

gére” jelentékeny hatással bíró, napi 10—15 000 példányban megjelenő krajcáros Szegedi Friss Ujság — már január közepétől figyelemmel kísérték az oroszországi fejleményeket. A Szegedi Napló január 23-án rendkívüli kiadásban számolt be a „véres vasárnap” eseményeiről. A január végi, február eleji tudósítások közül nem egy kommentár nélkül jelent meg, de így is kirajzolódik belőlük az oroszországi tömegek forradalmi aktivitásának növekedése.¹³ A Szegedi Friss Ujság 1905. január 27-i számában Trepov tábornok Pétervár kormányzójává történt kinevezése alkalmából kifejezte azt a reményét, hogy a forradalmat a cár terrorista intézkedésekkel sem tudja elfojtani. „Pétervárott tehát nincs a legparányibb hajlandóság sem arra, hogy az elnyomott nép alkotmányos törekvései, akár csak részben is teljesíttessenek. Azonban az események arra vallanak, hogy a forradalom jóval erősebb, semhogy vérbe hagyná magát fojtani.” Szeged munkásai a Népszava hasábjairól még részletesebben értesülhettek az oroszországi forradalmi mozgalomról. Az orosz proletariátus elszántságáról érkező híradások a kiélezett hazai belpolitikai helyzetben a magyarországi munkások harc készségét is fokozták. Szegeden a feszült hangulat kialakításához hozzájárult a függetlenségi sajtó Tisza István ellenes hadjárata, az önálló vámterület, a magyar vezényleti nyelv szüntelen követelése, az 1904. november 18. utáni „alkotmányvédelem” és a Szabadelvű párt helyi híveinek az 1905. január 26-i választáson a kormánypárti képviselőjelölt érdekében kifejtett nyomása is.¹⁴

Amikor ismertté vált, hogy február 5-én, vasárnap Bánffy Dezső Szegedre kíván jönni és itt a polgári ellenzéki csoportok képviselői ünnepélyesen akarják fogadni, a helyi szociáldemokrata pártvezetőség e nap délutánjára népgyűlést jelentett be a Klauzál térre. A gyűlésre vörös plakátokon is felhívta Szeged népének figyelmét.¹⁵ A párt ezzel a gyűléssel is a választójogi harcra igyekezett emlékeztetni a koalíciót. A főkapitány „közrendészeti és közforgalmi tekintetekből” a bejelentést nem vette tudomásul. Arra hivatkozott, hogy vasárnap délutánonként a Széchenyi és Klauzál téren, valamint az ezeket átszelő Kárász utcán a közönség a késő esti órákig sétálni szokott, s a népgyűlés ezt zavarná. A gyűlés színhelyéül a sáros Valéria teret (ma Bartók tér) jelölte ki. Attól tartva azonban, hogy törvénytelen intézkedése ellenére is a munkások megkísérlik a Klauzál téren tartani a gyűlést, továbbá, hogy a város lakossága egy részére jellemző „izgatott hangulat” miatt a tömeghez intézendő beszédek hatása alatt „nagyobb mérvű rendzavarások állhatnak elő”, 150 főnyi gyalogsági és 40 főnyi lovassági katonai készenlétet kért a katonai állomásparancsnoktól. A kérdéses napon pedig lovas rendőrséget vezényelt a Kárász utcába. A munkások válasza az volt, hogy február 5-én délután mintegy 500-an négyes sorokban tüntető sétát rendeztek az említett két téren és a Kárász utcán. Ez a tömeges tüntető séta egész délután folyt s a rendőrség tehetetlenül nézte, mert a fegyelmezett munkások elleni fellépésre a legcsekélyebb ok sem szolgált.¹⁶ A szervezett munkások Szegeden ez ideig ismeretlen formájú megmozdulása a gyülekezési jogra vonatkozó kormányrendeletek durva módon történt megsértése elleni tiltakozás, egyben a teljes gyülekezési szabadság biztosítása melletti politikai tüntetés volt. Az eredetileg választójog követelésére tervezett gyűlés ilyen módon a fennálló rend munkásellenes, önkényeskedő viszonyai ellen irányuló mozgalommá vált.

Ugyanez megismétlődött február 19-én is. Erre a napra a szociáldemokraták „a

¹³ Nem kívánjuk behatóan tárgyalni az 1905—1907-es oroszországi polgári demokratikus forradalom eseményeinek tükröződését a szegedi polgári sajtóban. A bennük leírt forradalmi események, a hozzájuk fűzött magyarázatok, a levont tanulságok elemzése külön tanulmányt érdemel.

¹⁴ Mindezekre sok anyagot találhatunk a Szegedi Napló 1905. januári számaiban.

¹⁵ CsmL Polgm. eln. ir. 1905—717. sz.

¹⁶ Uo. Továbbá Szegedi Napló, 1905. február 7.

választások és a nép” napirenddel ugyancsak a Klauzál térre jelentették be a népgyűlést. A főkapitány — ugyanolyan indokkal, mint korábban — ismét a Valéria térre utasította a bejelentőket.¹⁷ A pártvezetőség — a Bánffy-korszakot idéző újabb önkényes eljárás elleni tiltakozás jegyében — nem elégedett meg a munkások előbbihez hasonló tüntető sétájának megszervezésével, hanem Stettner Lajos és két másik munkás által a városi tanácshoz benyújtott tiltakozás útján megfellebbezte a főkapitányi határozatot. A fellebbezés azt hangsúlyozza, hogy vasárnap délutáni időpontban polgári pártok tarthattak gyűlést a Klauzál téren, tehát a főkapitány eljárása ellentétben áll az állampolgárok egyenjogúságának elvével. A városi tanács azonban a fellebbezést elutasította és a főkapitányi végzést helyben hagyta. Stettner és társai ekkor a belügyminiszterhez fordultak orvoslásáért, de az szintén jóváhagyta a főkapitányi végzést és a tanácsi határozatot is. Ez az eset mutatja, hogy a szegedi pártvezetőség hitt abban, hogy az elnyomók közigazgatási apparátusának magasabb szervei „pártatlan” állásfoglalásra is képesek olyan esetben, ha a dualista korszak által legalábbis szavakban elismert állampolgári „egyenjogúság” nyilvánvaló durva megsértéséről van szó. A belügyminiszter álláspontja viszont azt mutatja, hogy a tőkés és földbirtokosok érdekeit szolgáló közigazgatást nem a gyakorta hangoztatott pártatlanság, hanem a munkások harcának minél szűkebb területre való szorítása vezeti. A hatósági önkény leleplezésével párosuló februári tüntető séták megszervezése azonban a munkástömegek politikai nevelésének fontos eszköze volt. Elősegítette a rendőrség és a városvezetőség munkásellenes hadjáratára vereséget mérő, a városban első ízben megszervezett általános politikai tömegsztrájk kibontakozását 1905 áprilisában.¹⁸

A megelőző években néhány vidéki városban már volt általános politikai sztrájk, 1905 első felében pedig számos vidéki helységben, mint pl. Nagyváradon, Eszéken, Kolozsváron robbant ki ilyen mozgalom. 1905-ben ezeket megelőzte a szegedi, amely tehát nemcsak a város legelső általános sztrájkja volt, hanem az 1905. évi magyarországi megmozdulások között is a legelső. Az MSZDP egyik akkori vezetője, Buchinger Manó nagy értékű memoárjában (Küzdelem a szocializmusért. Budapest, 1946.) többek között arról ír, hogy az általános sztrájk mint politikai fegyver magyarországi alkalmazása az oroszországi polgári demokratikus forradalom hatásának is jele. (Az általános politikai tömegsztrájk alkalmazásával kapcsolatos nemzetközi vita ismertetése természetesen nem lehet e helyütt feladatunk.)

A szegedi általános sztrájk a kenderfonógyári munkások sztrájkjából fejlődött ki.¹⁹ 1905. március 24-én a Kenderfonógyárnak csaknem valamennyi munkása becsúszta a munkát. Ennek közvetlen kiváltó oka az volt, hogy több munkás belépett a szociáldemokrata pártba, az üzemben munkatársaik körében is agitáltak, hogy csatlakozzanak a szocialista mozgalomhoz. Emiatt a gyárigazgató elbocsátotta őket. A pártvezetőség hiába kérte az elbocsátott munkások visszavételét; Wimmer Fülöp igazgató kijelentette, hogy munkásai nem lehetnek tagjai semmiféle szocialista szervezetnek. Erre robbant ki a sztrájk, amely elsősorban a szervezkedési szabadságot követelte a gyár munkásai számára, de emellett egyéb politikai követeléseket és gazdasági követeléseket is megfogalmazott. A szegedi szociáldemokraták mozgósító munkája nyomán az üzem addigi történetének legnagyobb sztrájkja kezdődött 1905 márciusában. A gyárban korábban lezajlott sztrájkokhoz képest elsősorban az jelentett előrelépést, hogy itt már politikai követelések állottak előtérben. A gyár vezetősége az összes sztrájkolót — a bentlevő munkabérek és a munkavállalás alkalmával fizetett

¹⁷ CsmL Polgm. eln. ir. 1905—1149. sz.

¹⁸ Népszava, 1905. április 13. CsmL Tan. ir. 1905—1369. I. sz.

¹⁹ A szakmai szervezkedés jelentőségéről e sztrájkmozgalomban: GAÁL ENDRE 1966. 5—6. Legfontosabb dokumentumai: VDCSMMT 1868—1917. 253—259.

kaució visszatartásával — kizárta és új munkásokat kezdett toborozni. Ezzel akarta meghátrálásra kényszeríteni a sztrájkolókat.²⁰ A sztrájkhoz nem csatlakozó munkások védelmére rendőrségi oltalmat kért. A sztrájkolók zöme elszántan kitartott a követelések mellett. A Csikós-féle vendéglőben lévő sztrájktagon a szegedi szociáldemokrata vezetők buzdították őket a további harcra. A gyárvezetőség a munkások elszántságát látva, április 2-án megszakította a rendőrség közbejöttével folyt békéltető tárgyalásokat, a rendőr-főkapitány pedig április 3-án délből a sztrájktagonat feloszlatta, a munkásokat szétkergette. A rendőrség tehát ezúttal a munkások sztrájk- és gyülekezési jogának felrúgásával, a harcoló munkások elleni közvetlen erőszakkal sietett a nagy-
tőke védelmére.

A helyi szociáldemokrata vezetőség képviselői, élükön Révész Sándor titkárral, megkísérelték a kiegyenlítést: április 4-én a polgármestertől a rendőr-főkapitányi rendrendelkezés visszavonását kérték, de Lázár György polgármester kiutasította hivatali szobájából a küldöttség tagjait. A közigazgatás és a nagy-
tőke munkásellenes együttműködése azonban számukra nem várt fordulatot hozott. A pártvezetőség még aznap este kihirdette az általános sztrájkot, felszólítva Szeged összes szervezett és szervezetlen ipari munkását a gyülekezési jog és a sztrájk szabadság megvédéséért folyó politikai harcra. A szakszervezeti csoportok magukévá tették a felhívást, és a szervezetlenek körében is kitartó agitációt végeztek. Ennek nyomán április 5-én reggel 8 órakor elnéptelenedtek a műhelyek, leálltak az építkezések és a rakodóparti szállítások. Lakatosok, bádigosok, vasöntők, kovácsok, szabók, cipészek, kőművesek, ácsok, több nagyobb ipartelep munkásai is (pl. az újszegedi kendergyárban) beszüntették a munkát. A sztrájkolók munkásdalokat énekelve bejárták a várost. Jelszavaik: „Éljen az általános munkássztrájk! Éljen a munkásszakszervezet! Éljen a világot megváltó szociáldemokrácia! Éljenek a hazátlan bitangok!” A pártvezetőségnek az 1906. évi pártkongresszushoz küldött jelentése szerint e politikai mozgalomban a szervezetlen munkásokkal együtt kb. 7000-en vettek részt.²¹ E szerint a város ekkor mintegy 8000 főnyi ipari munkásának legnagyobb része bekapcsolódott a mozgalomba. A sztrájk magával ragadó lendületét az is bizonyítja, hogy pl. a Kenderfonógyár őt jól fizetett külföldi szerelője, akik addig szóba sem álltak a szocialistákkal, a vasmunkásszervezet első felszólítására abbahagyták a munkát.²² Ez az adat is igazolja, hogy a pártvezetőség elsősorban a szakszervezeti csoportokra támaszkodott a politikai harcban, viszont a szocialistáknak befolyása volt a szakszervezetekben tömörült munkásokon keresztül a szervezetlenek széles rétegeire. A városban addig nem tapasztalt mérvű munkabeszüntetés, a munkások „forradalmi hangulatának” hatására a polgármester, aki két nappal előbb kiutasította hivatali helyiségéből a munkások küldöttségét, most a helyettes főkapitányt a sztrájkolók vezetőihez küldte azzal a kéréssel, hogy fellebbezzék meg a főkapitány április 3-i, sztrájktagonat feloszlató rendelkezését, hogy azt megsemmisíthesse. A munkások általános sztrájkjukkal többet nem is akartak elérni. Délből küldöttségük átnyújtotta a fellebbezést, a polgármester nyomban visszaadta a munkások gyülekezési jogát, „kijelentette a küldöttségnek, hogy a munkások jogait ő mint a város feje tiszteletben tartja és másokkal is tiszteletben tartatja”.²³

²⁰ Szegedi Napló, 1905. március 25. A lap polgári érdekeket kifejező jellegére az említett eseményekről tudósító cikk címe is jellemző: A munkások vérszopói. Lelketlen izgatók. — A burzsoá sajtónak a sztrájkok munkásokra nézve káros hatásáról, a sztrájkvezetők elődsi voltáról szóló cikkei a fejlettebb országokban már a 19. század első feléből, Budapesten nagyobb számban a kiegyezést követő évtizedtől ismertek. A vidéki lapokban nagyobb számban először 1905—1906-ban, a munkásmozgalom első nagyarányú fellendülése idején olvashatók. (VDCSMMT 1868—1917. 42.)

²¹ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1906. évben. Budapest, 1907. 123.

²² Vas- és Fémmunkások Szaklapja, 1905. május 4.

²³ Népszava, 1905. április 7. VDCSMMT 1868—1917. 259.

Az általános sztrájk tehát néhány órai harc után teljes győzelmet hozott, kivívta a munkások sztrájkjogának elismerését, ezzel a párt tekintélyét, befolyását nagymértékben növelte. A sztrájk eredményét aznap délután a Valéria téren tartott népgyűlésen Süssholtz Sándor, Stettner Lajos, Schwartzberg Ferenc és Széll Mihály ismertették. A gyűlés befejezettnek nyilvánította az általános sztrájkot, és felszólította a munkásokat, hogy április 6-án reggel kezdjék meg a munkát, „... a büszke öntudattal, hogy összetartásuknak és törekvésük céltudatosságának olyan fényes tanújelét adták, hogy a szegedi munkás előtt mindenki tisztelettel emelheti meg a kalapját”.²⁴ A munka megkezdése természetesen nem vonatkozott a Kenderfonógyár munkásaira. Azok továbbra is sztrájkoltak azokért a politikai és gazdasági követelésekért, amelyekért megindították mozgalmukat. Harcuk azonban nem ért el eredményt: a rendőrség által oltalmazott sztrájkktörők működését nem tudták megakadályozni, anyagilag kimerültek, a gyárvezetés kiéheztető taktikája, párosulva a rendőrség terrorjával, április 12-én megadásra kényszerítette őket.²⁵ Az általános sztrájk után a tőkések megtorlást alkalmaztak: számos munkáltató a sztrájkban való részvétel miatt több munkást elbocsátott, Széll Mihály és Stettner Lajos ellen a hatóság eljárást indított, mert „dolgozni akaró munkásokat” „sztrájkba kényszerítettek”. A Kenderfonógyár április 12. után 50 munkását nem vette vissza stb.²⁶ Mindez azonban nem fedheti el azt a tényt, hogy az általános sztrájk bátor és eredményes megszervezése a szegedi munkásság osztályharcának egyik szép fejezetét, a helyi és az országos mozgalom 1905-ben felfelé ívelő tendenciáját jelezte.

A Csongrád megyei szociáldemokrata pártvezetőség a szegedi általános sztrájk sikerétől is lelkesítve a korábbi években szokásos agitációnál erőteljesebben igyekezett mozgósítani 1905. május 1. megünneplésére. Vörös betűkkel nyomtatott plakátokon hívta fel Szeged népét az általános munkaszünetre, a kizsákmányoló, elnyomó burzsoázia elleni tüntetésre, az általános választójog, a nyolcórás munkanap követelésére.²⁷ A munkások május elsején reggel 6 órakor gyülekeztek a Csikós-féle vendéglő előtt, ahonnan szakszervezeteik szerint csoportosulva vonultak Újszegedre, s ott a 9 órakor rendezett népgyűlésen meghallgatták Révész Sándornak a május elsejei megmozdulás jelentőségét méltató beszédét. Ez a május elseje Szegeden is — akár csak az ország más városaiban — a politikai jogok melletti tüntetés, a proletariátus nemzetközi összefogásának dokumentálása mellett alkalom volt arra, hogy a még nem öntudatos, szervezetlen munkások között fokozottabban terjesszék a szocializmus eszméjét, újabb és újabb munkásokat vonjanak a szervezettek táborába. A város rendőr-főkapitánya — attól tartva, hogy a szociáldemokrata munkások a május elsején dolgozni akaró munkásokat majd munkaszünetre igyekeznek szorítani — a sztrájkhoz nem csatlakozó munkások védelmére és az esetleges „rendzavarások” megakadályozására 300 főnyi készültséget kért a katonai állomásparancsnokságtól, amelyet az biztosított is. Minthogy azonban május elsején „rendzavarás” nem fordult elő, a készültség igénybevételére nem került sor.²⁸

A szegedi munkások 1905 első felében lezajlott politikai mozgalmai között a legjelentősebbek a helyi közigazgatás és rendőrség önkényes eljárásának visszaverésére, a gyülekezési és sztrájk szabadság biztosítására irányultak. Ebben az időben a szociáldemokrata párt központi vezetősége arra törekedett, hogy a januári választáson

²⁴ Uo.

²⁵ Népszava, 1905. április 13. — A gyárvezetőség által visszafogadott munkások a március 23. előtti feltételek mellett folytatták a munkát.

²⁶ Szegedi Napló, 1905. április 15.

²⁷ Uo., 1905. április 28.

²⁸ CsmL. Polgm. eln. ir. 1905—2143. sz.

győztes koalíciót korábbi, a választójogi reformmal kapcsolatos ígéretének valóra váltására szorítsa.²⁹ A szegedi mozgalom — elsősorban az április 5-i általános sztrájk — ennél tovább ment, nem a választójogi reform kérdésével, hanem egyéb polgári demokratikus követelésekkel volt kapcsolatban. Emiatt előnyösen különbözött e periódus országos szociáldemokrata politikai mozgalmaitól. Azt is mondhatnánk, hogy a szegedi mozgalom fejlődésének ez sajátos vonása volt 1905 tavaszán. A választójogi reform gondolata 1905-ben csak nyártól kezdve került a helyi munkásság politikai jellegű mozgalmainak középpontjába: akkor, amikor a párt országos vezetésének a választójogi harcban követett taktikai irányvonala — az újonnan kinevezett „darabont kormány” belügyminisztere, Kristóffy József és a párt vezetői között létrejött titkos egyezség következtében — megváltozott.³⁰ A változás lényege az volt, hogy ezentúl a kormánnyal együttműködve, választójogi tömegmozgalom segítségével, a koalíció elleni éles harccal igyekezett kényszeríteni a szövetkezett ellenzékot a választójogi reform előtérbe helyezésére. A párt taktikájának módosulását nagyon jól tükrözi — többek között — a Népszava 1905. augusztus 12-i számának Talpra! c. cikke is. E cikk a koalíció elleni kíméletlen harcot hirdeti, rendkívül élesen leleplezve a szövetkezett ellenzéki pártok kizsákmányolóok érdekeit védő törekvéseit. Ugyanakkor felszólítja a jogfosztottak seregét, hogy álljanak talpra az általános választójogért, amely „mindent” jelent.

A kormány — a „nemzeti ellenállást” hirdető és irányító koalícióra gyakorolt nyomás növelése és ezáltal a kormányzás zavartalanabbá tétele érdekében — nem górdított akadályt a szociáldemokrata párt által irányított, koalícióellenes választójogi tömegmozgalom kibontakozása elé, sőt ezt — a szocialisták rendőri felügyelet alól való feloldozásával — elő is segítette.³¹ A párt 1905. augusztusában nagyon erőteljes választójogi kampányt indított, a fővárosban és vidéken mintegy 250 munkásgyűlést szervezett.³² Augusztus 20-án a központi vezetőség kiküldöttei 38 vidéki helységben tartottak népgyűlést, köztük Szegeden is. A szegedi pártvezetőség a gyűlés előkészítése során — az 1904. november 27-i Klauzál téri gyűlés határozatát szem előtt tartva — meghívta arra Polczner Jenő országgyűlési képviselőt, a koalíció szegedi erőinek vezérét. A meghívás célja az volt, hogy rászorítsa Polcznert a november 27-i népgyűlés általa is elfogadott, a választójogi reformért való harcra vonatkozó részének megtartására.³³ Polczner azonban nem jelent meg a gyűlésen, és nem foglalt állást az általános, közvetlen és titkos választójog mellett. A párt megbízottainak az 1896. évi megválasztása alkalmával a magyarság szupremáciáját feltétlenül biztosító, a cenzusos választójogot továbbra is fenntartó szerény reform szükségessége mellett tett nyilatkozatát mondotta el.³⁴ Megtagadta tehát azt, amit e téren 1904 novemberében elismert, éppúgy, mint a koalíciós vezérlő bizottság tagjai. Ezért is jogos volt az augusztus 20-i, Valéria téren tartott népgyűlés szónoka, Weltner Jakab részéről a koalíciós pártok, elsősorban a függetlenségi párt demagógiájának, „hazafias” mezbe bújtatott szédelgésének, a „nemzeti ellenállás” társadalmi előrehaladást nem biztosító, a nép boldogulását semmiben sem segítő jellegének megmutatása.³⁵ A gyűlésről egyoldalú, elfogult tudósítást közöl a Szegedi Napló augusztus 22-i száma, amely vissza-

²⁹ MMTVD III. Id. mű 277.

³⁰ Részletesen ír a paktumról és a párt taktikai irányvonalának ettől kezdve megfigyelhető változásáról MUCSI FERENC: A Kristóffy—Garami paktum c. id. művében.

³¹ KRISTÓFFY JÓZSEF: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Budapest, 1928. 172.

³² Uo. 63. BUCHINGER MANÓ: Küzdelem a szocializmusért I. A magyar munkásmozgalom hőskora. Budapest, É. n. [1946] 154—160.

³³ Szegedi Napló, 1905. augusztus 18.

³⁴ Uo.

³⁵ Népszava, 1905. augusztus 22.

tuasította Weltner megállapításait, és támadta azért, mert nem a koalíció „nemzeti” ellenállásának támogatására igyekezett felsorakoztatni a népet. A cikk a katonai és egyéb „nemzeti” követeléseket természetesen a demokratikus követelések elé helyezi, amelyeket az adott helyzetben egyáltalán nem tart fontosnak. A koalíciósook e nézetére különösen jellemző ugyanezen szám Ellenfelek c. cikke is.

A gyűlés állást foglalt az általános, közvetlen és titkos választójog megvalósítása mellett, és elítélte a koalíciót azért, hogy a demokratikus követelések megvalósítását mellőzi. E munkásgyűlés előzményei is megmutatták, hogy a szegedi szociáldemokraták hajlandók lettek volna együttműködni a koalícióval és támogatni annak „nemzeti” programját azon az alapon, ahogyan 1904 őszén tették. A koalíciósook azonban még az akkor létrejött és a proletariátus osztályharca szempontjából bírálható megegyezést is felrúgták, nyíltan kimutatva népellenességüket. A szegedi szociáldemokrata vezetők — a helyi függetlenségi sajtó rágalmazó, gúnyolódó, a nemzetközi szociáldemokratákat kormánybérencnek nevező cikkei ellenére — rendületlenül folytatták a választójogi reform mindennél fontosabb megvalósítása melletti agitációt. Az 1905. évi fővárosi szociáldemokrata tömegmozgalom csúcspontját jelentő szeptember 15-i tüntetés, a „Vörös péntek” néven ismert megmozdulás a vidéki szocialista munkások — köztük a szegediek — egyetértésével folyt. Erre következtethetünk abból, hogy a helyi párttitkár, Révész Sándor az előző napokban felkereste a szakszervezeteket, ahol előadásokat tartott a választójogi harcról. Szeptember 14-én pl. a cipésmunkások gyűlésén beszélt a munkások választójogi követelésének jogosságáról. A jelen volt munkások „...elhatározták, hogy azért mindvégig küzdeni fognak”.³⁶ A koalícióval való együttműködés lehetőségét csak az biztosíthatta, ha a koalíció visszalép legalább ahhoz az álláspontjához, amelyet 1904. november végén képviselt, és nem zárkózik el a munkások politikai követelése elől. Erre a lépésre Szegeden az 1905. szeptember 23-i események után került sor.

A koalíció vezetőinek szeptember 23-i bécsi látogatása, az „ötperces audiencia” megmutatta, hogy az ellenzéki pártszövetség nem juthat kormányra „nemzeti” követeléseinek fenntartása mellett. A király kijelentéseit és a Fejérváry-kormány hivatalban hagyását a vezérlő bizottság az abszolutizmus megnyilvánulásaként értékelte.³⁷ A szociáldemokrata párt központi vezetősége pedig az antidemokratikus nacionalizmus képviselői ellen a párt demokratikus követeléseinek érdekében szeptember végén tömegtüntetéseket szervezett. Ezzel párhuzamosan azonban főleg a vidéki városokban, megkísérelte a koalíciós erők demokratikus részét az általános választójog követelése mellett felsorakoztatni, úgy hogy azt összekapcsolta a koalíció által hangoztatott nemzeti követelésekkel. A szegedi pártvezetőség szeptember 26-i esti értekezletén kimondotta, hogy „...a mai politikai helyzetet úgy tekinti, mint az abszolutizmus és parlamentarizmus küzdelmét. Szükségesnek tartja ebből kifolyólag, hogy kifejezést adjon abbeli nézetének, hogy az abszolutizmus ellen az ország minden egyes lakosának talpra kell állni. Ki kell mondani azt is, hogy a parlamentarizmust a nép erejére kell alapítani, a népet be kell venni az alkotmányba.”³⁸ A pártvezetőség javasolta, hogy ezen elvek alapján a függetlenségi párt, az Újpárt és a szociáldemokrata párt október 8-án közös gyűlést tartsanak. E levelet, amely átvette az adott politikai helyzet polgári ellenzéki értékelését, a helyi ellenzéki vezetők igyekeztek a burzsoázia javára kiaknáz-

³⁶ A Cipész, 1905. október 15. CsmL Polgm. eln. ir. 1905—5197. sz. Az idézet az utóbbi helyről való.

³⁷ DR. HORVÁTH JÓZSEF: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. Budapest, É. n. [1907] 25.

³⁸ Szegedi Napló, 1905. szeptember 28. — Az idézet abból a levélből való, amelyet Révész Sándor a függetlenségi és az Újpárt szegedi vezetőihez intézett.

ni. A függetlenségi pártelnök, Kószó István ügyvéd kijelentette, hogy a gyűlésnek „hazafias és magyar szellemben”, az „egyetértés” jegyében, tehát a proletariátus osztályérdekének félreállításával kell lefolynia.³⁹ A koalíció az osztályharc feladását, az internacionalizmus megtagadását várta: a Szegedi Napló, noha nem sokkal előbb — más polgári újságokhoz hasonlóan — a nemzetközi szociáldemokratákat „hazátlan Jakabokányisták”-nak nevezte,⁴⁰ hirtelen a szegedi szociáldemokraták koalíciós értelmezésű „hazafias” érzéséről írt. A gyűlés előkészítése során is kiderült, hogy a szociáldemokraták ugyanazon az elvi alapon állnak, mint egy évvel előbb: csak az általános választójog elismerése alapján hajlandók együttműködni a koalícióval. A koalíció tehát kénytelen volt ismét teret adni a demokratikus követeléseknek, amelyekről szeptember 23. előtt még mereven elzárkózott. Csak így jöhetett létre az október 8-i közös gyűlés, amelynek határozatát a három párt megbízottai már jó előre megfogalmazták. A határozat felhívta Magyarországot egész lakosságát, hogy pártkülönbség nélkül egyesüljön az alkotmányosság védelmére, és követelte, hogy a parlamentnek a királyi önkénnyel szemben való megerősítése érdekében a nép millióit vonják be az alkotmányba az általános, titkos választójog megvalósítása útján. Csakis a katonai, közgazdasági és szociális reformok megalkotásával lehet a parlamentet olyan erővé tenni, amely visszaverheti mindenkor az abszolutisztikus törekvéseket.⁴¹

Mucsi Ferenc megítélése szerint „Ez a határozat igen ügyesen kapcsolta össze a nemzeti követeléseket a dinasztia hatalmi törekvései elleni tiltakozáson keresztül a demokratikus célkitűzésekkel, az általános választói jog programjával. Alkalmasnak látszott tehát arra, hogy tömörítse a nemzeti követelések megvalósításában és a demokratikus szabadságjogok kiterjesztésében egyaránt érdekelt politikai erőket — a polgárságtól a paraszti tömegeken át a proletariátusig.”⁴² A szocialistáknak a függetlenségekhez való közeledését Szegeden megkönnyíthette az a helyi sajtóság is, hogy itt viszonylag eleve nebbek voltak e történelmi párt demokratikus hagyományai. He-lyes volt tehát a polgári demokratikus reformok követelése mellett a „nemzeti” követelések jogosságának elismerése, azok támogatása, bár megvalósításukért elsősorban a munkásság, a parasztság, a haladó értelmiség, a nemzetiségek erőinek mozgósítása lett volna szükséges. Erre azonban a pártnak sem ereje, sem felkészültsége nem volt. Ezért a hatalmon levők valamelyik csoportjára támaszkodva próbált céljaihoz közelebb jutni. Ennek ára azonban, amint a Kristóffyval kötött alku és az október 8-i szegedi határozat, illetve annak közvetlen előzményei is mutatják, a munkásság osztályérdekeinek háttérbe szorítása volt. A gyűlésen való részvételre mozgósító felhívás azt mondja: „Fogjunk össze; legyünk egyek, még mielőtt ránk rakja bilincseit az önkényes zsarnokság! Szűnjön meg közöttünk minden ellentét és pártoskodás, omoljon le minden válaszfal! Legyünk egyek a hazaszeretetben és ne ismerjünk más célt, mint alkotmányunk védelmét és a népjogok kiküzdését!”⁴³ E felhívás még a gyűlésen elfogadott határozatnál is jobban mutatja, hogy a szegedi koalíciós csoportosulás ravasz ügyvédek-ből álló vezetői alárendelték a választójogi követelést a nemzeti követeléseknek, és nemzeti jelszavakkal, nemzeti érdekekre hivatkozva az osztályegyüttműködés programját fogalmazták meg. A szociáldemokrata vezetők még ahhoz is hozzájárultak, hogy a gyűlés színhelyére vonuló és eltávozó munkások dalokat nem énekelhetnek. Természetesen ez a függetlenségi pártra és az Újpártra is vonatkozott.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Pl. 1905. augusztus 25. Hazafias szocialisták a nemzetközisek ellen c. cikke a nacionalista Újjászervezett Szociáldemokrata Párthoz való csatlakozásra buzdította a szegedi szocialistákat.

⁴¹ Népszava, 1905. szeptember 30.

⁴² MUCSI FERENC: A Kristóffy—Garami paktum. Id. mű 91.

⁴³ Szegedi Napló, 1905. október 8.

De az egyöntetűség biztosítása elsősorban a munkások elhallgattatását jelentette. A munkások ugyanis már jó néhányszor a burzsoázia számára kellemetlen szövegű dalok éneklésével vonultak fel. Igaz, hogy a résztvevő (300—400 főnyi) szocialista munkások kalapjukon vörös papírszeletet viseltek, rajta ezzel a felírással: „Éljen az általános, egyenlő és titkos választói jog!” Vörös táblákon pedig „Jogot a népnek!” felírás volt olvasható.⁴⁴ Ez azonban aligha változtat azon, hogy az osztálykülönbség Szegeden a gyűlés idején feloldódott. A gyűlésen a szociáldemokraták nevében központi küldött, Bokányi Dezső szólalt fel, aki beszédében az általános választói jog segítségével történő demokratikus átalakulás kérdését állította középpontba.⁴⁵

Rövid idő alatt kiderült, hogy a koalíció vezérlő bizottsága nem tett engedményeket a választójog kérdésében és még olyan feltétellel sem volt hajlandó együttműködni a munkásokkal, ahogyan a szegedi polgári ellenzéki erők tették október elején. 1905 őszén a szociáldemokrata párt eredménytelen tárgyalásokat folytatott egyes koalíciós vezérekkel; a megegyezés nem sikerült, így a párt ismét éles harcot indított a koalíció ellen.⁴⁶ Hangoztatta, hogy a bonyolult politikai helyzetből csak egyetlen kivezető út lehetséges, az általános választói jog megvalósítása. A párt az „alkotmányvédelemmel” szemben most már egyértelműen a demokratikus jogok elsődlegességét emelte ki. A Népszava 1905. november 15-i számában Magyarország munkásai! címmel felhívta az ország proletárságát a lankadatlan választójogi harcra a koalícióval szemben. November 19. és december 10. között 55 helységben kívánt gyűléseket tartani „a nép joga” érdekében.⁴⁷ A gyűlések a választójog követelése mellett bizalmat szavaztak a pártvezetőségnek a választójogi harcban kifejtett irányító tevékenységéért. Ezzel nyilvánvalóan az volt a cél, hogy a koalíció nemzeti jelszavai által megtévesztett, vagy a koalíció és a szociáldemokrata párt között ingadozó munkásokat segítse a párt mellé állni, ezzel a koalíciót gyengíteni és a választójogi harc bázisát továbbszélesíteni. A Szegeden november 19-én rendezett Valéria téri gyűlésen Buchinger Manó és Csizmadia Sándor beszélt. Az összegyűlt kb. 600 munkás elfogadta a határozati javaslatot, amely többek között azt is kimondotta, hogy „Megvetését fejezi ki azok iránt, kik az érzelmekre és szenvedélyekre appellálva, a népjogokért folyó harcot elhomályosítani törekcszenek és jelszavak segítségével a dolgozó népet saját önző céljaikra felhasználni akarják.”⁴⁸ Ezt a gyűlést tekintjük az első olyan megmozdulásnak Szegeden, amely bizonyítja, hogy a helyi szociáldemokraták élesen szembefordultak a koalícióval, amellyel szeptember végén, október elején még szorosan együttműködtek, más szóval a szegedi munkásmozgalomban — az országos pártvezetés akciója nyomán — ismét a proletariátus osztályérdekeinek szempontja érvényesült. A koalíció elleni éles hang, az „alkotmányos” küzdelem elleni támadás ettől kezdve Szegeden is megfigyelhető a választójogi gyűlések, megmozdulások számának megszorodásával együtt.

A koalíciós „nemzeti ellenállás”-sal szemben a választójog előtérbe-állításának követelése jellemző módon nyilatkozott meg, amikor 1905. november 30-án a város közgyűlése nem ismerte el Kristóffynak a közgyűlés által korábban az önkéntes adófizetés elfogadásáról és az újoncok kiállításáról szóló tilalmát megsemmisítő határozatát. A közgyűlés korábbi határozatának fenntartásáról szóló, a belügyminiszteri leiratot visszautasító végzését a munkások megismerve, tüntettek amiatt, hogy a választójogi reformot a közgyűlés levette a napirendről. Ennek kapcsán Cserzy Mihály író

⁴⁴ Uo., 1905. október 10.

⁴⁵ A gyűlésről szóló részletes Népszava-beszámolót közli VDCSMMT 1868—1917. 262—264.

⁴⁶ WELTNER JAKAB: „Milliók egy miatt”. Budapest, 1927. 174.

⁴⁷ Népszava, 1905. november 15.

⁴⁸ Uo., 1905. november 21. — A gyűlés résztvevői énekelve vonultak el a helyszínről. (CsmL Polgm. eln. ir. 1905—6526. sz.)

a munkásokat álláspontjuk helytelenségéről és a koalíció harcának egyedül üdvöztető voltáról igyekezett meggyőzni.⁴⁹ A helyi pártvezetőség különösen december első felében rendezett számos népgyűlést, amelyek közül több tüntető felvonulással és a rendőrség erőszakos beavatkozásával végződött. Pl. december 3-án a Kossuth Lajos sugárút 22. sz. alatti vendéglőben tartott gyűlés után a választójogért hangosan tüntető menetet a rendőrség szétkergette. A munkásokat ellenállásra buzdító Biszterczky Lajos kereskedőségét és Simik János földmunkást a járásbíróság hatóság elleni kihágás miatt elzárásra ítélte.⁵⁰ Ugyancsak tüntető felvonulással és a rendőrség erőszakos beavatkozásával végződött december 7-én az Iskola utca 31. sz. alatti Kocsis-féle vendéglőben mintegy 600—700 résztvevővel tartott gyűlés. A december 17-i, Klauzál téren rendezett választójogi gyűlésen részt vevő munkások pedig már a gyűlés színhelyére is csoportosan, tüntető menetben vonultak a Mátyás téren, a Valéria téren és a Szent István téren levő gyülekező helyekről. A gyűlés végeztével pedig a Kossuth Lajos sugárúti tűzoltó-laktanyáig vonultak, és csak ott oszlottak szét.⁵¹ Korábban is előfordult, de 1905 november—decemberében gyakoribbá vált, hogy ugyanazon napon a kerületi pártvezetőségek segítségével egyidejűleg a város több pontján rendeztek munkásgyűlést: november 26-án Felsővároson a Cigányligetben és Móravároson a Kolozsvári téren. Az előbbi kimondotta, hogy amíg az általános titkos választójogot törvénybe nem iktatják, a résztvevők naponta, munka után tüntető felvonulással követelik azt. December 3-án három helyen, az Új téren (ma Klapka tér), a Szabadság téren és a Kossuth Lajos sugárút 22. sz. alatt volt gyűlés.⁵² Az említetteken kívül még több hasonló munkásgyűlés is volt 1905 november—decemberében. Mindez együttléve a szociáldemokrata mozgalom erősödésének és a munkások politikai kérdések iránti érdeklődése nagyarányú növekedésének újabb bizonyítéka volt. A gyűléseken (akár valamelyik szakszervezeti csoport tagjai számára, akár valamely munkáskerület lakói számára vagy a város összmunkássága számára rendezték) az általános választójog szükségét a gazdasági és politikai harc összekapcsolása szempontjából tárgyalták, hangoztatva, hogy a munkásság gazdasági helyzetének javulását csak a politikai jogok kiküzdése árán remélheti. Ezt a határozatot fogadták el pl. a sütőmunkások szakszervezetének november 12-i gyűlésén. A határozatból nyilvánvaló, hogy a szociáldemokraták — minél szélesebb társadalmi erőknek — a választójogi harcra való mozgósítása érdekében nem beszéltek arról, hogy a munkások helyzetének gyökeres megjavítását csak a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele eredményezheti.⁵³

1905 karácsonyán a Csongrád megyei szociáldemokrata pártvezetőség ismét megtartotta Szegeden értekezletét, ezúttal a Kossuth Lajos sugárút 13. sz. alatti Csikós-féle vendéglőben. Ezen a megbeszélésen — a megyei szociáldemokrata mozgalomnak az előző évihez képest nagymértékű növekedése nyomán — már 89 szervezet képviseltette magát.⁵⁴ Az 1904. évi hasonló értekezleten csak 23 küldöttség vett részt, tehát a képviselt szervezetek száma 286 %-kal nőtt. A tanácskozáson egyik fontos napirendi pont volt a szervezkedés és agitáció kérdése. Ennek javítása érdekében — elvben — elfogadták, hogy Szegeden párttitkárságot szerveznek, és megállapították a járulékot, amellyel az egyes szervezetek a titkárság fenntartásához hozzájárulnak. A szervezkedés és agitáció kérdésében Groszmann Jenő, a nyomdászszakegylet szegedi csoportja el-

⁴⁹ Szegedi Napló, 1905. december 2.

⁵⁰ Uo., 1905. december 5; Szegedi Híradó 1906. február 7.

⁵¹ CsmL Polgm. eln. ir. 1905—6861. és 1906—28. sz. A december 17-i gyűlés idejére kirendelt 200 főnyi katonai készenlét beavatkozására nem került sor.

⁵² CsmL Polgm. eln. ir. 1905—6526. sz. Szegedi Napló, 1905. december 5.

⁵³ Népszava, 1905. november 15.

⁵⁴ VDCSMMT 1868—1917. 265—268.

nökének előadása és előterjesztése alapján elfogadták azt a határozatot, amelyet a Nagybecskerekben december 24—25-én tartott délmagyarországi értekezlet fogalmazott meg. Ez a megyei pártvezetőség köteleességévé tette felolvasások, értekezletek, népgyűlések rendszeres tartását; a Népszava fokozottabb terjesztését és a fővárosban már bevált háziagitációs rendszer életbe léptetését; a pártvezetőség egyöntetűsége céljából kimondja, hogy a megyei vezetőség minden tervbe vett akcióját a helyi bizalmi férfiakkal, a szakszervezeti bizottságokkal és a szakcsoportok vezetőségével közös értekezleten havonta egyszer, de a szükséghez képest többször is megvitatja. A határozatnak a párttevékenység egyöntetűségének biztosítására hozott része minden bizonnyal a már bevált gyakorlatot rögzítette; a párt és a szakszervezeti bizottság, illetőleg a szakcsoportok vezetőivel folytatott rendszeres tanácskozás nélkül aligha bontakozhatott volna ki a szociáldemokrata pártmozgalomnak az a nagy hulláma, amelyet pl. az 1905. évi szegedi mozgalmak leírása során láthattunk. Egyben arra is rávilágít, hogy — vidékünkön legalábbis — nem pártszervezeteken, hanem a szakmai szervezeteken, illetve az azokon belül működő szabadszervezeteken nyugodott a szociáldemokrata politikai munka, amelyet a helyi, illetve megyei pártvezetőség irányított.

A tanácskozás határozatot hozott arról, hogy a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége (amelynek alapszabályát a belügyminiszter 1905-ben jóváhagyta) helyi csoportjainak megalakítását a Világszabadság c. szociáldemokrata földmunkás szaklap terjesztésével igyekszik elősegíteni. E célból a megye területén minden községben, faluban 3 tagú bizottságot szervez.

Az új megyei pártvezetőség tagjaivá Ábrahám Mátyást, Biczők Ferencet, Groszmann Jenőt, Gaál Istvánt, Széll Mihályt, Kerekes Mihályt, Bálint Ferencet, Révész Sándort, Pósz Jenőt, dr. Balogh Gézárt és Szekeres Istvánt választották. Valamennyien szegediek és csaknem valamennyien szakszervezeti vezetők voltak.

A szociáldemokrata párt választójogi harcának taktikájában a koalíció 1906. áprilisában történt kormányrajutása fordulatot hozott. Az áprilisi paktum jó lehetőséget adott a koalíció elvtelenségének, antidemokratizmusának korábbinál erőteljesebb leleplezésére. Ugyanakkor most már a kormány és a parlamenti többség elleni egyidejű tömegharccal kellett a választójog ügyét előrevinni. Az áprilisi paktum után a párt — a darabont kormány működésének időszakához képest, amikor a kormánnyal együtt közdött a koalíció ellen — visszatért ahhoz az állásponthoz, amelyet 1905 első felében képviselt.⁵⁵ Ez az álláspont jutott kifejezésre az 1906. áprilisi választásokon való részvételben is. Összesen 101 kerületben állított jelöltet, és arra törekedett, hogy minden megengedett fegyver felhasználásával valamelyes befolyást gyakoroljon a képviselőház összetételére: a röpiratok és népgyűlések sokaságán hívta fel a választókat, hogy csak olyan jelöltekre szavazzanak, akik „kifejezetten és személyesen” kötelezik magukat arra, hogy a parlamentben követelik és meg is szavazzák az általános, egyenlő és titkos választójogot.⁵⁶ A párt ezúttal először állított jelöltet Szeged mindkét választókerületében: az I. kerületben Weltner Jakabot, a II. kerületben Groszmann Jenőt.⁵⁷ Weltner április 22-én a Klauzál téren mondott programbeszédet nagy hallgatóság előtt. Megállapította, hogy a koalíció harca azért nem győzött, mert nem a nép és nem a népert, hanem a kiváltságosok érdekében vívták. Megbélyegezte a koalíció áprilisi paktumát, hangsúlyozta, hogy az így hatalomra jutott kormányban nem bízhat a nép, amelynek a maga erejére támaszkodva kell kivívni — a parlamenttel és

⁵⁵ MMTVD III. Id. mű 502—504. MUCSI FERENC: A Kristóffy—Garami paktum. Id. mű 167.

⁵⁶ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt Budapesten 1907. március 31-én, április 1-én és 2-án megtartott XIV. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1907. 23.

⁵⁷ Szegedi Napló, 1906. április 21.

a kormánnyal szemben — a politikai jogokat.⁵⁸ Weltner és Groszmann is felhasználta az áprilisi választást, hogy a párt „alapelveit” és „programját” terjesszék, és a párt törekvéseinek újabb híveket szerezzenek.

A szegedi pártvezetőség 1906 folyamán még több, a választójog kérdésével foglalkozó gyűlést rendezett, de távolról sem annyit, mint 1905-ben. Az általa kezdeményezett megmozdulások száma csökkent ugyan, de az 1905. évihez képest többszörösödött. A tevékenység változatosabbá módosulását az országos pártvezetés idézte elő azzal, hogy ráirányította a vidéki szervezetek figyelmét néhány fontos területre. 1906 januárjában országszerte ünnepi munkásgyűléseken emlékeztek meg az orosz forradalom kitörésének évfordulójáról. Szegeden január 21-én a Csikós-féle vendéglőben — a Népszava tudósítása szerint kb. 1000, a rendőrség jelentése szerint kb. 350—400 — munkás vett részt az ünnepségen. Ez a gyűlés, amelynek előadója, Vágó Béla az orosz munkások egyéves küzdelmét méltatta, a szegedi munkásoknak az orosz proletariátus nagyszerű harca iránt érzett rokonszenvét juttatta kifejezésre. Egyben a proletár internacionalizmus eszméjét mélyítette a város munkásaiban. Hitet tett a forradalom mellett, és kifejezte azt a reményét, hogy a forradalom elsőpri a cári rendszert, ezzel kedvező feltételeket teremt a szocialista rendért vívott harc számára.⁵⁹ E helyütt említjük meg, hogy a szegedi munkások — a Szegedi Napló 1905. október 29-i híre szerint — szeretettel fogadták a Patyomkin páncélos hajó egyik, Szegedre vetődött forradalmár menekültjét. A matrózt a szegedi rendőrség elfogta, majd miután szabadon bocsátotta, egy helyi szobafestőmesternél vállalt munkát.

A koalíció elleni harc jegyében ünnepelték meg a szegedi szocialisták március 15. évfordulóját. Március 18-án, vasárnap délután a Klauzál téri Kossuth-szobornál, majd a Gizella téri honvédemlékműnél ünnepeltek; utóbbinál elhelyezték a forradalmi munkásság koszorúját a forradalom névtelen hőseinek emlékoszlopára. A munkások egyleti helyiségekben gyülekeztek, innen jelzőtáblák alatt a Szt. István térre vonultak, majd a szakmák egységes menetben (összesen kb. 5000-en) jutottak az ünnepség színhelyére.⁶⁰ A menetet az építőmunkások „hatalmas tömege” vezette. A transzparenszek követelték: „Jogot a népnek!” Valamennyi résztvevő vörös jelvényt viselt, amelyen ez a felirat állt: „Haza csak ott van, ahol jog is van. 1906. március.” A munkások a felvonulás során hangosan követelték az általános választójogot, s ennek kivívása érdekében buzdított tovább harcba a Kossuth-szobornál ünnepi beszédet mondó Révész Sándor is.⁶¹ A pártvezetőség e nagy megmozdulással hirdette, hogy a proletariátus magáénak vallja 1848 örökségét, de azt a munkásság osztályharcának oldaláról közelíti meg. Ismét hangoztatta, hogy a demokratikus reformok megvalósítását tartja a legfontosabb feladatnak. Akkor tett hitet emellett és a 48-as eszmék mellett is, amikor a koalíció nem csupán a demokratikus reformokat vetette el, hanem rálépett eredeti „nemzeti” követelése elárulásának az útjára is. Ezért tehát a március 18-i ünnepség a koalíció antidemokratizmusának és a nemzeti érdekeket eláruló politikájának leleplezésére egyaránt alkalmas volt. Ezen keresztül jól szolgálta azoknak a munkásoknak a megnyerését is, akik addig még nem ábrándultak ki a koalícióból. A Szegedi Napló c. újság viszont a munkások nemzeti érzéseit az osztálybéke érdekében igyekezett kiaknázni, arra szólítva fel, hogy a nemzeti érzés jegyében „Dobbanjon is együtt szerető megértéssel mindannyiunk szíve nemcsak e napon, hanem az egész esztendőn keresztül, mert a válságos, nehéz időkben nem azt kell nézni, ami elválasztja, hanem ami kö-

⁵⁸ Uo., 1906. április 24. — Ugyanebben a szellemben beszélt egy héttel előbb, április 15-én délelőtt a Szabadság téren, délután pedig az Új téren Groszmann Jenő is. (Uo., 1906. április 17.)

⁵⁹ VDCSMTT 1868—1917. 269.

⁶⁰ Sütőmunkások Szaklapja, 1906. április 5.

⁶¹ Szegedi Napló, 1906. március 20.

zelebb hozza magyarhoz a magyart.”⁶² A szegedi munkások márciusi tüntetése megmutatta, hogy a munkások ekkor már élesen szembehelyezkedtek a koalíció haladás-ellenes erőivel.

Május elsejét is — sokkal inkább mint korábban — az általános választójog melletti tüntetés jegyében szervezte meg a párt. A szegedi vezetőség a proletár internacionalizmus mellett azt is bizonyítani akarta, hogy az öntudatos munkásság továbbra is kész küzdeni a demokratikus reformokért.⁶³ Az ünneplő munkásokat egységes, tömör menetben kívánta az ünnepi gyűlés színhelyére, az újszegedi Kállay-ligetbe vonultatni. Ennek érdekében Révész Sándor beadványban kérte a városi tanácsot, hogy az Újszegedre átvonuló munkásokat a hídvám fizetési kötelezettség alól mentse fel, de „... csakis azok mentessenek fel, akik benn vannak a zárt sorokban, míg az egyenkint vagy kis csapatokban jövők a hídvám elengedésére számot ne tarthassanak”. A kérést azonban a tanács nem tárgyalta. Úgy látszik, hogy az ügy előadója, Bokor Pál h. polgármester valószínűleg behívatta Révész Sándort, és rábirta, hogy a kérvényre írja rá: „Jelen kérvényemet tanácsi tárgyalás alá bocsátani nem kívánom, hanem irattárba tétetni kérem.” Így kerülhetett az idézett mondat, amely Révész saját kezű, utólagos írása, a kérvény külzetére. Tehát a pártvezetőség első ilyen kérélmé intézkedés nélkül irattárba került.⁶⁴ Ha a tanács a kérelmet teljesítené, ez a munkások legnagyobb részét arra ösztönözné, hogy a zárt menetoszlopban foglaljanak helyet, és ezáltal még impozánssabbá válna a május elsejei megmozdulás, és még eredményesebben szolgálná a munkásöntudat növelését. A pártvezetőség által összeállított toborzógárdák már kora reggel a munkások májusi dalát énekelve bejárták a várost, ezzel is igyekeztek előmozdítani, hogy a munkások közül minél többen vegyenek részt az ünnepségen.⁶⁵

A visszaemlékező által említett toborzógárdák magvát bizonyára azok a pártbizalmi férfiak alkották, akiket az 1906. április 1-én, illetőleg 1906. április 8-án tartott munkásgyűléseken választottak meg. Az április 1-i gyűlést Révész Sándor a Szabadság tér 5. sz. alatti Bárkányi-féle vendéglőbe, az április 8-i gyűlést Gaál István az Indóház téren levő Spitzer Lajos-féle vendéglőbe jelentették be. Mindkét gyűlés napirendje azonos volt: a) A bizalmi férfiak feladata; b) Bizalmi férfiak választása; c) Esetleges indítványok. A rendőr-főkapitány jelentése szerint mindkét gyűlés a bejelentett napirend szerint folyt le.⁶⁶ A gyűlés bejelentői a megyei, egyben a szegedi pártvezetőség tagjai voltak.

A visszaemlékezésben említett májusi dal első és befejező versszaka így hangzott:

Itt van újra május elseje,
A levegő dallal van tele,
Zengedezzük hát mi is dalunk,
Mindnyájan testvérek vagyunk!

Szent jogunkért föl csatára hát,
Így elérjük a jövő honát,
Közelg már a rég várt pillanat,
A nép boldog lesz és szabad.⁶⁷

⁶² Uo.

⁶³ Sütőmunkások Szaklapja, 1906. április 20.

⁶⁴ VDCSMMT 1868—1917. 274.

⁶⁵ PI Arch. H-v-16. Varga János visszaemlékezése.

⁶⁶ CsmL Polgm. eln. ir. 1907—182. sz.

⁶⁷ PI Arch. H-v-16. Varga János visszaemlékezése.

A nagyüzemek (Kenderfonógyár, gyufagyár stb.) munkásai a megtorlástól való félelem miatt nem merték otthagyni a munkát, de így is — a rendőrség jelentése szerint — kb. 1500 ember vonult át Újszegedre és vett részt a gyűlésen.⁶⁸ Varga János említett visszaemlékezése szerint a zárt sorokban átvonuló munkások menetének mindkét oldalán lovas rendőrök haladtak, akik a munkások élcelődésének céltáblái voltak. Az ünnepségen szavalatok, énekek hangzottak el, a beszédet Révész Sándor tartotta. A gyűlés után vidám szórakozás folyt késő estig.⁶⁹

A munkáltatók már 1905-ben is igyekeztek érdekeiket a munkásokkal szemben mind gazdasági, mind politikai síkon biztosítani. Elegendő, ha csupán arra utalunk, hogy az ipartestületek VII. országos kongresszusa, amelyet 1905. szeptember 8—10-én Szabadkán tartottak, az összes munkáltatók tömörítését kívánta a munkások elleni eredményes harc céljából. Bózsó János a szegedi ipartestület nevében azt követelte: mivel a szocialista szakszervezetek által végzett munkaközvetítés „a munkaadók hátrányára és kárára” történik, ezektől „... a munkaközvetítés joga egyszer s mindenkorra a legsürgősebben megvonassék”, s ahol az állam által szervezett munkaközvetítő intézmények nincsenek, illetve nem lesznek, ott a munkaközvetítést kizárólag az ipartestületek végezzék.⁷⁰

A koalíciós kormány hivatalba lépése után nem sokkal nagy erővel megindult a hatóságok és a tőkések ellentámadása a munkásmozgalommal szemben. A proletariátusnak egyre többször kellett védelmi harcokba bocsátkoznia, gazdasági téren az 1905-ben elért eredmények fenntartásáért, politikai síkon pedig többnyire szervezeteik megőrzéséért. Eközben az uralmon levők nacionalista és keresztényszocialista törekvései ellen is harcolniuk kellett. A szegedi munkáltatók szervezkedésének egyik vezéralakja, Robelly Aladár építész 1906 júniusában kísérletet tett, hogy létrehozza a városban a keresztényszocialisták szervezetét. Célja az volt, hogy e szervezet ellensúlyozza „... a nemzetközies folytonos sztrájkmozgalmait”.⁷¹ A munkások fontos gazdasági és politikai érdeke volt a keresztényszocialista támadás visszaverése. Ezt felismerve, a szegedi szociáldemokrata munkások nagy tömege jelent meg június 24-én a szervezet alakuló ülésén, és lehetetlenné tette annak megtartását. A szervezet egyelőre nem alakulhatott meg.⁷² A munkások osztályharcának jelentős eredménye volt az 1906. évi szegedi keresztényszocialista szervezkedési kísérlet megbuktatása.

1906 nyaratól a szegedi munkásgyűléseken is foglalkozni kezdtek a szervezetek védelmének kérdésével. Június 10-én a szociáldemokrata párt a fővárosban és az egész országban gyűléseken tiltakozott a Földmunkások Országos Szövetsége ellen indított vizsgálat miatt, amelyet május végén rendelt el Andrássy Gyula belügyminiszter. A szegedi Klauzál téri munkásgyűlés, amelyen Csizmadia Sándor fővárosi küldött, Császár János, Groszmann Jenő és Németh Antal beszéltek, kimondotta, ha a kormány a földmunkások szervezetét feloszlátná, a szervezett munkások készek azt „a legszélsőbb eszközökkel is megakadályozni és megtorolni”.⁷³ A pártvezetőség egyes szakszervezeti csoportok — ugyancsak központi kezdeményezésű, országos tiltakozó akció keretében — Szegeden is rendeztek gyűlést a munkásokat a gazdasági harc lehetőségétől teljes

⁶⁸ CsmL Polgm. eln. ir. 1907—182. sz.

⁶⁹ Uo., 1906—3174. sz.

⁷⁰ VDCSMT 1868—1917. 260., továbbá Vas- és Fém munkások Szaklapja, 1905. szept. 21.

⁷¹ Szegedi Napló, 1906. június 26. — Az első keresztényszocialista szervezeteket 1903-ban hozták létre Magyarországon. Céljuk a munkások szembefordítása a szakszervezetekkel, a harci szervezetek gyengítése, ezen keresztül az osztálybéke, a zavartalan kizsákmányolás biztosítása. A kérdés részletes kifejtését lásd GALÁNTAI JÓZSEF: Egyház és politika 1890—1918. Budapest, 1960. 87—95.

⁷² Szegedi Napló, 1906. június 26.

⁷³ CsmL Polgm. eln. ir. 1906—3893. sz.

mértékben megfosztani kívánó sztrájk törvény tervezete ellen. E gyűléseket nemegyszer összekapcsolták a munkáltatók szervezkedése elleni tiltakozással. Az 1906. november 25-i Klauzál téri népgyűlés mindkettő ellen állást foglalt. A szakszervezeti csoportok közül pl. a cipész- és famunkás csoport tiltakozott. Utóbbinak a november 8-i gyűlésén Markó Elek ismertette a sztrájk törvénytervezetet, majd kijelentette, ha az törvényerőre emelkedne, a munkások általános sztrájkkal válaszolnának. A Népszava olvasására és terjesztésére is felhívta a jelenlevőket. A munkáltatók szervezkedése elleni tiltakozást ekkor az tette különösen aktuálissá Szegeden, hogy 1906. november elején — több értekezlet után — létrehozták a különféle iparágak munkáltatóinak már meglevő szervezeteit formálisan is egyesítő Szegedi Munkaadók Szövetségét a kizsákmányolók érdekeinek megvédése céljából. Ez a célkitűzés azonban nem zavarta a Szegedi Naplót, amely több cikkben is foglalkozva a szervezettel, annak nemcsak jogos voltát igyekezett „bizonyítani”, hanem azt is kijelentette, hogy a szövetség létrejötte a munkásoknak is előnyös.⁷⁴

A helyi szociáldemokraták 1906 folyamán — szintén az országos vezetőség kezdeményezésére, országos mozgalom keretében — néhány más területen is igyekeztek fellépni a munkások osztályérdekeiért. A szeptember 30-án tartott nagygyűlés pl. a lakbér- és az élelmiszer-uzsora ellen foglalt állást, és javaslatokat terjesztett a városi tanácshoz a lakbér és élelmiszer-drágaság csökkentése érdekében.⁷⁵ A gyűlés elfogadta a következő javaslatokat: a város vegyen fel kölcsönt, és a tulajdonában levő belterületi telkeken építtessen lakóházakat. A város közelében levő városi földeket parcellázza és olcsón adja el az építtetni szándékozóknek. A húsdrágaság megszüntetése céljából állíttasson fel hatósági mézsárszéket. Alapítson tejgazdaságot, és árusítson olcsón tejet, tejterméket. A gyűlés határozata követelte az általános választójog azonnali bevezetését, ami a városi képviselőtestületek tagjainak megválasztására is vonatkozna. Ebben látta a javaslatok megvalósításának legfőbb feltételét. A választójogi reform önmagában azonban aligha biztosíthatta a követelések realizálását. Az említett kívánások gyakorlati jelentősége az lehetett, hogy növelte a párt vonzóerejét a drágaság és lakásuzsora súlyát nagyon erősen érző munkások és kisemberek körében.

Az áremelkedés nagymértvű növekedésének szemléltetésére ide iktatjuk néhány élelmicikk árának alakulását 1899—1905 között Szegeden a kisforgalomban, a középminőség alapulvételeivel: 1 kg burgonya ára 4 fillérről 8 fillérre (100%-kal), 1 kg szalonna 1,12 K-ról 1,49 K-ra (33%-kal), 1 kg sertézsír 1,14 K-ról 1,55 K-ra (35%-kal), 1 liter tej 15 fillérről 20 fillérre (33%-kal), 1 kg sertéshús 1,12 K-ról 1,48 K-ra (31%-kal) emelkedett. Az építőmunkások napi bére az 1899. évi főszezonban átlagosan 1,60—1,80 Ft. (= 3,20—3,60 K) volt. Az 1905. tavaszi győzelmes építőmunkássztrájk eredményeként is egységesen csak 3,80 K-ra, vagyis az 1899. évi alacsonyabb bérkategória esetén 18 %-kal, a magasabb bérkategóriánál pedig 5,5 %-kal emelkedett. A városi mérnöki hivatal által foglalkoztatott napszámosok munkabérét a tanács 1901. júniusára belterületen végzett közönséges munkáért napi 1,60 K-ban, 1905 hasonló időszakára, hasonló munkáért napi 1,80 K-ban állapította meg. Ez a béremelkedés 4 év alatt tehát 12 %. Az építőipari munkások és a városi napszámosok munkadíjának emelkedése a századforduló utáni években jóval kisebb mérvű volt, mint az élelmiszerek árának ismertetett emelkedése. Más munkáskategóriák bérének vizsgálata is hasonló következtetésre vezetne. Ezek alapján sem kétséges, hogy a munkások reálbére Szegeden is

⁷⁴ Szegedi Napló, 1906. november 27., Famunkások Szaklapja, 1906. december 16. CsmL Egyesületi alapszabályok gyűjteménye 1901—1910.

⁷⁵ Szegedi Napló, 1906. október 2.

csökkent. A csökkenést természetesen az iparcikkek, a lakbérek stb. drágulása még inkább fokozta.⁷⁶

1905—1906-ban a korábbinál sokkal nagyobb mértékben karolta fel a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek is a munkások politikai ismeretekkel való felruházása és a szabadoktatás ügyét. A fellendült mozgalomnak — a párt célkitűzéseit segítő — továbbnövelése, még nagyobb gazdasági és politikai eredmények elérése megkövetelte a munkások rendszeres, szervezett tanfolyamok, felolvasások segítségével történő nevelését, elméleti ismeretekkel való megismertetését. Emellett természetesen elengedhetetlen volt továbbra is a munkások elemi ismeretekkel, természettudományos ismeretekkel való felruházása is.⁷⁷ A szegedi pártvezetőség 1905 őszén már megkísérelt egy tudományos előadássorozatot szervezni. „Az előadások célja a munkásságot az egészségi, társadalomtudományi és egyéb, a munkásságot közelről érdeklő ismeretekbe bevezetni. Az előadások a társadalomtudományi társaság tagjainak szíves közreműködésével tartatnak.” Az idézet a pártvezetőségnek a városi tanácshoz intézett beadványából való, amelyben vasárnaponként délutánra a városháza közgyűlési termét az előadássorozat megtartására átengedni kérte.⁷⁸ A tervezett előadássorozatra — tartalmát, a polgári előadónak a munkában és a mozgalomra gyakorolt hatását illetően — ugyanazok a megállapítások érvényesek, amelyeket a szakszervezeti csoportok 1905—1906. évi tudományos előadássorozatai kapcsán elmondottunk.⁷⁹ Az első előadást november 26-án szándékoztak tartani, de a városi tanács a kérést „teljesíthetőnek nem találta”, mert „...a városháza közgyűlési terme gyakori ülésezési célokra le nem köthető, másrészt mivel a terem felszerelési tárgyai nagyobb megrongálás veszélyének lehetnek kitéve, miután előreláthatólag a tervezett összejövetelek igen népesek fognak lenni.” Ebből az előadássorozatból nem lett semmi. 1906—1907 telén az előbbinél jobb és realisabb tervet készített a pártvezetőség. E szerint az előadásokat szakszervezeti helyiségekben tartják: 1906. december 30-án, illetve 1907. január 10-én a terv szerint két előadássorozat indult, az egyiket vasárnapokon, a másikat csütörtöki napokon tartották. Az egyik nyolc, a másik hét előadásból állott, aktuális munkásmozgalmi, munkásmozgalom-történeti, egyéb társadalomtudományi, valamint egészségügyi kérdéseket ölelt fel.⁸⁰ Az előadók zöme már nem polgári értelmiségi ember, hanem képzett szociáldemokrata, országos munkásmozgalmi vezető. Ezek tehát előadásaikkal sokkal jobban szolgálhatták a mozgalom ügyét, mint az előző évben tervezett polgári előadók. Az előadássorozatok középpontjában a pártmunka kérdéseinek megvilágítása, a párt gyakorlati tevékenységének megmagyarázása, ezen keresztül a munkásöntudat fejlesztése állott.

1906 karácsonyán is megtartották Szegeden az immár hagyományos Csongrád megyei pártértekezletet. A tanácskozás december 25—26-án a Hétválasztó kávéház (Fekete sas u. 11. sz.) különtermében folyt. A korábbi évekhez hasonlóan ezen az érte-

⁷⁶ A közölt adatok forrásai: A m. kir. kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1900. 493—494. Ugyanaz 1905. évről (Budapest, 1906.) 181—182. GAÁL ENDRE: Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások szocialista szakmai szervezkedésének történetéből 1890—1900. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica Tomus XLII. 39—40. Népszava, 1905. április 13. CsmL Tan. ir. 1913—16 736. I. sz.

⁷⁷ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1907. évi, XIV. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Id. mű 50. 53.

⁷⁸ CsmL Tan. ir. 1905—13 830. I. sz. Az említett Szegedi Társadalomtudományi Társaság 1904. december 8-án tartotta alakuló közgyűlését. Célja: „a társadalmi tudományok művelése, terjesztése és népszerűsítése.”

⁷⁹ GAÁL ENDRE 1966. 33.

⁸⁰ Az előadássorozatok programját közli VDCSMMT 1868—1917. 302—303. Nem találtunk adatokat arra, hogy az előadássorozatokat valóban megtartották-e.

kezleten is vettek részt más megyékhez tartozó helységek küldöttei (pl. Kiskunfélfegyházárról, Kiszomborról). A szegedi szociáldemokrata mozgalom tehát továbbra is kapcsolatban állott a megye határán túli szocialistákkal; a város tehát méltán tekinthető az ország egyik számottevő szociáldemokrata központjának. Szegedről 39, vidékről 16 helységből 37 küldött jelent meg. A megyei szervezet beszámolója — amelyet Széll Mihály terjesztett elő — a szervező munka eredményeit állította előtérbe. Kiemelte, hogy Algyón, Kiskundorozsmán, Ószentivánon, Újszentivánon, Szőregen, Deszken és Kisteleken alakultak „szervezetek”.⁸¹ Ezek azonban a Földmunkásszövetség helyi csoportjai voltak. Hogy a vezetőség valójában a szakszervezeti tagságot tekintette párttagoknak, arra az derít fényt, hogy a taglétszámot a szakszervezetekben levő igényjogosult tagok számával azonosítja. *„Igényjogos” tagok ugyanis csak a szakszervezetekben léteztek.* Ezek száma Szegeden 4158, 1951-el több, mint egy évvel korábban. A megyei pártvezetőség 1906. évi munkájának eredménye többek között az volt, hogy Szegeden 7 általános gyűlést tartott, 59 esetben vidékre előadót küldött, de a szegedi szakszervezeti csoportokban is számos esetben tartottak a vezetőség tagjai politikai témájú előadásokat. A vezetőség több nagyüzemi sztrájkot (pl. gázgyár, Back-malom) támogatott. Egyes vezetőségi tagok saját szakszervezeti csoportjukban igyekeztek elérni, hogy minden szakszervezeti tag Népszava-előfizető legyen, és fizesse a pártadót. Így volt ez pl. a nyomdászszakegyleti csoport esetében is, de amint arról Groszmann Jenő a szakegylet II. országos kongresszusán beszámolt, nem sikerült a kívánt eredményt elérni. Ezért azt javasolta, hogy kötelezővé kell tenni a pártadó fizetését minden szakegyleti tag számára. Az országos kongresszus azonban beható vita után helyesebb határozatot hozott: *„A szakszervezeti kongresszus elvárja minden öntudatos szaktárstól, hogy pártadót fizessen.”*⁸²

A megyei értekezlet legfontosabb határozata az volt, hogy „a választójog érdekében az egész megye területén nagyszabású mozgalom indíttatik, amelynek folytonos ébren tartásáról a megyei pártvezetőség gondoskodik”. Az agitáció fokozása érdekében szorgalmazni kell a Népszava-előfizetést. Groszmann Jenő javaslatára kimondta az értekezlet, hogy Szegeden 2 filléres megyei pártlapot jelentet meg, de csak abban az esetben, ha 5000 háromhónapos előfizetőt sikerül gyűjteni. A tanácskozás azt is elhatározta, hogy a budapesti kizárt építőmunkások részére „minden dolgozó munkás hetenként 20 fillért fizet”.

A megyei vezetőség tagjaivá Groszmann Jenőt, Gaál Istvánt, Kluger Mórt, Baticz Gyulát, Markó Eleket, Széll Mihályt, Révész Sándort, Ábrahám Mátyást, Németh Antalt, Handzel Józsefet és Marosán Milánt választották.⁸³

A szegedi munkásság 1905—1906. évi politikai harcai azt bizonyítják, hogy az országos mozgalom részeként, a központi pártvezetőség által nyújtott fokozottabb irányítás segítségével ezekben az években a proletariátus Szegeden is elszántan harcolt a demokratikus részkövetelésekért, amelyek kivívása elősegíthette a mozgalom továbbfejlődését. Különösen 1905 volt a politikai harcok igazán nagy esztendeje a század első évtizedében. A harcok során növekedett a proletariátus politikai öntudata. A szociáldemokrata párt szervezeti befolyása — elsősorban a szakszervezeti fejlődés révén — kiszélesedett és politikai befolyása is nagymértékben megnövekedett. Utóbbit is elősegítette a szakszervezeti csoportokba tömörült munkások számának gyarapodása. A párt politikai befolyásának növekedését bizonyítja az 1905 áprilisi, a város munkásmozgalmának történetében a legelső általános politikai sztrájk is, amely olyan

⁸¹ Népszava, 1906. december 29.

⁸² VDCSMMT 1868—1917. 297—298.

⁸³ Népszava, 1906. december 29.

munkások nagy tömegét vonta be a hatósági önkényeskedések elleni harcba, akik nem voltak szervezettek, és addig távol állottak a szociáldemokrata mozgalomtól. A párt befolyása több munkásra terjedt ki annál, mint amennyi a szervezettek száma. E sztrájk bizonyította a munkásmozgalom erejének, súlyának, társadalmi jelentőségének nagymértvű megerősödését. A párt agitációs és nevelő munkája, a politikai megmozdulások sokasága, a közigazgatással, a rendőrséggel való összeütközés is erjesztő és nevelő hatású volt. Mivel pedig a párt a szakmai szabadszervezetekre támaszkodva végezte politikai tevékenységét, a szabadszervezeti csoportok Szegeden is a politikai agitáció megvalósítói, a politikai — és az e tanulmányban nem tárgyalt gazdasági — harcok szervezeti bázisai voltak. A munkásmozgalom a politikai válság idején országszerte nőtt szélességben és mélységben. 1905—1906 kiemelkedő jelentőségű időszaka az 1918 előtti munkásmozgalom történetének Szegeden is.⁸⁴

⁸⁴ Az 1905—1906. évi politikai válságot sokoldalúan, összefüggéseit feltárva mutatja be: Magyarország története 1890—1918. Főszerkesztő: HANÁK PÉTER. Budapest, 1978. 557—635.

RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

CsmL = Csongrád megyei Levéltár

GAÁL ENDRE 1966. = GAÁL ENDRE: A szegedi ipari munkásság 1905—1906. évi szakszervezeti mozgalmának főbb kérdései. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica* Tomus XXIII. Szeged, 1966.

GAÁL ENDRE 1978. = GAÁL ENDRE: A szegedi szociáldemokrata pártmozgalom az 1890-es évek elejétől 1904 végéig. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica* Tomus LX. Szeged, 1978.

I. sz. = levéltári szám.

MMTVD III. = A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1900—1907. Összeállította ERÉNYI TIBOR, MUCSI FERENC, S. VINCZE EDIT. Budapest, 1955.

PI Arch. = MSZMP KB Párttörténeti Intézetének Archivuma

Polgm. eln. ir. = Szeged polgármesterének elnöki iratai

sz. = szám

Tan. ir. = Szeged tanácsának iratai

VDCSMMT 1868—1917. = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1868—1917. Szerkesztette, a bevezetést és a dokumentumok jegyzeteit írta GÁL ENDRE. Szeged, 1980.

DER KAMPF DER ARBEITERSCHAFT VON SZEGED
UM DIE POLITISCHEN RECHTE IN DEN JAHREN 1905—1906

Die Studie stellt die politischen Bewegungen der Arbeiter für die bürgerlich — demokratischen Freiheiten (Wahlrecht, Vereinigungs- und Versammlungsrecht) in der zweitgrössten Stadt des damaligen Ungarn auf Grund einer ziemlich reichen Sammlung von Angaben dar. Als einen Teil dieser verfolgt sie die Beziehungen Bewegungen der Sozialdemokratischen Partei Ungarns zu den Gruppen der bürgerlichen Opposition und die Veränderungen, die in diesen Beziehungen in den Jahren 1905—1906 eingetreten waren ferner die politischen Aktionen, die ausgesprochen die Interessen der Arbeiter widerspiegeln, z. B. die Aktionen gegen die Organisationen der Arbeitgeber und gegen die christlichsozialistischen Organisierungen.

In der Studie werden die Ereignisse von Szeged als Teil der politischen Krise des ganzen Landes behandelt. Die Regierungsschwierigkeiten der herrschenden Klassen haben die Verstärkung der Arbeiterbewegung des Landes herbeigeführt, und die Aktionen der Arbeiter der Industrie und der Landwirtschaft — auch die der Arbeiter in Szeged — haben gleichzeitig zur Vertiefung der politischen Krise beigetragen. Die bedeutendsten Ereignisse der örtlichen politischen Bewegungen der Arbeiter erfolgten im Jahre 1905, in diesem Jahr hat der erste allgemeine politischen im Jahre 1905, in diesem erfolgten im Jahre 1905, in diesem Jahr hat der erste allgemeine politische Massenstreik der Arbeiter von Szeged stattgefunden, der in diesem Jahr allen anderen ähnlichen Aktionen in einigen anderen Städten des Landes zeitlich vorausgegangen war. Dieser Streik ist schon deshalb von hervorragender Bedeutung, weil er mit dem Sieg der Arbeiter endete.

Von der zweiten Hälfte des Jahres 1906 wurde die Bewegung durch den gleichzeitigen Gegenangriff der Arbeitgeber und der Behörden im ganzen Land und so auch in Szeged immer mehr zur Verteidigung gezwungen. In dieser Periode gelten vorwiegend die Kämpfe zum Schutz und zur Bewahrung der Arbeiterorganisationen als bedeutend.

Den grossen Kämpfen der Arbeiter von Szeged in den Jahren 1905—1906 hat jene gewerkschaftliche Entwicklung zur Entfaltung verholfen, die 1902—1906 in der Stadt vor sich gegangen war. Infolge der eigenartigen antidemokratischen Verhältnisse von Ungarn konnte die Arbeiterpartei keine Organisationen ausbauen, die Funktionen der Organisationen der Partei haben auch in Szeged die sog. Freien Organisationen, die sich innerhalb der örtlichen gewerkschaftlichen Gruppen herausgebildet haben, übernommen. Die sozialistischen Ideen konnten vorwiegend durch diese eigenartigen Formationen zu den Arbeitern gelangen. Die örtliche Leitung der Sozialdemokratischen Partei, die sich auf die freien Organisationen stützend die politische Organisations- und Erziehungstätigkeit geleitet und bei den in der vorliegenden Studie nicht erörterten wirtschaftlichen Kämpfen geholfen hatte, hat durch ihre erfolgreiche Tätigkeit dazu beigetragen, dass die Jahre 1905—1906 in Szeged zur hervorragenden Periode der Bewegung in der Zeit vor 1918 geworden ist.

SZEGED MEZŐGAZDASÁGA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ÉVEKBEN. A NAGYATÁDI-FÉLE FÖLDREFORM

*Külső és belső feltételek**

Az első világháború súlyos csapást mért az egész európai gazdaságra. Ezen belül természetesen a mezőgazdaság is nehezen gyógyuló sebeket kapott. Európa országai hadszínterekké váltak, s a termelőrök addig soha nem látott pusztulása következett be. A férfiakat a frontra vitték, jórésztük nem is tért többé onnan vissza. Krónikus munkaerőhiány lépett fel. Mindez megpróbáltatásokat okozott a fejlettebb nyugat-európai nemzetgazdaságokban is, a kelet-európai államokban azonban egyenesen katasztrofális következményekkel járt.

A termelés valamennyi európai országban visszaesett. Sajátképpen ez olyan időszakban történt, amikor a mezőgazdasági termékek iránti kereslet, főként a hadseregek igényei folytán megnövekedett. A konjunktúra haszonélvezőivé végül is a tengerentúli államok, pl. az amerikai földrész egyes országai váltak. Hatalmasan megnövelték a vetésterületeket, gyarapították az állatállományt, s egyre növekvő mennyiségű árut exportálták. A tetemes bevételek újabb korszerűsítést tettek számukra lehetővé, modernebb gépek, berendezések, eljárások alkalmazását. (Így pl. olyan hűtőrendszerek bevezetését, amelyek óriási tömegű hús nagy távolságra szállítását is viszonylag alacsony áron biztosították.)

A háborút követő első években Európában élelmiszerhiány, sőt éhínség lépett fel még olyan országokban is, amelyek egyébként 1914 előtt mezőgazdasági exportőrök voltak. Ezt csak részben lehetett enyhíteni a behozatal növelésével, hiszen főként a kelet-európai államok gazdasági körülményei nem tettek lehetővé nagyarányú importot. Az amúgy is szűk belső felvevőképes piacok az új viszonyok között tovább zsugorodtak.

A mezőgazdasági termékek iránti növekvő igényt Kelet-Európában tehát elsősorban az egyes országok belső lehetőségeinek fokozottabb kiaknázásával kellett volna kielégíteni. Az adott helyzetben ehhez csupán az ekkor átmenetileg szükségképpen kedvezően alakuló mezőgazdasági árviszonyok jelentettek lendítőerőt. A már említett nehézségek (pl. a munkaerőhiány, a háborús károk stb.) azonban áthághatatlan korlátokat emeltek a termelés nagyobb szabású növelése elé. A háború előtt is gátként jelentkező általános elmaradottság és külterjesség most még inkább növelték a problémákat, lassították a kibontakozást. Nem meglepő tehát, hogy az adott területen egészen 1923-ig, a világpiaci konjunktúra és a belső kereslet fokozódása ellenére nem sikerült elérni a békeévek termelési eredményeit.

* A kérdésről bővebben lásd GUNST PÉTER—LÖKÖS LÁSZLÓ: A mezőgazdaság története. Bp. 1982. 119—150.; SZUHAY MIKLÓS: A magyar mezőgazdaság fejlődése. In: GUNST—LÖKÖS: id. mű 126—134.; GUNST PÉTER: A mezőgazdaság fejlődésének megkezdése a két világháború között (az 1920—30-as években). In: Agrártörténeti tanulmányok 4. Szerk.: GUNST PÉTER—HOFFMANN TAMÁS. Bp. 1976. 275—401.; BEREND T. IVÁN—SZUHAY MIKLÓS: A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848—1944. Bp. 1973. 197—223.

Ezek az egyetemes gazdaságfejlődési tendenciák és feltételek is szerepet játszottak abban, hogy Magyarország a háború befejeződésével új, a korábnál csaknem minden tekintetben lényegesen rosszabb helyzetbe került. Nem kimélték a háborús pusztítások, amelyeket jócskán tetézett a súlyos és megalázó katonai vereség. A kelet-európai gazdasági koloncai bénítólag hatottak. Jelentős területek átmenetileg idegen katonai megszállás alá kerültek ennek összes fájdalmas következményeivel. Ehhez járult még a horthysta terrorkülönítmények rablóhadjárata, amely fokozta a bizonytalanságot és a zűrzavart, gátolva a gazdasági élet helyreállítását.

A trianoni béke új határokat állapított meg. A történelmi Magyarország területe több mint kétharmadával csökkent. Elveszett a Monarchia nagy belső piaca, amely biztos és többnyire kedvező elhelyezési lehetőséget nyújtott az ország mezőgazdaságának. A belső piac az ismert okok miatt nem volt képes felszívni a képződő árufelesleget. A gazdasági válság, a dolgozó osztályok nyomorúságos életviszonyai, általában a lakosság nehéz helyzete erősen korlátozták a belföldi értékesítést. Sajátképpen a parasztság élelmiszerigénye volt a legalacsonyabb, kivált olyan termékek iránt amelyeket meg kellett volna vásárolnia. A parasztság túlnyomó része önellátásra rendezkedett be, minthogy ekkor az összes népesség felét alkotta, tovább zsugorodott az amúgy is szűk piac. Mindez együttesen azt váltotta ki, hogy a magyar mezőgazdaság fejlődése a háború után megállt. Ez a stagnálás a gazdasági világválságig tartott, amikor is újabb zuhanásszerű visszaesés következett be.

A mezőgazdaság egészében véve megőrizte a korábbi szerepét a magyar nemzetgazdaságban. Ez vonatkozik a paraszti lakosság részarányára éppúgy, mint a mezőgazdasági termelésnek az ipari termeléshez viszonyított helyzetére. A mezőgazdaság valamelyes számszerű visszaszorulása távolról sem az ország gazdasági szerkezetének korszerűbbé válását jelezte, csupán a mezőgazdasági árviszonyoknak a háború előttihez képest kedvezőtlenebbre fordulását. Minthogy a fejlettebb államok gazdasági szerkezetének modernizációja előrehaladt, Magyarország egy helyben topogása ebben a tekintetben is lényegében az egyébként is meglévő gazdasági szintkülönbséget növelte.

Az idegen katonai megszállás következményei

1918 novemberében az előrenyomuló francia és szerb hadosztályok elérték Magyarországot déli megyéit. A szerb csapatok a belgrádi fegyverszünet értelmében november 17-én megszállták Újszegedet. Itt a városnak nem kevesebb, mint 4000 hold földje volt, amelyeket kisebb parcellákban mintegy 1400 bérlő művelt. Minthogy többségük Szegeden lakott, megélhetésük azonnal veszélybe került. Éppen úgy, mint azoké az újszegedieké, akik terményeiket csak Szegeden értékesíthették. A szerb egységek Újszegedről tovább hatoltak a Marosszögben, ezenkívül pedig elfoglalták Alsótanya délre eső részeit, a királyhalmi és átokházi kapitányságok jelentős területeit.¹

A francia katonai alakulatok 1918 decemberében érkeztek Szegedre. A város egyéb fontos politikai és katonai-stratégiai célok mellett jelentékeny szerepet töltött be az ún. macedóniai hadosztály élelmezése és ellátása szempontjából is. A folyamatos csapaterősítésekkel kiegészített francia hadosztályok 1919 április közepére a Tisza nyugati partján, le Röszkéig, a város körül mintegy 15–20 kilométernyi távolságra hídfőállást építettek ki.

A román megszállás 1919 augusztus elején következett be, és kiterjedt a város mintegy 4000 holdat kitevő tápéi-réti birtokaira és egyes felsőtanyai területekre. Az

¹ HEGYI ANDRÁS—SZÉKELY LAJOS: Szőreg az ellenforradalmi korszakban. Szőreg és népe Szerk.: HEGYI ANDRÁS. Szeged, 1977. 171. Vö. CsmL Polgm. eln. ir. 4411/1919.

itt lévő földek több mint ezer családnak biztosítottak állandó munkát és szerény megélhetést.²

Az idegen katonai erők jelenléte megpróbáltatásokat hozott a város háború alatt sokat szenvedett népére, még inkább szétzilálta a gazdasági életet, s legfőbb akadályát jelentette a konszolidációnak.

Súlyosan nehezedett a városra a megszállás egyik szükségszerű rekvizituma, az elszigetelődés. Megszakadt szinte minden kapcsolat az ország törzsterületeivel. Az országutakat rigorózan ellenőrizték. A postai és távíróvonalak nem működhettek. A közlekedést szinte teljesen megbénította, amikor a közúti hidat szerb egységek két ízben is teljesen lezárták: előbb 1919 februárjában, majd 1920 januárjában. Átmenetileg még útlevélkényszert is életbe léptettek, ezzel is korlátozva a két városrész közötti forgalmat. Így nem csupán Újszeged és közvetlen környéke, de lényegében az egész tiszántúli rész is elérhetetlen távolságra került. Sok egyéb mellett ez is igen kedvezőtlenül hatott a mezőgazdasági termelésre és terménykereskedelemre, megnehezítve a város élelmiszerekkel való ellátását.³

A megszállási vonalak lezárása félelmet és zavart keltett. A termelők gyakran el sem juthattak földjeikre, s ha igen, teljesen bizonytalan volt, hogy módjuk lesz-e terményeiket betakarítani és piacra vinni. A román előrenyomulás eredményeképpen bezárult Szeged körül az idegen katonai alakulatok gyűrűje, s valóságos blokád keletkezett.

1919 áprilisában felállították az ún. Szövetségesközi Élelmezési Bizottságot, hogy előmozdítsa az élelmiszerek és a szén beszerzését, illetve a terménykivitelét. A francia, angol, amerikai tisztekből álló testület csupán a franciák által megszállt területeken ért el kisebb eredményeket, igyekezve megkönnyíteni a demarkációs vonalakon való átjutást. Többnyire hatástalan volt azonban a tevékenysége a szerb és román övezetekben, amelyekben e vonatkozásban is szigorú kötöttségek szabtak határt a gazdasági-kereskedelmi élet normális működésének.⁴

A szerb hatóságok magatartása pl. 1919 augusztus végén a város gabonaellátását fenyegette. Hiába járt közben az említett antant biztottság, nem volt módjában a szerb megszállás alatt álló községekben kiviteli engedélyt adni. A szerb katonai parancsnokság e tekintetben csak a belgrádi közlélelmezési minisztérium utasításainak engedelmeskedett.

A torontáli rész lezárása e területeken természetszerűleg a mezőgazdasági termények árának zuhanásszerű esését váltotta ki, miközben a behozatali tilalom Szegeden a szükséglet és a drágaságot növelte.⁵

Az élelmiszerhiány olyan nagy mértéket öltött a városban, hogy a Szövetségesközi Élelmezési Bizottság egy 1919 szeptemberi rendeletében átmenetileg szigorúan megtilotta mindenfajta élelmiszer kivitelét.⁶

² CsmL Polgm. ir. 10906/1919. Polgm. eln. ir. 5133/1919. A Csongrád megyei munkásmozgalmak 1917—1919. augusztus 1. Szerk.: GAÁL ENDRE. VDCSMT Szeged, 1969. 27—29. A Csongrád megyei munkásmozgalmak 1919. augusztus 1.—1944. október 10. Szerk.: SERFŐZŐ LAJOS. VDCSMT Szeged, 1977. 8—10.

³ PAPÓS MIHÁLY: Szeged dolgozóinak helyzete és tökéletes küzdelmei az első világháborút követő gazdasági rekonstrukció éveiben (1919—1924). Szeged, 1965. Egyetemi doktori értekezés. (Kézirat) 3—12. CsmL Polgm. eln. ir. 14414/1922.

⁴ KISS FERENC—TONELLI SÁNDOR—SZ. SZIGETHY VILMOS (szerk.): Szeged. Bp. 1927. 93. Át lehet menni a demarkációs vonalon = Szegedi Napló, 1919. aug. 8. Igazolványokat adnak ki a demarkációs vonalak átlépésére = Szegedi Napló, 1919. aug. 17.

⁵ A gabonakereskedelem és Szeged város gabonaellátása = Szegedi Napló, 1919. aug. 24. A Szeged körüli blokád megszüntetése = Délmagyarország, 1919. szept. 4. A szerbek nem engedik meg az élelmiszerek behozatalát = Délmagyarország, 1919. szept. 5.

⁶ Tilos az élelmiszer-kivitel = Délmagyarország, 1919. szept. 13.

A megszállási gyűrű szorosabbra vonása annál is jobban sújtotta a várost, mivel a történeti-politikai és katonai események alakulása folytán ellátását jelentős részben a Bácskára és a Bánátra alapozta, s ez a gazdasági-élelmezési szempontból létfontosságú háttér most elzáródott.

A szerb katonai hatóságok a francia városkormányzó többszöri kérése nyomán 1919 novemberében némi enyhítést engedélyeztek. A szerb közéleti hivatal bizonyos eljárás után, egyéni elbírálás alapján mégiscsak hozzájárult annyi gabona vagy más termény elszállításához a szegedi lakosok megszállás alatt lévő birtokairól, amennyi maguk és családjuk ellátásához feltétlenül szükséges volt.⁷

Egy szerb összekötő tiszt adta hírül, hogy a szerb katonák és családjaik a város újszegedi földjeiből bérbe vehettek kisebb parcellákat. A megszálló hatóságok egyébként a városrészt közéségítették, s terveket dolgoztak ki arra, hogy a városi földeket bérbe adják szegényebb szegedi, valamint szőregi lakosoknak. E kétségtelenül tetszetős, de sokkal inkább propagandisztikus célzatú elgondolások hitelét erősen megkérdőjelezi, hogy közben kíméletlenül megsarcolták a helybélieket, s vagyoni helyzetüktől függetlenül mintegy 600 000 korona földbért és adót hajtottak be tőlük.⁸

A burzsoá román és szerb csapatok miközben megakadályozták a terményforgalom normális működését, sőt magát a folyamatos termelőmunkát is az általuk ellenőrzött területeken, gyakran és többnyire rajtaütésszerűen rekviráltak. Ezzel tovább súlyosbították a szegedi parasztság helyzetét, s a minimálisra csökkentették a város élelmezéséhez szükséges árualapot. 1919 őszén emiatt kétségbeesett hangú beadványokkal fordultak a város vezetőihez pl. a gyálai rét bérloi, a röszeiek, Felsőtanya-Gajgonya, valamint az öszezéki kapitányság paraszti lakói. A gajgonyaiak a román őrség visszaéléseit sérelmezve, a polgármesterhez küldött beadványukban egyebek között ezt írják: „(...) Naponként hordják el amúgy is kevés élelmiszereinket, tojást, zsírt, szalonnát, aprójószágot, takarmányfélét és gabonát. Az utóbbiból még vetőmagot sem hagynak. A dolgainkat sem végezhetjük el rendesen, mivel folyton elhajtják kocsijainkat, a rekvirált dolgokat tartózkodási helyükre hordani. Elhordják disznóinkat, marháinkat, juhainkat, és pénzt kérnek. (...) Tehát sem vagyon, sem személyi biztonságunk nincs.”⁹

Ennek az elkeseredett közhangulatnak adott kifejezést a polgármester levele, amelyet egyenesen a külügyminiszternek küldött: „Most közeledik az aratás és nagy izgalommal vannak a község lakói, hogy mi lesz a terményeikkel, s izgalomban van a város is, hogy mi lesz az ellátásával.”¹⁰

A városi hatóságok kétségbeesett elszántságára és bizonyos felelőtlenségére is utal az a kissé meghökkenítő polgármesteri üggyirat, amely meghatalmazta Mayer Antalt és Bitó Jánost, hogy „a város közönségének ellátására Szeged Alsó-központ közelében elhúzódó szerb demarkationális vonalon keresztül az élelmiszer csempészetet megszervezzék”.¹¹

Egyébként az éhínség és a drágaság miatt néhányan városi felhatalmazás nélkül is, életük kockáztatásával megpróbálták kijátszani a demarkációs vonalakat őrzők éberségét, hogy élelmet vigyenek családjuknak. Akadtak szerencsések, de többen valóban életükkel fizettek vakmerőségükért.¹²

A párizsi béketárgyalások előrehaladásával 1920 februárjában—márciusában lehe-

⁷ Behozatal a szerb megszállás alatti szegedi birtokokról = Délmagyarország, 1919. nov. 4.

⁸ CsmL Polgm. eln. ir. 4411/1919. 9974/1920.

⁹ CsmL Polgm. ir. 9328/1919. 9202/1919. 2316/1920.

¹⁰ CsmL Polgm. ir. 5962/1920. (1920. június 9.)

¹¹ CsmL Polgm. eln. ir. 1642/1920.

¹² CsmL Polgm. ir. 5414/1921. A Munka 1920. febr. 8., jún. 11.

tővé vált a román és francia katonák távozása. A trianoni rendezés ugyan a Marosszöget Újszegeddel együtt Magyarország határai között hagyta, a szerb megszállás ebben a térségben mégis 1921 augusztus végéig eltartott. A rendkívüli állapotok és az ideiglenesség itt természetesen továbbra is gátolta a termelőmunkát, bár a korábbiakhoz képest a megszállási rendszer jelentősen enyhült, Így 1921 első hónapjaiban a Szegeddel való rendszeres összeköttetés helyreállt, sőt magánosok is részt vehettek a forgalomban. Ehhez a jogi alapot az 1920. szeptember 29-i magyar—szerb megállapodás teremtette meg, amely tisztázta a Makó és Baja közötti demarkációs vonal átlépésének feltételeit. Igaz, szerb nyelvű kérelmet kellett benyújtani és megfelelő biztosítékot szolgáltatni ahhoz, hogy valaki elnyerje az ideiglenes átkelési igazolványt, viszont ennek birtokában kötöttség nélkül lehetett közlekedni a demarkációs vonalon, szabadon lehetett szállítani a terményeket, állatokat, gazdasági felszereléseket. Mindez természetesen sokat könnyített a lakosság helyzetén.¹³

A trianoni békében megvont új déli határ közvetlenül és súlyosan érintette Szegedet, amely bácskai és bánáti hátterét veszítette el. Fontos forgalmi központból lecsontolt közlekedési vonalú végállomássá vált, s még a határátkelőhelyek is messze estek a várostól. Az új délszláv államokhoz, valamint Romániához került bácskai és bánáti részekben, amelyekkel Szegednek az idők folyamán kiterjedt gazdasági-kereskedelmi kapcsolatai épültek ki, jelentős városi és falusi települések voltak fejlődő mezőgazdasággal és iparral. Itt terültek el a történelmi Magyarország legjelentősebb kukorica-termő övezetei és egyik legfontosabb sertéspiaca. Az ipari növények közül e tájon különösen a kender, a komló és a cukorrépa termelésében mutatkoztak kiemelkedő eredmények, pozitív hatást gyakorolva az élelmiszer-feldolgozó ipar megfelelő ágazataira.¹⁴

A Horthy-Magyarország éppen ezért is viszonylag korán megkísérelhette volna újraszöni a körzetekkel az elszakadt gazdasági szálakat. Ennek azonban útját állták a magyar revíziós törekvések miatt a szomszédos délkelet-európai országokkal ellenségesse váló külkapcsolatok, valamint a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és Románia protekcionista gazdaságpolitikája.

A mezőgazdasági termelés Szegeden az első világháborút megelőző időszakban jelentős mértékben exportra orientált volt. A gabonakereskedelem pl. a Monarchia hagyományos felvevő piacai mellett Svájcba, Németországba, bizonyos időszakokban még Franciaországba is irányult. A szegedi paprika pedig más államokon kívül Franciaországba, Oroszországba, Romániába, Bulgáriába, sőt Latin-Amerikába is eljutott. Számottevő volt az ipari növények exportja is.¹⁵

A nagy világegést követő gazdasági krízis egy ideig nem tette lehetővé a kivitel felújítását, s mindez természetesen a legkedvezőtlenebb hatást gyakorolta a termelésre, továbbá a piaci és árviszonyok alakulására.

Ilyen körülmények között a mezőgazdaság fejlesztésében a kibontakozást mérőben új utakon kellett volna megkeresni. Ennek azonban áthághatatlan akadályát jelentette, hogy Magyarországon mintegy negyedszázadra ismét megszilárdult a fejlettebb tőkés államokhoz mérve egyre atavisztikusabbá váló feudális burzsoá-földesúri rendszer.

¹³ CsmL Torontáli járási főszolgabíró iratai 1407/1933., 1434/1933. A 10 cikkelyből álló magyar szerb egyezményt a megyei Levéltár őrzi (Polgm. ir. 10896/1920.) CsmL Polgm. eln. ir. 6117/1921.

¹⁴ Ker. Ip. K. ir. 1921. 4.

¹⁵ SZÜTS MIHÁLY: Szeged mezőgazdasága. Szeged, 1914. 363—365.

Az első világháborút követően Közép- és Kelet-Európa számos országában agrár-reformokat hajtottak végre. A telekosztási akciók háttérében különféle gazdasági és politikai megfontolások húzódtak meg. Számításba kellett venni, hogy a parasztság a háború végére forradalmasodott, követelte évszázados történelmi igényének, a demokratikus földreformnak a megvalósítását. Le kellett tehát csillapítani a nyugtalanságot, oldani a feszültségeket annál inkább, mert a proletariátus is fellépett forradalmi osztályprogramjával, s a polgári-földesúri vezető rétegeknek a munkásság megbékkítésére jóval kevesebb eszköz és lehetőség állt rendelkezésre, mint az agrárlakosság irányában. Ráadásul a parasztságra, mint kistulajdonossá tehető osztályra bízást számíthattak az egyébként kezdettől sokféle nemzeti-társadalmi feszültséggel terhes rezsimke konszolidálásának nem könnyű folyamatában.

A politikai stabilizáció előmozdításának szándéka mellett egyes államokban (pl. Romániában, a balti köztársaságokban, kisebb mértékben, de Csehszlovákiában és Jugoszláviában is) a földkérdés gyors és viszonylag radikális megoldásának irányába lökte az uralkodó osztályokat az a szándék, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozó földbirtokosok gazdasági és politikai erejére ezáltal végzetes csapást mérhettek. Így tulajdonképpen a parasztság támogatását a nemzetiségi földbirtokosok költségén nyerhették el. A legtöbb országban mindezek mellett az is remélhető volt, hogy a földhöz juttatott kis- és középparasztság vásárlóereje növekszik, s ez elősegíti a gazdasági-piaci viszonyok megszilárdulását, sőt megélénkülését.

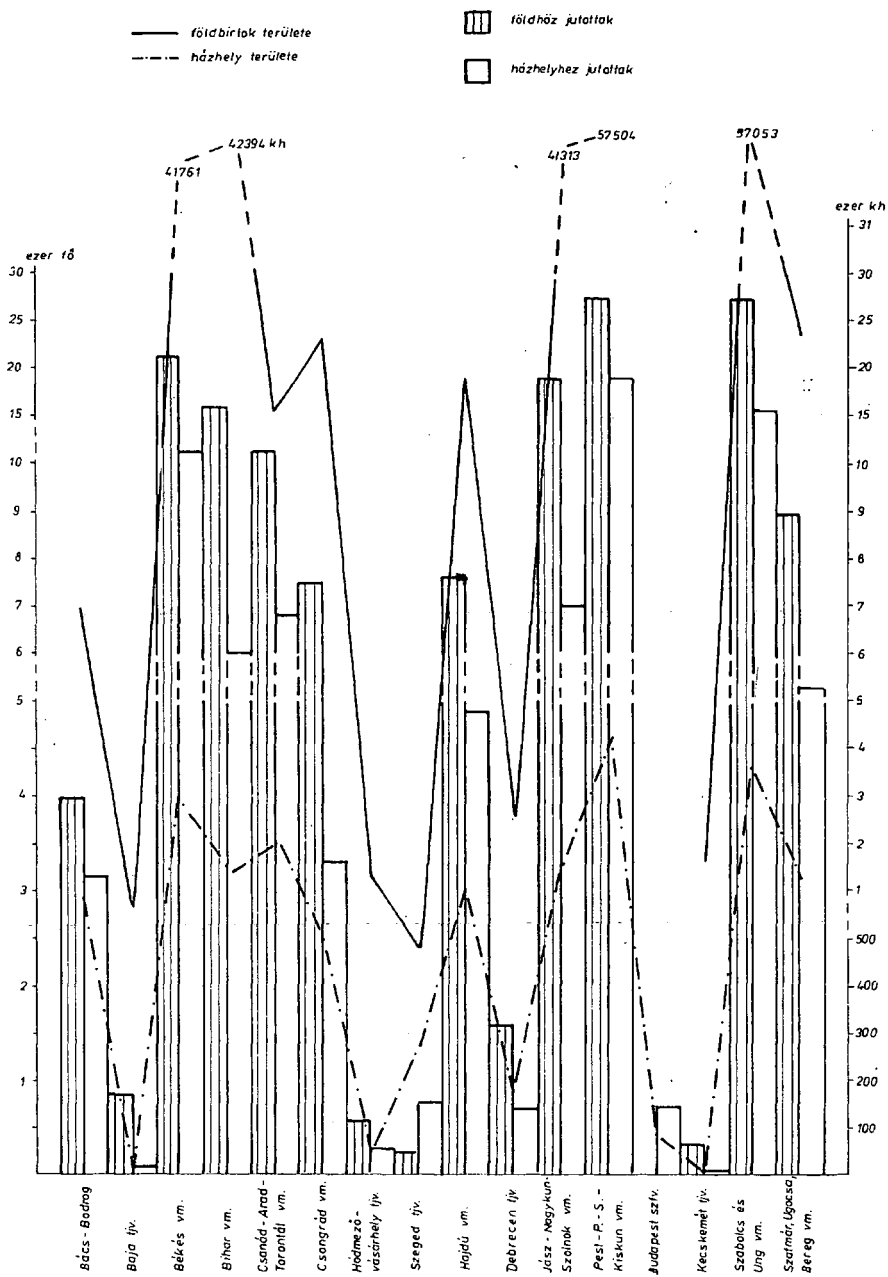
Az antant intervenciója segítségével és eredményeképpen ismét hatalomra jutott magyar burzsoá-földesúri rendszer sem vonhatta ki magát a földkérdés valamiféle rendezése alól. Kényszerítő-ösztönző ereje volt a környező országokban végbemenő fejleményeknek. Nem lehetett ugyanakkor azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a Károlyi Mihály nevével fémjelezhető polgári-demokratikus kormányzat törvényt hozott a földreform szükségességéről, a Tanácsköztársaság pedig egyenesen elrendelte a nagybirtokok kisajátítását. A proletárdiktatúra vezetői azonban nem számoltak eléggé a parasztság földéhségével, s földosztás helyett rögtön közös gazdaságok kiépítésére törekedtek. Ez csalódást okozott a paraszti lakosságnak, ugyanakkor alkalmat adott a horthysta rezsimnek arra, hogy saját osztály- és hatalmi érdekei szempontjából levonja a forradalmak tanulságait, s „új parasztpolitikát” hirdessen meg.

Az ellenforradalmi rend vezető körei gazdasági és politikai bűvészmutatványt szerettek volna végrehajtani. Miközben visszaállították, sőt megszilárdították a nagybirtokrendszert, az új viszonyok között kiéleződött ellentmondások, nehézségek enyhítésére földreformot határoztak el. Hiszen az új államhatárok között tovább nőtt a nagybirtok területi részesedése, csökkent a parasztbirtokok száma, folytatódott a mezőgazdasági népesség proletarizálódása.

Az 1920 novemberében elfogadott földreform törvény (XXXVI. tc.) „a földbirtokok helyesebb megosztását” elősegítő rendelkezések bevezetésének illúzióját igyekezett keltetni, valójában azonban nagyon kevésbé mozdította elő az igazságos földbirtokszerkezet kialakulását. A nagybirtokhoz természetesen csak végső esetben kívántak nyúlni, inkább arra adtak a földesúri osztálynak lehetőséget, hogy leggyengébb minőségű földjeitől magas megváltási áron megszabadulhasson. Egyébként szabad kézből történő vásárlás, árverés vagy a törvényben biztosított elővásárlási jog alapján próbálták biztosítani a szükséges földmennyiséget.

A Nagyatádi—Rubinek-féle földreform egyik mélységesen antidemokratikus vonása volt továbbá az is, hogy nem ismert el közvetlenül semmiféle egyéni földigényt.

Lényegében tehát „méltányossági alapon” földjuttatásban részesítették a hadi- és

A földbirtokrendezés során földhöz és hózhelyhez jutottak számdnak és a kiosztott területnek törvényhatóságoknti megoszlása az Alföldön 1935 -ben

(Kerék Mihály: A magyar földkérdés. 199.)

kantakat, hadiözvegyeket és felnőtt hadiárvékat, egyes föld nélküli mezőgazdasági munkásokat, törpe- és kisbirtokosokat, kisiparosokat, nyugdíjas hivatásos katonákat kijelölt településeket, közintézményeket.

Az elégedetlenség enyhítésére egyébként már egy 1920 elején kiadott törvény (a XXIX. tc.) megengedte egyes vidékeken házhelyek kijelölését, kishaszonbérletek alakítását. Az ugyancsak 1920-ban létrehozott vitézi rend részére pedig 1938-ig országosan nem kevesebb, mint 4325 telket adományoztak 70 337 holdnyi területen.

A vitézi telkek többsége általában 5—20 holdas lehetett, ezzel szemben a nincsteleneknek juttatott földterület nagysága nem haladhatta meg a 3 holdat, a kiosztás általános mértéke azonban még ennél is kisebb földdarabokra, csupán másfél holdas parcellákra korlátozódott.

A vállalkozás alapvetően paraszttelenes jellegére csak fokozatosan derült fény. Arra például, hogy a kicsinyke földekért elérhetetlenül magas megváltási összeget kell fizetni, csak a húszas évek derekán döbrentek rá a becsapott, gyakorlatilag szakadék szélére sodort paraszti tömegek.

A hamar felszínre törő elégedetlenség és nyugtalanság már 1924-ben arra kényszerítette a kormányzatot, hogy módosítsa a reformtörvényt (VII. tc.) némileg kiterjesztve a földhöz és házhelyhez juttathatók körét.

A kiosztott telkek, illetve az érintett személyek száma egyébként a törvényhozók eredeti szándékainak megfelelően igen magas volt. 425 000 ember (a családtagokat tekintve jóval több, mint 1 millió fő) érezhette, hogy tulajdonos lett egy kevéske földön. Minthogy ez a kormányzat jóvoltából történt, így a földreform jó ideig az eszmei-politikai megtévesztés és félrevezetés eszközévé válhatott, jelentős paraszti tömegeket kiszolgáltatta a kormánypolitikának.

Az álföldosztás, vagy ahogyan a szakirodalom emlegeti „az elsikkasztott földreform” nem hozott valóságos megoldást. Az agrárproletariátus és szegényparasztság itt érintett része már a húszas években sietve megszabadult a kapott földtől. Kiderült, hogy a megváltási összeget, amelyre korábban nem számítottak, képtelenek kifizetni. Mások eszközök, felszerelések, igavonó állatok híján az általában kedvezőtlen piaci viszonyok közepette éppen csak tengették életüket, s nem emelkedtek a nyomorúság átlagos szintje fölé.¹⁶

Szeged lakóinak egy jelentős hányada fokról fokra végigkinlódta a földreform minden keservét, a mesterségesen felszított reményektől a megvalósítás buktatóin keresztül az évtized végén bekövetkező szinte teljes csődig.

A város vezetői kezdettől fogva attól tartottak, hogy komolyan szóba kerülhet a városi bérföldek igénybevétele a földreform céljaira. Erőfeszítéseik éppen ezért arra irányultak, hogy meggyőzzék a kormányzatot a bérleti rendszer előnyeiről, a város földbirtokpolitikájának helyességéről, s elérjék, hogy a bérparcellákat kivonják a rendezés alól.

Somogyi polgármester már 1920 januárjában tiltakozott minden olyan terv ellen, amely a bérleteket érintené. Vétőját azzal az egyébként sem igazolható érvel próbálta alátámasztani, hogy „a város földjein intenzív és belterjes gazdálkodás folyik”. Elhallgatva az árverési rendszer kererű rekvizitumait, kijelentette, hogy „a bérlők a bérleti földet amúgy is úgyszólván tulajdonukként kezelik”, tehát már csak ezért sincs ok a helyzet megváltoztatására.¹⁷

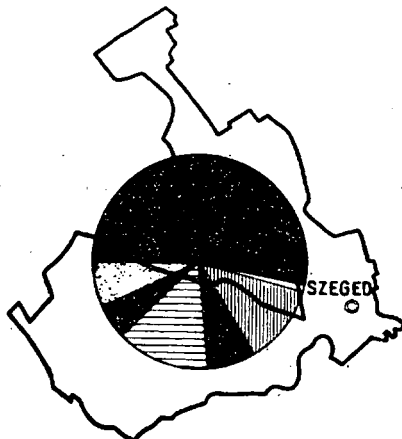
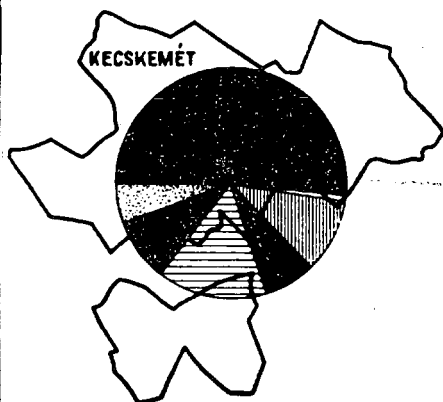
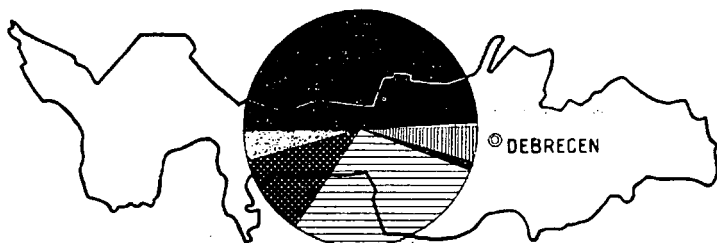
Egy hónappal később a város vezetője a kormánybiztos főispánhoz küldött me-

¹⁶ SZUHAY MIKLÓS: A magyar mezőgazdaság fejlődése. In: GUNST—LÖKÖS: id. mű 126—134. BEREND T. IVÁN—SZUHAY MIKLÓS: id. mű 204—205. GUNST PÉTER: A mezőgazdasági fejlődés megkezdése a két világháború között (az 1920—30-as években). In: GUNST—HOFFMANN id. mű 381—384.

¹⁷ A városi földek és a birtokreform = Délmagyarország, 1920. jan. 31.

A 4 LEGNAGYOBB MEZŐGAZDASÁGI JELLEGŰ TJ. VÁROS TERÜLETE MIVELÉSI ÁGAK SZERINT 1925-BEN.

Territoire des 4 principales villes municipales de caractère agricole suivant les branches de culture en 1925.

JELMAGYARÁZAT. LÉGENDE.

- Szántóföld
Terres labourables
- Kert és nádas
Jardins et roselières
- Rét
Prairies
- Szőlő
Vignes
- Legelő
Pâturages
- Erdő
Forêts
- Földadó alá nem eső terület
Terres non soumises à l'impôt foncier

M. Sr. Sz. 1927

morandumában utalt a bérleti rendszer hagyományaira, megemlítve, hogy az „a megelőző évtizedekben előmozdította a szociális békét, s nagy történelmi érdeme, hogy útját állta a kivándorlásnak is”. Azt az egyébként valós problémát is jelezte, hogy több ezer azoknak a bérföldeknek a száma, amelyek igénybevételi határideje csak egy-két évtized múltán alkalmazását. A „szociális érdek” mellett természetesen jár le, s ez nagyon bonyodalmassá tenné mindenfajta új eljárás a „város érdekeit” is erőteljesen hangsúlyozta.¹⁸

Nyilvánvaló, hogy egyáltalán nem volt közömbös a városnak: megtarthatja-e jóvelmeinek roppant fontos és mással aligha pótolható forrását vagy sem. Hiszen a remélhető megváltási összegek csak szerény és távolról sem megnyugtató kárpótlást jelenthettek volna. Annál kevésbé, minthogy a bérloparszság szerény jövedelmű viszonyai miatt a teljes kompenzáció szóba sem jöhetett.

A városi hatóságok erőteljes kampánya eredménnyel járt. 1920 júniusában maga Rubinek földművelési miniszter, a reformtervek előkészítésének első számú irányítója nyugtatta meg a szegedi vezetőket. Kijelentette, hogy „a változások a város birtokait nem fogják érinteni”.¹⁹

A reform bevezetése azonban jelentős paraszti tömegeket mozgatott meg, ezért a város urai arra kényszerültek, hogy a későbbiekben többször is megismételjék álláspontjukat, újabb érvekkel megpróbálva alátámasztani azt. Figyelemre méltó ebből a szempontból pl. az a pogármestei memorandum, amelyet egyidejűleg juttattak el a miniszterelnöknek, a nemzetgyűlés elnökének és a földművelési miniszternek. A szokásos magyarázkodást ezúttal közönséges politikai zsarolással toldották meg: „Megmaradt nagy vidéki magyar városaink — olvashatjuk a feliratban — a nemzet igen értékes részét alkotják, rájuk a veszélyek közt biztosan számítani lehet. Így azok erejének meggyengítése nem állhat az ország érdekében.” A nagyobb nyomaték kedvéért az ügyszeg megnyerték a bérleti rendszer fenntartásáért ugyancsak harcoló Debrecen és Kecskemét törvényhatóságainak a támogatását is.²⁰

Az érdekelteket, vagyis a bérlok ezreit, illetve az e tájon élő földnélküli agrárproletárokat és szegényparasztoakat egyébiránt nem kérdezte meg senki, hogy mit tartanak helyzetükről, sorsukról. Ez ellenkezett volna a szociális szempontokat különben frázisszerűen eléggé gyakran emlegető úri Magyarország belső rendjével és természetével.

Az érintettek, ezt bizvást állíthatjuk, nem idegenkedtek volna egy demokratikus földosztástól. Ilyenfajta tervek azonban magától értetődően az adott viszonyok között nem születtek. Miért is állt volna érdekében a kormányzatnak egy politikailag többé kevésbé konszolidált nagyváros gazdasági erejének meggyengítése éppen a dolgozó osztályok javára? Hiszen a bérleti rendszer szorosabb függési láncával bilincsbe fogta, kiszolgáltatottá és így politikailag jobban kézben tarthatóvá tette a helyi paraszti lakosság többségét. Végül is ezt a szempontot a város urai viszonylag könnyen elfogadtatták felsőbb hatóságaikkal.

Minden próbálkozás ellenére azért Szegeden sem sikerült teljesen lefojtani a helyenként szinte elemi erővel feltörő jogos földszerzési igényeket.

A tápéi gazdák már a megelőző évtizedekben is számos kísérletet tettek arra, hogy a falujukban lévő mintegy 4500 holdas rétét a várostól megvásárolják. A megszerzett földet szerették volna szétparcellázni, minthogy a 7500 lakosú település alig valamivel több, mint 3000 holdat mondhatott magáénak. A földreform hírére lerongyolódott mezőgazdasági munkások, kisbérlok százai mozdultak meg, bejelentve földigényüket. Izzó keserűséggel előadott kérvényükben többek között megemlítették, hogy nem jut-

¹⁸ CsmL Főisp. eln. ir. 1540/1920. (Dr. Vasek Ernő kormánybiztos főispán iratai)

¹⁹ A földbirtokreform és a városi földek = Szegedi Napló, 1920. jún. 1.

²⁰ CsmL Polgm. eln. ir. 6393/1923.

nak munkához, megélhetési lehetőségekhez, „úgyhogy Tápé lakosságának zöme a legborzalmasabb nyomorral küszködik”.²¹

A földet igénylők a reformtörvényre hivatkoztak, mivel az egyértelműen kimondta, hogy bármely nagybirtok mezőgazdasági művelésre alkalmas területéből el lehet venni annyit, amennyi a megmaradt földeken „az okszerű gazdálkodást nem gátolja”.²²

A város azonban konokul szembehelyezkedett a kérelem teljesítésével. „Mi, és ez alatt a hatóságokat értem — nyilatkozta Somogyi polgármester — a legvégsőkéig tiltakozunk az eladás ellen.”²³

A hatóságok elzárkózása miatt országos botrány kerekedett. Az ügyet, sajátos módon a szélsőjobboldali sajtóorgánumok is felhasználták földreform-demagógiájuk eszközeként. Így pl. a Virradat c. lap is kirohant a város ellen: „(...) Az egész országban fennállnak ezek a bajok és Szeged épp úgy viselkedik, mint valamely főúri birtokos, aki a nép nyomora elől elzárja fülét.”²⁴

Az elkeseredett és felheccelt parasztok küldöttsége pedig végül még a miniszter elé is eljutott, aki érzékelve az ügy körül keletkezett politikai feszültséget, egyelőre a kérelmező földmunkás szegények javára döntött, s parcellázásra kijelölte az inkriminált földterületet.²⁵

Az Országos Földbirtokrendező Bizottság (OFB) ennek nyomán 1922. január 7-én tárgyalást tartott Tápén.

A város képviselőiben felszólaló Somogyi arra hivatkozott, hogy a rétet 1247 óta királyi adományozási jogon bírja a város, s olcsó haszonbérletekben éppen a tápéiaknak adta ki árendába. A tápéiak nevében Molnár István fejtette ki véleményét. Megtörtént esetekre utalva rámutatott, hoay árverések útján a legutóbbi időben is meglehetősen sok parcella jutott spekulánsok kezébe. „A várost — hanasúlyozta a falusi szegények szóvivője — minden időben csak a rideg üzleti szempontok vezérelték. Aki többet ígér, annak adja a földet.”²⁶

Az OFB ítélete végül is elmarasztalta a várost a birtokperben: „A tápéi réten lévő összes városi ingatlanok (4500 hold) megváltassanak. A megváltás egyébként csakis a legmesszebbmenő állami támogatás mellett volna lehetséges, amire a legfelsőbbfokú bíróságok figyelmét felhívjuk.”²⁷

Több éves huza-vona után a bíróság döntése szerint csakugyan sor került a tápéi földek áruba bocsátására, de abban nem sok köszönete volt a vásárlóknak.²⁸ Egy 1926-os hírlapi cikk arról tudósított, hogy „400 tápéi földnélküli nincstelen fellebbezi meg a földbirtok bíróság ítéletét. (...) A felosztásra kerülő földek alkalmatlanok a művelésre. Az elégedetlenkedők elhatározták, hogy fellebbeznek és panasszal fordulnak a földművelésügyi miniszterhez. Mivel az érdemi tárgyalásoknál az igénylők kérvényét azzal dobálták vissza, hogy azoknak viselkedésében sok kifogásolnivalót találtak.”²⁹

²¹ TÓTH BÉLA: Az első világháborútól a község felszabadulásáig. In: Tápé története és néprajza. Szerk. JUHÁSZ ANTAL. Társszerk.: ILIA MIHÁLY. Tápé, 1971. 98.

²² NAGY ISTVÁN: Magyarország története (1918–1945). Bp. 1980. 162.

²³ A tápéi földeladási problémája = Szegedi Napló, 1922. jan. 4. A földeladási indítvány lezavazása pirrhuzsi győzelem volt. Rendkívüli közgyűlés összehívását kéri a tápéi földek eladása ügyében = Szegedi Napló, 1922. jan. 6.

²⁴ TÓTH BÉLA: id. mű. 100.

²⁵ Uo. 99.

²⁶ Tápé és Szeged harca a rétért = Szegedi Napló, 1922. jan. 8. A tanács újabb érvei a tápéi földeladás ellen = Szegedi Napló, 1922. jan. 10. A tápéi ütközet = Szegedi Napló, 1922. jan. 12.

²⁷ Lásd Aigner főispán levelét az ügyben Bethlen miniszterelnökhöz. CsmL Főisp. eln. ir. 16/1923.; 103/1923. A tápéi 4000 hold sorsa. A földbirtokrendező bíróság megtartotta a helyszíni szemlét = Szegedi Napló, 1922. febr. 26.

²⁸ A tápéi rét és a Pallavicini uradalom megváltása az OFB előtt = Szeged, 1924. dec. 13.

²⁹ Délmagyarország, 1926. dec. 5.

A földreform végrehajtásának a híre lázba hozta az alsótanyai parasztokat is. 1921. december 27-én Öttömösön gyűlést tartottak, ahol ismertették lehetőségeiket, a vonatkozó eljárási szabályokat. Vita után feliratot fogalmaztak a miniszterhez, kérve, hogy „földigényeiket vagy a szomszédos főúri birtokokból vagy a Szeged város tulajdonában lévő ingatlanokból elégtételt ki”. Nincs tudomásunk róla, hogy a bérlőgazdák kérését kedvezően bírálta volna el.³⁰

1922 augusztusában az újszegediek indítottak akciót bérletük örök áron való megváltása érdekében. Nem kevesebb mint 500 személy nyújtott be a városhoz memorandumot. Minthogy ők is elutasító választ kaptak, a miniszterhez fordultak. Nagyatádi, noha nem azonosult a kérelmezők kívánságaival sem, nem tartotta politikusként a hatóságok merev elzárkózását. Leiratában kérte a tanácsot, vizsgálja felül álláspontját. Ennek nyomán a közgyűlés elhatározta, hogy azoknak a bérlőknek a parcelláját, akik lakóházat is építettek telkükre, két részre osztja, illetve kihalásáig egy házhelynek megfelelő nagyságú darabot, és azt átalakítja örökbérletté.³¹

A szegedi és a város környéki nincstelenek számára ez az eset is nyilvánvalóvá tette a kicsinyke tulajdonföldek megszerzésének kilátástalanságát, ezért újra jelentősen megnőtt az érdeklődés a bérletek iránt.

A városi hatóságok, amelyek pedig éppen ez idő tájt oly gyakran és szívesen tetselegtek a jóságos földesúr pózában, az adott helyzetben megint csak gátlástalanul és könyörtelenül kihasználta a hirtelen jött konjunktúrát, utat engedve az árverések rideg, árfehlajtó piaci mechanizmusának.

1923 nyarán a marostói földek bérbeadásának körülményei ezért váltak ismét teljes joggal országos közfelháborodás tárgyává. A mintegy 600 holdnyi, egyébként valóban jó minőségű feketeföldekből álló birtoktest haszonbérleti árverésére nem kevesebb, mint 2000 igénylő jelentkezett. A megjelentek szinte egymást letaposva irreálisan magas árakat ajánlottak fel az egyholdas parcellákért, nem törődve sem a földek valódi értékével, sem pedig saját teherbírásukkal. A kikiáltási ár 4 mázsza búza volt, amit a jelenlevők 8—8,5 mázsára hajtottak fel. Még a távolabb eső, kevésbé termékeny földek is 7—7,5 mázsáért keltek el.

A történeteket a közvélemény különféle politikai indítékoktól vezettetve ugyan, de gyakorlatilag pártállásra való tekintet nélkül mélységesen elítélte. Még a konzervatív-jobboldali Szegedi Új Nemzedék is élesen bírálta a város földbirtokpolitikáját, amelyet „önzőnek” és „ridegen egyoldalúnak” minősített.³²

A Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kamara 1923. augusztus 24-én levélben kért felvilágosítást a polgármestertől. „Csodálkozással értesültünk, — hangzik a leirat — hogy Szeged város tanácsa a marostói földeket egy holdas parcellákban 7—8 méter-mázsza búzáért adta bérbe. (...) Úgy tudjuk, hogy a város ezen eljárása az ottani gazdák között is érthető feltűnést keltett.”³³

Az ügyről a földművelési miniszter is tudomást szerzett. Az országos felháborodás miatt kénytelen volt felhívni a szegedi vezetés figyelmét „hasonló esetek elkerülésére”.³⁴

A polgármester válaszában beismerte a tagadhatatlan tényeket, azonban a világszerte tapasztalható drágulásra hivatkozva mentőgetni próbálta a kiáltóan antiszociális eljárást. Hogy a támadások élét tompítsa, ígéretet tett arra, hogy az ugyancsak

³⁰ Izgalom Alsótanyán a földreform miatt = Szegedi Napló, 1922. jan. 8.

³¹ Augusztus 15-én megkezdődött az újszegedi földbirtokrendezés = Szegedi Napló, 1922. aug. 9. A földbirtokreform szellemében = Szeged, 1922. okt. 19.

³² PAPÓS MIHÁLY: id. mű 116—117. Szegedi Új Nemzedék, 1923. aug. 7.

³³ CsmL Polgm. ir. 9288/1923.

³⁴ CsmL Polgm. ir. 9274/1923.

Marostőben fekvő Gazdasági telep telkeinek, szám szerint 50 házhelynek egyenként 20 éves bérleti idejét 99 évre változtatják át. Ez a bérlőknek csupán kis töredékére vonatkozó engedmény nem módosította az érintett marostői bérletekkel kapcsolatban kialakult roppant igazságtalan helyzetet.³⁵

A földreform végrehajtásáról a város vezetőinek egyébként is folyamatosan tájékoztatni kellett a legfelső szintű kormányzati szerveket. A főispán a miniszterelnöknek 1923 februárjában küldött tájékoztató jelentésében azonban csupán „a földbirtok viszonyok szerény mértékű változásáról” adhatott számot.³⁶

A tápéi rét felosztásával kapcsolatos huza-vonát már említettük. Ezenkívül Szőreg határában mintegy 300 igénylő között 90 hold földet daraboltak fel korántsem örök tulajdonnak, hanem csupán szerződéses bérletnek. Igaz, valamivel kedvezőbb feltételekkel, mint Marostőben.³⁷

Újszegeden az egyébként túlságosan jó minőségű ún. alsó Tisza-parti bérföldekből 460 holdat juttattak hadirokkantak, özvegyek és árvák számára, ezúttal az árverés mellőzésével, a szokásosnál némileg kisebb bérösszegek ellenében. Ugyancsak a háború kárvallottai részesültek azokból az átlagosan 200—300 négyszögöles parcellákból, amelyeket mintegy 68 holdnyi területen járadéktelekként jelöltek ki. Különben e területek helyett az OFB csereingatlanként a városnak ítélte a gyálai nagyréten fekvő Lichtenegger-féle földből 241 holdat, a Récsey-birtokból pedig 174 holdnyi részt.

Míthogy tömeges a határozott igény mutatkozott építési telkek szerzésére, a város hosszas és bonyodalmas eljárás után nem nagy számban, de mégiscsak hozzájárult 200—400 négyszögöles parcellák szétosztásához.

A MÁV-alkalmazottak Házépítő Szövetkezetének örökbérletként engedtek át 75 holdon 300 házhelyet a hattyas-ballagítói földekből. A MÁV-műhelyek munkásai pedig a rókusi vasútállomás környékén kaptak kevéske, építkezésre alkalmas területeket.

A tápéi műút mindkét oldalán, Somogyi-telepen 75 holdon összesen 600 telket különítettek el.³⁸

1926 nyarán a közalkalmazottak léptek fel tömegesen telekszerzési kérelmeikkel. Az OFB összesen 2021 személy kívánságait tartotta jogosnak. Ennek kielégítésére azonban alig több, mint 200 szabad telek állt rendelkezésre. Végül a bíróság 97 hold városi föld felhasználásával az igények többségét kielégítette.³⁹

Ezenkívül a Kender- és Lentermelési Szakintézet, a Fűvészkert, a Paprika és Gyógynövény Kísérleti Telep, valamint a középiskolások részére adományoztak 84 hold területet.⁴⁰

A földreform nem hozott gyökeres és pozitív fordulatot a Szeged környéki települések agrárszegénységének helyzetében sem. Igaz, jelentékenynek tűnő földmennyi-

³⁵ CsmL Polgm. ir. 9274/1923. Főisp. eln. ir. 16/1923., 103/1923.

³⁶ Lásd ezzel összefüggésben pl. Mayer János 1922 áprilisában kelt rendeleteit és leiratait (1922. VI—1. sz.), (75800/1922. X. B. —2. sz.), valamint a főispáni és polgármesteri jelentéseket, amelyek a földművelési miniszterhez, illetve a miniszterelnökhöz íródtak. CsmL Polgm. eln. ir. 1484/1923. Főisp. eln. ir. 103/1923. Ezt követően az újabb miniszterelnöki, illetve miniszteri rendeletek sürgették a folyamatos és hiteles tájékoztatások megküldését. (721. biz. (1922. M. E.; 30801/1923. X. B. 2.)

³⁷ HEGYI—SZÉKELY: Szőreg az ellenforradalmi korszakban. 175.; CsmL Torontáli járási főszolgabíró iratai 223/1928., 926/1931., 1157/1931.

³⁸ CsmL Polgm. eln. ir. 1484/1923., Főisp. eln. ir. 141/1923.

³⁹ Az OFB a napokban megkezdi a szegedi telektulajdonosokkal az igénybevételi tárgyalást. Kétszáz háztelkekre 3500 igénylő van = Délmagyarország, 1926. júl. 17. Az OFB szegedi tárgyaló bírája úgy a városi mint a magántelkeket és ingatlanokat is kijelölte a házhelyigénylő tisztviselők számára = Délmagyarország, 1927. április 6. Az OFB kilencvenhét holdnyi telket vett igénybe a házhelyigénylő szegedi közalkalmazottak számára. Délmagyarország, 1927. júl. 29.

⁴⁰ CsmL Polgm. eln. ir. 1484/1923. Főisp. eln. ir. 141/1923.

seget parcelláztak szét: a Pallavicini-uradalomból pl. mintegy 8000, a Gerliczy-birtokból 1700 holdat. Ha azonban ezeket az adatokat egybevetjük a földet igénylő nincstelenek számával, azonnal szembetűnővé válik, hogy a gondok cseppet sem enyhültek. A Pallavicini-földekben nem kevesebb, mint 16 000 nincstelen sövényházi, sándorfalvi, algyői agrárproletár részesült. Személyenként tehát átlagosan fél holdat kaphattak, amely az adott gazdasági viszonyok között a létminimumot is alig biztosíthatta.⁴¹ A Gerliczy-birtokból kihasított 1700 holdra 6 marosszögi település (Szőreg, Deszk, Ferencszállás, Klárafalva, Kiszombor és Kübekháza) szegényparasztraj és mezőgazdasági munkásai formáltak igényt. Deszken pl. véglegesnek tekinthető adatok szerint 171 személy mindössze 227 hold földet kapott, 83 igénylő pedig 31 hold házhelyet. Szinte természetesnek tekinthető a következmény, hogy a földhözjutottak — különösen a nagy gazdasági világválság éveiben — a kis földdarabkákon nem tudták véglegesen megvetni a lábukat.⁴²

A reformeljárás nyertesei Szegeden és környékén is szinte kizárólag csak azok a személyek voltak, akik a vitézi rend tagjainak mondhatták magukat. Az ellenforradalmi rendszer megkülönböztetett bánásmódja érthető volt, hiszen a kormányzat a forradalmi erők elleni harcban, illetve a viszonyok megszilárdításának folyamatában nagy reményeket fűzött e félkatonai kaszt felállításához és működtetéséhez. Ahogyan Horthy 1920. augusztus 20-i kiáltványa kinyilatkoztatta: „A vitézi rend a jövőben a közelmúlt forradalmihoz hasonló felforgató törekvéseket már csírájában képes lesz elfojtani (...).”⁴³

Az a kísérlet természetesen kudarcba fulladt, hogy a vitézi telkek kialakításához szükséges földmennyiséget a törpebirtokosok önkéntes földadományjaiból teremtsék meg. Akkor maga a miniszterelnök kérte fel a városi tanácsot a megfelelő intézkedések megtételére. Ennek nyomán a közgyűlés a Vitézi Széknek 225 hold területet ajánlott fel Alsótanyán. Ami nem adatott meg a többi földhözjuttatottak, az a Vitézi Szék természetes jogának számított. Nem fogadták el a felkínált birtoktestet, s a legjobb minőségű földekre formáltak igényt. A város azonnal meghátrált, s Felsőtanyán a legkitűnőbb termőképességű részeket átadta.⁴⁴

A Nagyatádi földreform hatásait és következményeit tájunkon jól érzékeltetik egy éles szemű közigazgatási tisztviselő hiteles észrevételei. A torontáli járás főszolgabírája belső használatra készített jelentésében többek között megállapította: „Most midőn az OFB eljárás befejeződött, és annak eredményei látszanak, meg lehet állapítani, hogy a kívánt célok, egyrészt a földnélküliek életviszonyainak javítása, másrészt a szociális béke létesítése, továbbá a többtermelés kérdésének előbbre vitele — nem érettek el. Meg lehet állapítani, hogy a földnélküliek életviszonyai a földosztás által nem hogy javultak volna, de rosszabbodtak. (...) A megcsonkított nagybirtokok távolról sem tudnak annyi munkást foglalkoztatni, mint azelőtt. Rengeteg az elbocsátott gaz-

⁴¹ ID. JUHÁSZ ANTAL: Sándorfalva nagyközség története. In: Sándorfalva története és népelete. Szerk. ID. JUHÁSZ ANTAL Sándorfalva. 1978. 76—78. A Pallavicini-uradalom parcellázása = Szegedi Napló, 1922. jan. 27. Izgatott mozgalmak kezdődtek meg a Pallavicini uradalom földigénylői között = Délmagyarország, 1927. márc. 4.

⁴² HEGYI ANDRÁS—SZÉKELY LAJOS: Deszk az ellenforradalmi korszakban. In: Deszk története és néprajza. Szerk.: HEGYI ANDRÁS. Társszerk.: SZÉKELY LAJOS. Deszk, 1984. CsmL Csanád-Arad-Torontál megyei Főisp. ir. 47/1928., 198/1928.

⁴³ CsmL Polgm. ir. 518. sz. aktacsomag.-2493/1920. sz. átirat Magyarország kormányzójának kabinetirodájától 1920. szept. 20-án., A belügyminiszter 3670 eln. sz. leirata a polgármesterhez 1921. jún. 7-én.

⁴⁴ CsmL. Polgm. eln. ir. 13141/1920. Vitézi telkek kimutatása Magyarország törvényhatóságaira vonatkozóan 1921. febr. 7. CsmL alisp. ir. 804/1922. A Vitézi Rend Széktartóságának átirata a polgármesteri hivatalhoz 1922. április 25-én. Szegedi vitézek telekkeiktatása = Szegedi Új Nemzedék, 1922. okt. 10.

dasági alkalmazottak és cselédek száma. Igaz, hogy ezzel szemben némelyek 1—2 hold földhöz jutottak, de tekintettel arra, hogy tőkéjük nem volt, amelyek segítségével igavonó állatokat és gazdasági eszközöket beszerezhettek volna, ezeket a földeket rendszeren művelni nem tudják. (...) De a földreform a szociális békét sem tudta megteremteni. Az OFB-eljárás kezdetétől fogva az igénylők azt hitték, hogy a kiosztott földek ingyen mennek a tulajdonukba. Innen magyarázható, hogy hihetetlenül sokan jelentkeztek földigénnyel. (...) Ennek következtében általános felháborodást keltett, midőn a kiosztás után kb. két évvel az OFB az elvett földek után haszonbért állapított meg az igénylők terhére addig is, amíg a föld vételára meg nem állapították. Az igénylők a megállapított haszonbéreket túl magasnak találták, amihez hozzájárult azon körülmény, hogy egyszerre kétévi hátralékot kellett kifizetni. Ugyanez ismétlődött meg, midőn végre a kiosztott földek örök ára állapítottatott meg. Ily módon a földreformeljárás a társadalmi békét nem hogy nem szolgálta, de az osztályelleni gyűlöletnek kiapadhatatlan forrása lett. Ugyanakkor nem éretett el a tervezett többtermelés sem.”⁴⁵

A földrendezési eljárás véaső mérlegét megvonva kitűnik, hogy Szegeden és vidékén nem csupán egy igazságos földosztást sikkasztottak el, de ellene szegültek a Nagyatádi-féle álföldreform végrehajtásának is. Az Alföld más törvényhatóságaival egybevetve megállapítható, hogy a Tisza táj települései közül Szegeden jutottak legkevesebben földhöz, s ebből következően a legkisebb volt a kiosztott törpebirtokok összterülete is.

Mindenél többet mond annak a statisztikai adatnak a pusztá megemlítése, hogy Szegeden, az ország második nagyvárosában, csupán 261 személy részesült nem egészen 500 hold tulajdonföldben. A bérleteit ugyancsak féltve vigyázó Debrecen pl.1637 igénylőnek 2656 holdat juttatott. Az alföldi törvényhatóságok közül különben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében osztották a legtöbb földet, összesen 57 504 holdat, nem kevesebb, mint 27 624 kérelmező között.⁴⁶

Városunkban tehát még mintegy két évtizedre konzerválódott a bérleti rendszer, amely csupán a szélsőséges földesúri kizsákmányolástól óvta meg az itt élő dolgozó parasztságot. A megfelelő gazdasági feltételek hiányában, a termelőerők roppant alacsony színvonala következtében megrekedt a fejlődés, s még kelet-európai viszonylatokban is egyre nyomasztóbb lett az elmaradottság.

⁴⁵ HEGYI—SZÉKELY: Szőreg az ellenforradalmi korszakban. 175—176. CsmL Torontáli járás főszolgabíró ir. 223/1928., 1033/1929., 1157/1931., 926/1931.

⁴⁶ KERÉK MIHÁLY: A magyar földkérdés. Bp. 1939. 199—200. Lásd a Földbirtokrendezés során a földhöz és házhelyhez jutottak számának és a kiosztott területeknek törvényhatósági megoszlása az Alföldön c. diagramot.

A DOLGOZAT JEGYZETEIBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK

CsmL alisp. ir. = Csongrád megyei Levéltár Csanád megyei alispáni iratai

CsmL Főisp. eln. ir. = Csongrád megyei Levéltár Szeged város főispáni elnöki iratok

CsmL Polgm. ir. = Csongrád megyei Levéltár Szeged város polgármesteri iratok

Ker. Jp. K. ir. = A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara iratai

VDCSMT = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО ГОРОДА СЕГЕД В ГОДАХ ПОСЛЕ ПЕРВОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНЫ
ЗЕМЕЛЬНАЯ РЕФОРМА МИНИСТРА НАДЪАТАДИ САБО ИШТВАНА

Первая мировая война нанесла значительный удар хозяйству всей Европы. При этом конечно и сельское хозяйство получило тяжёлые раны. Производство падало во всех странах Европы. Это случилось в тот период, когда спрос к продуктам сельского хозяйства увеличился. Но из-за всеобщей отсталости и экстенсивности замедлился разворот.

Трианонский мирный договор установил новые границы. Территория исторической Венгрии уменьшилась больше, чем двумя третью. Пропал рынок Монархии, и внутренний рынок не был способен всасывать возникающий излишек товаров. Из вышеупомянутых причин следует, что после войны развитие венгерского сельского хозяйства остановилось, хотя сельское хозяйство в целом сохранило свою прежнюю роль в народном хозяйстве Венгрии.

В ноябре-декабре 1918 года Сегед попало под чужую военную оккупацию. Сербские войска — в смысле белградского договора — оккупировали Уйсегед, заняли территорию Алшотаньи и проникали вперёд в территорию Марошсёга. Французские военные отряды приехали в Сегед в декабре 1918 года, и к середине апреля 1919 года построили предмостный плацдарм вокруг города на западном берегу Тисы, до деревни Рёске. Румынская оккупация последовала в начале августа 1919 года, и распространилась на Тапэ и некоторые территории Фельшётани.

Таким образом все связи города с другими территориями страны прекратились, и это воздействовало неблагоприятно на сельскохозяйственное производство и купечество продуктами сельского хозяйства. В апреле 1919 года создан Межфедерационный Продовольственный Комитет, чтобы поспособствовать в закупке продовольствий, угля и экспорте продуктов.

Прогрессом парижских переговоров о мире — в феврале 1920 года — стал возможным уход румынских и французских солдат, а сербская оккупация додержала вплоть до августа 1921 года.

Закон о земельной реформе (XXXVI) статья закона) был объявлен в ноябре 1920 года. Он был предназначен продвинуть вперёд и служить более правильному распределению землевладения.

В самом деле Сегед сопротивился совершению земельной реформы министра Надъатади Сабо Иштвана. Сопоставляя с другими городами Алфёльда, можно установить, что наименьше людей в Сегеде получили землю. Во втором большом городе страны получило лишь 261 лицо всего лишь менее 500 хольдов земли. В нашем городе консервировалась система аренды, которая не служила серьёзному аграрному развитию, хотя живущее здесь крестьянство защитила от крайней эксплуатации помещиков.

AZ OSZTRÁK NEMZETI TUDAT FEJLŐDÉSÉRŐL

(A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszéke vendégeként 1983. november 28-án tartott előadás)

Más országokban bizonyára értetlenkedést váltana ki az a kérdés, hogy vajon nemzetnek számít-e az ország lakossága, s hogy kialakult-e a lakosság nemzeti tudata. Magától értetődik a nemzeti tudat, s mind pozitív, mind negatív értelemben véve a politikai élet legerősebb hajtóerőinek az egyike. Évszázadunkban bonyolult fejlődésen ment keresztül Ausztriában a nemzet és a nemzeti tudat, s ez a fejlődés egyáltalán nem volt egyenes vonalú, sőt, Ausztria nemzetté válásának drámai folyamatáról beszélhetünk, amely mindenképpen méltó arra, hogy tudományos vizsgálódás tárgya legyen.¹

Nincs szándékomban részletekbe menő fejtegetésekbe bocsátkozni a nemzet fogalmáról — már maga ez is minden nehézség nélkül betölthetne egy egész estét —, sem pedig a középkorig visszanyúlni Ausztria nemzetté válásának a folyamatában, noha az osztrák történészek ezt tették a szellemi és a területiális gyökerek tekintetében egyaránt.² A nemzeti tudat 20. századi fejlődésére kívánok szorítkozni, különösen azt az időszakot állítva előtérbe, amelynek különös jelentősége van az osztrák nemzeti tudat fejlődése szempontjából, amelyikkel tudományosan én magam is foglalkoztam, vagyis a nemzeti szocializmus ausztriai uralmának éveivel 1938 és 1945 között. Végül szeretnék kitérni arra is, hogyan is néz ki ma az osztrákok nemzeti tudata.

A fogalom hosszas taglalásának a szándéka nélkül annyit mindenesetre előre kell bocsátanom, hogy fejtegetéseim nem a nyugat-európai államnemzet fogalmán, de még csak nem is a nemzet közép-európai felfogásán alapulnak, ahogyan azt Herder a nyelvi és a kulturális egység szellemében megfogalmazta, hanem egy átfogóbb fogalomból indulok ki, amely magában foglalja az olyan természetes adottságokat is, mint a származás és a terület, a kulturális tényezőket, mint amilyen a nyelv, a vallás, a kultúra és az állam, de felöleli az olyan ökonómiai feltételeket, mint az egységes gazdasági terület, valamint a tudat, az akarat és az érzelem szubjektív jegyeit is. A nemzeti tudat ebben az értelemben a nemzetnek ha nem is az egyetlen, de mindenesetre elválaszthatatlan és lényeges kritériuma. Ernst Renan fogalmazta meg a párizsi Sorbonne-on 1882-ben tartott emlékezetes előadásában azt a sokat idézett tételt, mely szerint a nemzet egzisztenciája nem más, mint egy „naponta megejtett népszavazás”.³

A nemzet nem örök, megváltoztathatatlan kategória; alá van vetve a történelem

¹ Lásd erről még: ANTON BURGHARDT—HERBERT MATIS, *Die Nation-Werdung Österreichs. Historische und soziologische Aspekte*. In: *Berichte*, H. 13, 1976. december; FELIX KREISSLER, *La prise de conscience de la nation autrichienne 1938—1978*, 2 kötet. Párizs 1980; ALBERT MASSICZEK (kiadó), *Die österreichische Nation. Zwischen zwei Nationalismen*. Wien 1967.

² Lásd még FRIEDRICH HEER, *Der Kampf um die österreichische Identität*, Wien—Köln—Graz 1981; ALPHONS LHOTSKY, *Das Problem des österreichischen Menschen*. In: *Aufsätze und Vorträge*, 4. kötet, Wien 1974; ERIKA WEINZIERL, *Österreichische Nation erst seit 1945*. In: *Die österreichische Nation*, 23. J., H 3 és 4/1971.

³ GERALD STOURZH, *Kommentar zur Studie „Österreichbewusstsein“*, 1980, In: *Das österreichische Nationalbewusstsein in der öffentlichen Meinung und im Urteil der Experten*, Wien, évszám 6:K 11 [193 0], 12. lap.

dinamikájának. Európában ugyan már rég befejeződött, a világ más részein azonban még most is tart az új nemzetek kialakulásának, illetőleg két nemzet különválásának a folyamata. Az osztrák nemzet sem öröktől fogva létezik. Kialakulása lényegében véve az elmúlt 100 évre tehető; azt a kérdést pedig külön is tisztázni kellene, hogy ami lezajlott, az a német nemzetből való különválásnak, vagy pedig a két nemzet párhuzamos létezésének tekinthető-e. Ausztria önálló állami léte nem jelentett ebben a folyamatban — 1866: kiválás a Német Szövetségből, 1918—1938: Első Köztársaság, 1945: Második köztársaság — valamiféle különleges formáló erőt, az azonban tagadhatatlan, hogy 1918-ban 1938-ban, vagy 1945-ben a Németországgal való egyesülés is lehetett volna a fejlődés iránya.

A Habsburg-monarchia (1918-ig)

Az „osztrák nemzet” fogalma már a Habsburg-monarchia idején is felbukkan, mégpedig a napóleoni háborúkkal és az Osztrák Császárság 1804-ben bekövetkezett létrejöttével kapcsolatban. Az osztrák patriotizmus megteremtését célzó fáradozások azonban nem csak Ausztria német ajkú lakosságára vonatkoztak, hanem az egész államot érintették, mindenekelőtt pedig az uralkodóházra irányultak. Nemzeti érzés helyett inkább a dinasztia által fémjelzett regionális és lokálpatriotizmusról lehetne beszélni, úgy, ahogyan azt Franz Grillparzer megfogalmazta: „Nem német vagyok, hanem osztrák, ... mindenekelőtt azonban bécsi.”⁴ Albert Fuchs, a kommunista író, a régi Ausztria szellemi áramlatainak a figyelemre méltó boncolgatása során arra a megállapításra jutott, hogy Ausztria legkésőbb a 19. század nyolcvanas éveinek az elejére „saját nemzeti tudatának híjával levő nemzetté változott”.⁵

A Monarchiának azonban nem sikerült pozitív államtudattá átformálnia a széles rétegek fekete-sárga lojalitását, pedig ez tartósan ellensúlyozta volna a fel-törekvő nemzeti erők centrifugális tendenciáit. Jászi Oszkár mutatott rá arra, hogy a monarchia elmulasztotta az önálló nemzeti tudatnak a művelődésügy tervszerű befolyásolásával történő erősítését és azt, hogy ellenhatást fejtsen ki a nemzeti fragmentálódással szemben.⁶ Friedrich Heer, az osztrák szellemtörténet jelentős műveinek a megalkotója pedig a művelődésügynek Németország részéről történő befolyásolásában látta a specifikus osztrák kultúra tudata megszilárdulásának az egyik legfőbb akadályát.⁷ A romantika hatására a nemzet nyelvi-kulturális fogalma a maga teljes romboló erejével érvényre jutott, amelynek a dezintegráló következményei révén a soknemzetiségű állam széthullásához kellett vezetnie. A német ajkú lakosság meghatározó politikai erői 1866 után a német nacionalizmus döntő befolyása alá kerültek; mindenekelőtt az egyetemeken találtak visszhangra Georg Ritter von Schönerer német nacionalista eszméi, Bismarck-kultusza és antiszemitizmusa. A nemzetiségek konfliktusa és a nemzeti érvek növekvő súlya következtében a keresztény-szocialisták és a szocialisták újonnan alakult tömegpártjai is hangsúlyozottan a német-nemzeti magatartás irányában tolódtak el.⁸ A szociáldemokraták számára nagy jelentőséggel bírt az 1848-as forradalom tradíciója, az egységes, demokratikus német köztársaság álma. A

⁴ BURGHARDT—MATIS, 16. lap.

⁵ ALBERT FUCHS, *Geistige Strömungen in Österreich 1867—1918*, Wien 1949, 171. lap.

⁶ OSKAR JÁSZI, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, 2. kiadás, Chicago 1961, a 437. és a köv. oldalak.

⁷ FRIEDRICH HEER, idézett mű 265. és a köv. lapok.

⁸ HANS MOMMSEN, *Österreichs Weg vom Habsburgischen Nachfolgestaat zur demokratischen Nation*. In: HELMUT KONRAD—WOLFGANG NEUGEBAUER (szerk). *Arbeiterbewegung—Faschismus—Nationalbewusstsein*, Wien 1983, 384. lap.

szociáldemokraták nemzeti politikai reformelképzelései — az 1899-es brünni program, valamint az ausztromarxistáknak, Karl Rennernek és Otto Bauernek a munkái — a Lajtán inneni államkötelék fenntartására irányultak, jóllehet a császári és királyi államfenntartó szociáldemokrácia gúnynévvel illették őket, ám a szociáldemokraták mégsem találták meg az autonóm a nemzeti Német-Ausztri gondolatához vezető utat. Végül az I. világháború idején megtörtént a népek önrendelkezési jogának az elismerése — ezt a baloldaliak közül Friedrich Adler és Otto Bauer szorgalmazta —, amit a német ajkú osztrákok a Német Birodalomhoz való csatlakozás értelmében fogtak fel. Ebben az irányban hatottak a Karl Renner által támogatott közép-európai elképzelések is.⁹

Az Első Köztársaság (1918—1938)

Az 1918-ban létrejött Osztrák Köztársaság szociális és politikai feltételei kevés támpontot nyújtottak az önálló állam tudata számára, amely az osztrák nemzeti tudat gyökeréül szolgálhatott volna. A köztársaságot, George Clemenceau francia miniszterelnök szavaival élve „azt, ami megmaradt”, kezdettől fogva zavarból fakadó megoldásnak érezték. „Köztársaságok nélküli köztársaság” volt, „az államot hordozó nemzet nélküli állam”, s a lakosság többsége úgy érezte, hogy az I. világháború győztes hatalmai kényszerítették rá ezt az államot. Az I. Köztársaság történetét taglaló könyvek olyan jellegzetes címekkel tűnnek ki, mint a „Kényszerállam”, „Az állam, melyet senki sem akart”. Minthogy a köztársaság katasztrofális gazdasági helyzetéből adódóan képtelen volt saját erejéből viselni a háború következményeinek a terheit, a politikai és a funkcionárius elit széles köreiből, mindenekelőtt az értelmiség körében szükségszerűen felerősödött az az illúzió, hogy a Német Birodalomhoz való csatlakozás jelenti az üdvözítő utat, a kiutat: az egyesített, nagy Németország álma, ahogyan azt 1848-ban már proklamálta a frankfurti nemzetgyűlés.¹⁰

Otto Bauer, a köztársaság első külügyminisztere, s egyszersmind az osztrák szociáldemokrácia vezető politikusa és teoretikusa is, a Németországhoz való csatlakozás előkészítésében látta a fő feladatot. 1919-ben ezt írja Bauer: „A Németországhoz való csatlakozás ... a szocializmus úttörője. A szocializmus megvalósításának az első feltétele. Ezért a szocializmusért idehaza vívott harcnak mindenekelőtt a Németországhoz való csatlakozásért vívott harccal kell egyet jelentenie.”¹¹ Hasonló élességgel fogalmazott a szociáldemokráciához közel álló jogtudós Hans Kelsen, az 1920-as osztrák alkotmány létrehozója is: „Erkölsileg elviselhetetlen állapot az, hogy 6,5 millió emberből egy olyan államot hoztak létre, amelyik híján van minden belső értelemnek, minden politikai eszmének. Nincs egyetlen történelmi, nemzeti, vallási vagy kulturális ok sem, amely igazolhatná a mai Ausztriát, amelyik nem más mint egy önkényesen kiszakított földdarab; ez maradt, miután a győztesek területi igényeiket ... kielégítették.”¹² A szociáldemokraták Otto Bauer által megfogalmazott 1926-os linzi programjában, az ausztromarxizmus klasszikus dokumentumában az alábbiakat olvashatjuk: „A szociáldemokrácia Német-Ausztriának a Német Birodalomhoz való hozzácsatolását az 1918-as forradalmak szükségszerű befejezésének tekinti. A Német Köztár-

⁹ HELMUT KONRAD, Die Arbeiterbewegung und die österreichische Nation. In: KONRAD—NEUGEBAUER, id. mű. 373. lap.

¹⁰ MATIS—BURGHARDT, id. mű. 19. és a köv. lap.

¹¹ OTTO BAUER, Der Weg zum Sozialismus. In: Otto Bauer Werkausgabe, 2. kötet, Wien 1976, 131. lap.

¹² STOURZH, Id. mű. 107. és a köv. lap.

sasághoz való hozzácsatolást békés eszközökkel igyekszik elérni.”¹³ Miután azonban Hitler hatalomra került Németországban, a szociáldemokraták 1933 októberi utolsó kongresszusán természetesen törölték ezt a kitélet a párt programjából, és kinyilatkoztatták: „A szociáldemokrácia független, önálló Ausztriát akar.”¹⁴ Ennek az egyértelmű nyilatkozatnak az ellenére sem a nemzeti kérdés volt a két háború közti időszakban az osztrák munkásmozgalom legfőbb problémája, és Adolf Schärff, az Osztrák Szociáldemokrata Párt későbbi elnöke megállapította, hogy a proletártömegek inkább közömbösen viszonyultak ehhez a kérdéshez.¹⁵

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1918. november 12-én, az Osztrák Köztársaság kikiáltásának a napján egyhangúlag megszavazta a következő határozatot: „Német-Ausztria a Német Köztársaság része.” A St. Germain-i államszerződés azonban nem tette lehetővé ennek a határozatnak a megvalósítását. Alapvetően a Németországhoz való csatlakozás híve volt a szociáldemokrata és a nagynémeteken kívül a katolikus-konzervatív csoportosulás képviselője, a Keresztényszocialista Párt is. Vezető politikusai német és nagyosztrák kategóriákban gondolkodtak; német vezetési igényt támasztottak a protestáns és porosz Németország ellen irányuló éllel. Ignaz Seipel szövetségi kancellár, a Keresztényszocialista Párt vezető politikusa és egyben katolikus pap is 1928-ban „tévútnak” nevezte annak a lehetőségét, hogy az osztrákok tudatosan felkészüljenek arra, hogy valamiféle Belgiumot vagy Svájcot hozzanak létre, s mindehhez még életre is hívják a saját „nemzeti tudatukat”, s félreérthetetlenül kifejezésre juttatta a kicsiny állammal és nagyhatalmi törekvéseivel szemben érzett ellenszenvét: „... az osztrákok egész történelmükből eredően és mentalitásuk szerint is egy nagy állam polgárai. Minthogy erős kulturális sajátsággal rendelkeznek, sokat nyújthatnak egy nagy állami egységen belül. ... Nem lehet azonban feladat a karoling osztrák lakói és a törökverők leszármazottai számára, hogy saját kertecskéjüket művelgessék, és belépti díj ellenében mutogassák az idegeneknek.”¹⁶ Ausztriának ez az Ignaz Seipel által elutasított képe viszont a Második Köztársaság jellegzetességének bizonyult.

Jóllehet a meghatározó politikai erők egyöntetűen síkraszálltak a Németországhoz való csatlakozás mellett, s általános elismeréssel találkozott az a felfogás, hogy Ausztria német ajkú lakói a német nemzet részét alkotják, Ausztria önálló állami léte objektíve mégiscsak lendületet adott Ausztria Németországtól való elkülönülése folyamatának, amely már a Monarchia idején megkezdődött. Pontosan az Első Köztársaság időszakában mutatott fel Ausztria jelentős teljesítményeket a kultúra és a tudományok területén; ebben a tanulmányban nincs mód arra, hogy behatóbban foglalkozzunk ezzel a kérdéssel, csak emlékeztetni szeretnénk a számos osztrák Nobel-díjasra, vagy a zenei és az irodalmi alkotásokra.¹⁷ Még az Anschlussnak egy olyan jellegzetes előharcosa mint Otto Bauer sem ment el becsukott szemmel a nemzeti fejlődés ambivalenciája mellett. Otto Bauer ezt írja: „Német-Ausztria egész történetén keresztül megtalálható a német voltuk és osztrák voltuk közötti ellentét.”¹⁸

Persze, csekélyek voltak azok az erők, melyek magukévá tették a nemzeti önállóság kérdését és Ausztria javára foglaltak állást; ezek az erők a politikai spektrum periferiáján húzódtak meg. A 20-as évek végén jött létre a katolikus-legitimista „Osztrák Akció”, legjelentősebb gondolkodója pedig a szociológus Ernst Karl Winter volt.

¹³ Von der Klassengesellschaft zur sozialen Demokratie. Die österreichische Sozialdemokratie im Spiegel ihrer Programme 1889—1978, 57. lap.

¹⁴ Op. cit.

¹⁵ MOMMSEN, op. cit. 385. lap.

¹⁶ STOURZH, op. cit. 108. lap.

¹⁷ Lásd még: ERIKA WEINZIERL—KURT SKALNIK (szerk.), Österreich 1918—1938. Geschichte der Ersten Republik, 2. kötet, Graz—Wien—Köln 1983, 631. és a köv. oldalak.

¹⁸ OTTO BAUER, Die österreichische Revolution, Wien 1923, 49. lap.

Winter az 1933-tól megjelenő „Wiener politische Blätter”-ben osztrák nemzeti és demokratikus nézőpontból bírálta Dollfuss és Schuschnigg politikáját, később pedig a „népi monarchista akció” keretén belül szállt síkra a nemzeti szocializmussal szemben az összes jobb- és baloldali osztrák hazafit tömörítő népfront létrehozásáért. Ernst Karl Winter a baloldali Alfred Klahr-hoz hasonlóan eljutott a Németországtól teljesen független osztrák nemzet eszméjéig.¹⁹ Minthogy az illegalitásba kényszerített többi politikai erő határozottan elutasította az ausztrófasiszta rendszert, s ezzel együtt a belőle fakadó propagandát is, és harcolt ellene, az osztrák hazafias gondolatnak a „keresztényszocialista rendi állam” Dollfuss és Schuschnigg alatt 1933/34-ben létrehozott diktatúrája által történő propagálása így egyáltalán nem járult hozzá az Ausztria-tudat erősítéséhez. Ezenkívül a Hazafias Front által hangoztatott Ausztria-ideológia összekapcsolta az osztrák önállóság melletti kiállást a németiség melletti kiállással; az osztrákokat úgy tüntette fel, mint jobb németeket, akik vezető küldetést töltenek be Közép-Európában. Az Ausztriáról mint a „második német államról” szóló elképzelés, mely az 1936. júliusi szerződésben látott napvilágot, végső soron a nemzeti szocialisták malmára hajtotta a vizet, akik az „Egy nép — egy birodalom!” logikus jelszavát hangoztatták.²⁰

A munkásmozgalmon belül az osztrák kommunisták voltak azok, akik foglalkoztak a nemzeti kérdéssel, és eljutottak az önálló osztrák nemzet gondolatáig. Ausztria és az egész európai béke fenyegetettsége láttán a kommunisták kezdeményezésére — Georgi Dimitrovnak a Komintern Végrehajtó Bizottsága egyik ülésén történt kezdeményezésére — úgy vélték, hogy az osztrák hazafiak mozgósítása fegyver lehet a hitleri Németország elleni küzdelemben, és „nemzeti felszabadító harcként” fogták fel az osztrákok ellenállását Németországgal szemben. Ehhez Alfred Klahr, az Osztrákok Kommunista Párt Központi Bizottságának a tagja szolgáltatta az elméleti alapot 1937 márciusában a „Weg und Ziel”-ben, az Osztrák Kommunista Párt elméleti orgánumban „Az osztrák nemzeti kérdésről” című cikksorozatában. Klahr Sztálin definíciójából indult ki, aki a felfelé ívelő kapitalizmus történelmi kategóriájaként, történelmileg keletkezett stabil nyelvi, területi, gazdasági közösségként és a kultúrában megnyilvánuló szellemiségként fogta fel a nemzetet, s a történeti fejlődést és a társadalmi helyzetet elemezve a következő eredményre jutott:

„Elméletileg megalapozatlan az a felfogás, hogy az osztrák nép a német nemzet részét alkotja. Eddig nem létezett és ma sem létezik olyan német nemzeti egység, amelybe az osztrákok is beletartoznának. Az osztrák nép más gazdasági és politikai feltételek közt élt, mint a birodalmi németek, s ennek következtében a nemzeti fejlődése is eltérő.”²¹

Az osztrák hazafiak mozgósítása azonban túl későn kezdődött, hogysem politikailag hatékony lehetett volna. Legvilágosabban Kurt Schuschnigg osztrák kancellár magatartásában jutott kifejezésre az osztrákok megosztottsága, aki 1938. március 9-én a „Rot-weiss-rot bis in den Tod” (Piros-fehér-piros mindhalálig) jelszó alatt szólította harcba az osztrákokat a nemzeti szocialista veszéllyel szemben, hogy azután két nappal később harc nélkül letegye a fegyvert Hitler előtt, mivel nem akart „német vért” ontani.²² Végül is így járult hozzá az osztrákok helytelen magatartása a saját országuk pusztulásához.

¹⁹ WALTER JAMBOR, Österreichs Weg zur Nation. In: Die Republik, 9. Jg., 1/1973, 42. és a köv. lap.

²⁰ ANTON STAUDINGER, Zur „Österreich”-Ideologie des Ständestaates. In: Das Juliabkommen von 1936, Wien 1977, 198. és a köv. lapok.

²¹ Weg und Ziel, Jg. 2, Nr. 3 és 4, 131. lap.

²² NORBERT SCHAUSBERGER, Der Anschluss. In: WEINZIERL—SKALNIK, id. mű 533. és a következő oldalak.

Nyilvánvalóan a veszélyeztetettség pillanatában eszmél magára a nemzeti tudat, mint ahogy az olyan más történelmi példákban is kiderült, mint a németalföldi szabadságharc. Csak a nemzeti szocialista okkupáció és az uniformizálás döböntette rá az osztrákok többségét arra, hogy mennyit is ér az önállóság. Nem csupán az én tézisem az a nézet, hogy a náci időszak, az „Anschluss” valóra válása, az a kísérlet, hogy Ausztriát teljes egészében a hitleri Németország totális rendszerébe integrálják, döntő mértékben hatással volt az osztrák nemzeti tudat kialakulására, hanem a legtöbb ezzel foglalkozó történésznek is ez az álláspontja.²³

Csak a náci rendszerrel szembeni averzió hatására tűnt ismét attraktívnak és életrevalónak az 1918-ban a többség által elutasított kis állam, s körvonalazódtak világosabban a németek és az osztrákok közötti különbségek, melyek előzőleg összerosmódtak a nagynemetség eszméjének a romantikus kódében.

Keserű csalódást okozott Ausztria teljes „kiradírozása”, közvetlenül Berlinnek alárendelt 7 birodalmi körzetbe való beosztása, valamint egyebek közt az a tény is, hogy birodalmi német tisztségviselőket helyeztek a hazai vezető réteg fölé. Ez a csalódottság ellenzéki hangulatban öltött testet. A nemzeti szocialista uralommal szembeni osztrák ellenállás ugyan elsődlegesen politikai, világnézeti és szociális tartalmak kifejezője volt, és a karintiai szlovének, valamint a burgenlandi horvátok egyedi esetétől eltekintve mentes volt a nemzeti motívumoktól, a háború folyamán azonban egyre inkább nemzeti jelleget öltött. Ez félreérthetetlenül poroszellenes, németellenes magatartásban manifesztálódott. Számtalan illegális röplapon, újságokban, utcákon és a házak falán volt látható a szabad Ausztria jelszava. A Gestapo és az SD valamennyi helyzetjelentésében vörös fonalként húzódik végig az osztrákok önállóságának a kihangsúlyozása, ugyanakkor feljegyeztek gyűlölettel teli németellenes kifakadásokat is, pl.: „Birodalmi németek, ki innen!” „Porosz vérszopók, takarodjatok!” „Német disznók, mocskos németek!” „Mi osztrákok vagyunk, semmi szükségünk a német zsványokra; forduljanak fel! A bécsi SD 1940. október 21-i hangulatjelentésében az olvasható, „hogyan jelszóban valamennyi ellenzéki csoport megegyezik, s az még pártkörökben is elég tekintélyes helyeslésre talál, jelesül az osztrákok és a birodalmi németek ellentétének az elmélyítésében. Ez az ellentét ... az utóbbi időben egészen ijesztő méretet öltött.” Ugyanez a jelentés beszámol a Rapid Wien — SV Fürth futballmeccs (6:1) alkalmával lejátszódott botrányos jelenetekről is: „Elég ellenséges elem volt a közönség soraiban, akiknek »A birodalmi németek ellen« jelszó hangoztatásával még jószándékúakat és párttagokat is sikerült magukkal ragadniuk.” Minél tovább tartott a háború, annál inkább éleződött a hangulat, amely azután 1945-ben el is érte a tetőpontot.²⁴

Az osztrák nép tudatának ez a beláthatatlan megváltozása — kezdve 1938 márciusában az „Anschluss” iránti lelkesedéstől az egyre erősödő Ausztria-tudatig — megmutatkozott a pártok, illetőleg az ellenzéki csoportok politikai irányvonalában is. A szocialisták magatartását hosszú időn keresztül megszabta egy 1938 áprilisában Brüsszelben megtartott pártkonferencia határozata, ahol leszögezték, „hogyan osztrák szocialista munkásmozgalomnak nem a függetlenség helyreállításáért vívott harc,

²³ Lásd még egyebek közt MOMMSEN, KONRAD, KREISSLER, BURGHARDT—MATIS idézett munkáit, továbbá KARL STADLER, *Der Durchbruch der österreichischen Nationalidee in Verfolgung und Emigration*. In: *Um Parlament und Partei*, Graz—Wien—Köln 1976, a 115. és a köv. oldalak.

²⁴ Részletesen lásd erről: STADLER, op. cit. 122. és a köv. oldalak; *Zwischen Kollaboration und Widerstand*. In: FRANZ DANIMANN (szerk.), *Finis Austriae*. Österreich, März 1938, Wien 1978. 196 és a köv. oldalak.

hanem Hitlernek az egész német nép forradalma által történő megdöntése következtében Ausztria felszabadítása, vagyis a fennálló nemzeti szocialista Németország szocialista Németországgá való átalakítása lehet csak a feladata”. Jellemző módon hiányzik a náci bíróságok által az osztrák szocialisták ellen emelt vádak pontjai közül a kommunistákkal és a monarchistákkal szemben mindig alkalmazott vádpont: „Az alpesi és a dunai körzeteknek a Birodalomtól való elszakítása.” Am ez a párt hagyományainak megfelelő össznémet vonal megváltozott a háború folyamán, különösen pedig a szövetségesek 1943. november 1-i moszkvai nyilatkozata után, amelyik a szövetségesek egyik háborús céljaként kimondta Ausztria függetlenségének a helyreállítását.²⁵ A legnevesebb osztrák szocialisták egyike, Adolf Schärf beszámolt egy beszélgetésről, melyet 1943-ban folytatott az 1944. július 20-i összeesküvés egyik résztvevőjével, Wilhelm Leuschner német szociáldemokratával arról, hogy Ausztria továbbra is megmaradjon-e Németország mellett Hitler megdöntése után: „Ma sem csinállok titkot belőle: Amióta csak megismertem és megszerettem a német nép szellemi értékeit, mindig arról álmodoztam, hogy nem Ausztria, hanem Weimar a szellemi hazám. De a beszélgetés alatt megkönnyebbülést éreztem. Pontosan a Leuschner által vázolt helyzet döböntett rá arra, hogy mi a változás lényege. Hirtelen félbeszakítottam látogatómat: Az Anschluss halott. Az osztrákokból kiűzték a Német Birodalom iránt érzett szeretetet...” Schärf a továbbiakban beszámol arról is, hogy más szociáldemokrata vezetők, mint Karl Renner és Karl Seitz is osztotta ezt a nézetét.²⁶

Ahogy már említettük is, az Osztrák Kommunista Párt 1937 óta osztrák-nemzeti orientációt adott a maga ellenállási harcának, s a szabad és demokratikus Ausztria helyreállítását követelve a második vonalba vonta vissza az osztályharcos, forradalmi és marxista jelszavakat. Az Osztrák Kommunista Párt Központi Bizottsága sokat idézett 1938. március 12-i nyilatkozata, amely tiltakozott az ellen, hogy erőszakot tegyenek Ausztrián, s harcba szólította az osztrákokat a német fasiszta megszállók ellen — a Schuschnigg-féle „Piros-fehér-piros mindhalálig” jelszóban csúcsosodott ki.²⁷

Az ellenállás katolikus konzervatív csoportjai a már 1938 előtt is meglévő szervezetekhez kapcsolódtak, s osztrák hazafias beállítottság jellemezte őket, amelyben a Habsburg-vezetés alatti új dunai monarchiára vonatkozó nagyosztrák elképzelések is gyakran fellelhetők voltak. Az ellenállás számos harcosa halt meg ezzel a jelszóval: „Éljen Ausztria!” Figyelemre méltó az is, hogy a háború vége felé pártok fölött álló osztrák alapokon is létrejöttek ellenálló csoportok, amelyekben a náci rezsim megdöntése érdekében együttműködtek a baloldali és a jobboldali politikai erők. Különösen jelentősek voltak azok a kapcsolatok, melyek a koncentrációs táborokban jöttek létre kereszténydemokraták, szocialisták és kommunisták között. A „tábor utcájának bajtársi szelleme”, amelyik a közösen elszenvedett gyötrelmekben, a foglyok szolidaritásában, s az ébredező Ausztria-tudatban gyökerezett, áthidalta az 1934-es polgárháború szakadékait, s 1945 után a két nagy politikai csoportosulás gyümölcsöző együttműködésének az alapjává változott.²⁸

Ebben az összefüggésben nem feledkezhetünk meg az osztrák emigráció jelentőségéről sem. Amíg az osztrák nép hermetikusan el volt zárva a szabad világtól, addig politikai vagy faji okok miatt elűzött, s a világnak mind a négy égtáján szétszóródott mintegy 150 000 férfi és nő képviselte elvesztett hazáját, hiszen egyedül csak ők halathatták még a hangjukat szabadon. Tevékenységük úgy hatott, mintha az osztrákok

²⁵ WOLFGANG NEUGEBAUER, *Die Nationale Frage im Widerstand*. In: HELMUT KONRAD (szerk.), *Sozialdemokratie und „Anschluss“*, Wien 1978, 88. és a köv. oldalak.

²⁶ ADOLF SCHÄRF, *Österreichs Erneuerung 1945—1955*, Wien 1955, 19. oldal.

²⁷ *Geschichte der Kommunistischen Partei Österreichs 1918—1955*, Wien 1977, 191. lap.

²⁸ NEUGEBAUER, *Zwischen Kollaboration und Widerstand*.

követei lettek volna, világnézeti sokszínűségükben a menedéket adó országok legkülönbözőbb rétegeihez szóltak, és meggátolták, hogy a világrengető konfliktusok idején feledésbe merüljön az ő kis országuk ügye. Karl Stadler és Felix Kreissler, a nemzeti tudat fejlődésével behatóan foglalkozó két történész is rámutatott az osztrák emigráció jelentőségére.²⁹ Felix Kreissler az ellenállásnak mindenekelőtt azokat a harcosait emelte ki, akik a biztonságot nyújtó emigrációból visszatértek megszállt hazájukba, és kis híján az életükkel fizettek ezért. „Van-e az igazi és önzetlen áldozatkésztségnek ékeesebb bizonyítéka” — írja — „mint ez a kiállítás a hazájuk mellett, melyet a végsőkig szolgálnak?”³⁰

Sajnos nem alakult osztrák emigráns kormány, vagy legalább egy közös külföldi képviselő — a politikai különbségek túlságosan nagyoknak bizonyultak. Mint már említettük, a szocialista emigráció az össznémet, illetőleg az összeurópai szocialista forradalom eszméje mellett kardoskodott, s először egy sok fáradalommal járó iskolán kellett keresztülmennie. Mindenekelőtt az Oscar Pollak és Karl Czernetz vezetése alatt álló londoni iroda ragaszkodott hosszú ideig ezekhez a világpolitikai fejlődés által túlhaladott elképzelésekhez. Bruno Kreisky vezetésével a svédországi szocialisták voltak az elsők, akik alternatívákat alakítottak ki, és hitet tettek a független Ausztria mellett. A moszkvai nyilatkozat után ez az irányvonal általános érvényre jutott.³¹

Az ellenállás, az üldöztetés és az emigráció közepette a szocialisták, a kommunisták és a kereszténydemokraták körében megerősödött az Ausztria melletti kiállítás, az állami függetlenség és a nemzeti önállóság eszméje, s ez lett a Második Köztársaság eszmei-politikai alapja.

A Második Köztársaság (1945 után)

Az 1945-ös év eseményei — a szövetséges hatalmak felszabadították Ausztriát, az 1937-es határok között ismét létrejött a demokratikus Osztrák Köztársaság, az 1938 és 1945 között Németországhoz való tartozásból eredő keserves tapasztalatok — a további önálló nemzeti fejlődés irányába terelték az országot, a Németországhoz való újbóli csatlakozás tilalma pedig, amit Ausztria az 1955-ös államszerződésben nemzetközi jogilag is akceptált, és később az alkotmányban is megerősített, a második világháborúnak, a hitleri Németország vereségének, a Hitlerrel szembeni koalíció győzelmének a szükségszerű következménye volt. Ausztria 1945 utáni állami és nemzeti önállóságát azonban 1918-cal ellentétben semmiképp sem szabad úgy felfogni, mint a győztes szövetséges hatalmak diktátumát. Ez az önállóság megfelelt az osztrák lakosság körében 1938 után bekövetkezett tudati változásnak, s ez vonatkozik a politikai elitre csakúgy, mint a lakosság széles rétegeire.

1945 után alapvetően más volt a fejlődés iránya, mint 1918 után. Ellentétben a két háború utáni időszakokkal, amikor széles körben elterjedt Ausztria életképtelenségének a hiedelme, amit a politikai és gazdasági válságok egészen a demokrácia és a függetlenség bukásáig kiéleztek, Ausztria két nagy politikai tábora — a keresztény-konzervatív, illetőleg a szocialista tömörülés — közös politikai cselekvésben fogott össze a haza érdekében. E megváltozott állásfoglalás talaján sikerült úrrá lenni az 1945 utáni súlyos helyzeten — szövetséges megszálló csapatok, háborús károk és vesztesé-

²⁹ FELIX KREISSLER, *Der Beitrag des Exils zur Entwicklung eines österreichischen Nationalbewusstseins*. In: KONRAD—NEUGEBAUER, op. cit. 278.; STADLER, *Der Durchbruch der österreichischen Nationalidee in Verfolgung und Emigration*, idézett hely.

³⁰ KREISSLER, idézett mű, 299.

³¹ KONRAD, idézett mű 378.; STADLER, idézett mű 127.

gek, gazdasági nyomor —, és ma már kétség sem fér ahhoz, hogy sikerült létrehozni egy politikailag stabil, demokratikus államot, amely bizton számíthat a polgári lojalitásra.³²

Vitán felül áll az, hogy a két nagy párt, az Osztrák Néppárt (ÖVP) és az Osztrák Szocialista Párt (SPÖ) hitet tett Ausztria mellett. Azok közül a szocialisták közül, akik korábban a Németországhoz való csatlakozást hirdették, egyedül csak Friedrich Adler tiltakozott Ausztria függetlensége és az osztrák nemzet elnevezés ellen, mivel úgy látta, hogy ez opportunizmus a győztes hatalmakkal, és árulás a „másik Németországgal”, a demokratikus kultúrnépkel szemben. Adler ezért nem is tért vissza az emigrációból Ausztriába. Helmut Konrad ezt írja a „Die Arbeiterbewegung und die österreichische Nation” (A munkásmozgalom és az osztrák nemzet) című tanulmányában: „Vitán felüli az osztrák nemzet melletti kiállás még azoknak az esetében is, akik az osztrák szociáldemokrácia történelmi hagyományait követik.”³³ El lehet mondani ugyanezt az Osztrák Néppárttól is, amelynek a képviselői minden korlátozás nélkül tesznek hitet az osztrák nemzet mellett. Így nyilatkozik pl. Julius Raab szövetségi kancellár, az 1955-ös államszerződés létrehozója, politikai végrendeletében: „Tartsátok csak a magasba a piros-fehér-piros lobogót!”³⁴

Csupán csak a pártpolitikailag főként a Függetlenek Szövetségében (VdU), illetőleg 1945 után az Osztrák Liberális Pártban (FPÖ) tömörülő harmadik tábor, a német-nemzetiek pártja, vagy ahogyan megtevesztő módon nevezik, a „nemzetiek” pártja nem ismeri el az osztrák nemzet fogalmát, s az osztrákokat a német nemzet részének tekint. A Liberális Párt az 1968-as ischl-i programban csakúgy, mint az úgynevezett „Szabadságkiáltványban” is „a német kulturális és népközösség” mellett tört lándzsát. Annyi bizonyos, hogy ebben a jelenlegi kormánypártban a dr. Steger alkancellár körül tömörülő liberális és inkább osztrák orientációjú erők a hangadók; épp most bontakozik ki egy ideológiai vita a liberális és a „nemzeti” erők közt, amelyikről még nem lehet tudni, hogyan ér majd véget.³⁵

Létezik a Liberális Párt körül és mellett még egy sor más szervezet is, amelyeknek a jellege a német-nemzetitől a szélsőségesen jobboldaliig terjedő skálán mozog, ezek mindenekelőtt kulturális szervezetek, tornaegyletek, bajtársi szövetségek, egyetemi hallgatók és más értelmiségiek egyesületei, melyek kifejezetten elutasítják az osztrák nemzetet. Ennél is radikálisabban utasítják el Ausztria gondolatát a kimondottan neonáci csoportosulások: mint az NDP vagy az ANR; ezek (az NSZK és az NDK mellett) egy harmadik német államnak tekintik Ausztriát, és olyan térképeket terjesztenek, amelyek egy újra egyesítendő Nagynémetország részeként tüntetik fel Ausztriát (1942-es határok). Ezeknek a köröknek a számára, melyeknek a reprezentánsai jelenleg Bécsben éppen most állnak bíróság előtt, az osztrák nemzet nem más, mint hazugság, a szövetséges hatalmak diktátuma, vagy pedig kommunista kitaláció. Ausztria társadalmi életében mindenesetre elszigetelt tendenciák ezek, egyenesen a hazafiak és az antifasiszták ellenállásába ütköznek.³⁶

Empirikus vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a német néphez és nemzethez való vonzódás elsősorban az idősebb nemzedék körében tapasztalható még jelentősebb mértékben, amely ki volt téve a német fasiszta indoktrinációnak, a fiatalok számára

³² MOMMSEN, idézett mű 388. és a köv. lap; lásd még: WILLIAM T. BLUHM, *Building an Austria Nation. The Political Integration of a Western State*, New Haven—London.

³³ KONRAD, idézett mű 379.

³⁴ KPÖ immer für Österreich. Weg und Ziel, Sondernummer 1979.

³⁵ WOLFGANG NEUGEBAUER, *Die FPÖ: vom Rechtsextremismus zum Liberalismus?* In: *Rechtsextremismus in Österreich nach 1945*, 5. kiadás, Wien 1981, 308. és a következő lapok.

³⁶ Idézett hely.

azonban magától értetődik Ausztria függetlensége, és nem képezi vita tárgyát. Ebben a vonatkozásban különösen az osztrák iskolákban és felsőoktatási intézményekben végzett nevelőmunka hozott gyümölcsöket, amely minden egyéb kritika mellett is osztrák és demokratikus alapokon folyik. Megmutatkozik a nemzeti tudat az osztrák nemzeti színekben induló sportolók iránti lelkesedésben is. Sok hazafi számára jelentett különös élményt az is, hogy mintegy 10 évvel ezelőtt Budapesten a magyar — osztrák futballmérkőzés alkalmával 30 000 osztrák szurkoló énekelte spontán módon az osztrák nemzeti himnuszot.

Természetesen nemcsak az érzelmi felbuzdulásokban mutatkozik meg az osztrák nemzeti tudat. Az empirikus vizsgálatok egész sora bizonyítja a nemzeti tudat megerősödését 1945 után:³⁷ fejtegetéseim utolsó részében erről szeretnék beszámolni. Az a fel fogás, hogy „Ausztria nemzetet alkot, illetőleg a nemzetté válás útján halad”, 1956-ban a szavazatok 49 %-át, 1964-ben a 70 %-át, 1980-ban pedig a 86 %-át kapta, míg az osztrák nemzet tagadónak a számaránya az 1956-os 46 %-ról 1964-ben 15 %-ra, 1980-ban pedig 11 %-ra csökkent; más felmérés szerint ez már csak 6—8%. Nem érdektelenek a pártpolitikai preferenciák sem. Az 1972-es átlagértékek: SPÖ 78 % igen, 5 % nem, ÖVP 73 % igen, 7 % nem, még a programatikusan német-nemzeti FPÖ is 73 % igen-nel szavazott, igaz viszont, hogy a párt 20 % nem-mel az osztrák nemzet elutasítói közül a legmagasabb arányszámot mutatja. Magas szavazati arány jellemző Ausztria jelképeire is, mint az állami címer, a piros-fehér-piros lobogó és a nemzeti himnusz, ami korántsem volt mindig így. Más felmérések alapján is megállapítható az osztrák nemzeti tudat megszilárdulása; ennek a megítélésében mindenekelőtt a Paul—Lazarsfeld Társaság 1980-as vizsgálatára támaszkodom. A megkérdezettek 85 %-ának az volt a véleménye, hogy a Németországhoz 1938-ban történt hozzácsatolás az osztrák történelem egyik tragikus fejezete. Az a tézis, hogy „Az Anschluss végre megteremtette a német néppel a természetes kapcsolatot”, 58 %-ban kapott elutasítást és csak 34 %-ban helyeslést. Azt a tézist, hogy „Ausztria legszívesebben ismét csatlakozna Németországhoz” 7 % tartotta helyesnek, 89 % azonban inkább helytelennek.

A többség az osztrák nemzeti tudat kialakulását 1945 utánra datálta: 33 % 1945—1955, 25 % 1945 utánra; csak 8 % látta a gyökereket 1918 előttre visszanyúlni, az Első Köztársaságot elhanyagolhatónak tartották. A lakosságnak ez a becslése lényegében véve megfelel a kortörténeti kutatásnak. Tanulságos az is, hogy 64 % az 1955 utáni időszakot jelölte meg olyannak, mint amelyikben a legjobban szerettek élni, 0 % nyilatkozott az 1934—38 közötti „rendi állam” mellett és 1 % az 1938—1945 közötti náci időszak mellett.

A megkérdezettek 85 %-a nehezen, 14 %-a pedig könnyen elképzelhetőnek tartja, hogy kivándorol Ausztriából. Arra a kérdésre, hogy „Melyik szomszédos állammal van Ausztria a leginkább belső rokonságban?” a következő válaszokat adták: Németországgal 70 %, Magyarországgal és Svájjal 10—10 %. Az osztrákok önértékelése szempontjából jelentősek még a következő felmérési értékek is: 75 % osztotta azt a nézetet, hogy „semleges békeövezet a hatalmi tömbök közt”, 57 %: híd kelet és nyugat között, és csak 7 % tekinti Ausztriát kelettel szembeni ütközőnek, 17 % pedig a keresztény nyugat elővédjét látja benne. Ez arra utal, hogy túl vagyunk az 50-es évek hidegháborús mentalitásán. 1980-ban a nemzeti ünnepen az akkori szövetségi kancellár, Bruno Kreisky, kifejezetten méltatta a minisztertanácsban a Lazarsfeld Társaság által végzett közvéleménykutatás biztató eredményeit.³⁸

³⁷ Az alábbi adatok a társadalomkutatást végző Paul—Lazarsfeld Társaság már idézett „Das österreichische Nationalbewusstsein in der öffentlichen Meinung und im Urteil der Experten” című tanulmányokból valók.

³⁸ Österreich. Von der Staatsidee zum Nationalbewusstsein. Wien 1982. 152. lap.

A „kényszerállamból”, az „államból, melyet senki sem akart”, amelynek az önállóságát az első világháború győztes hatalmainak úgy kellett rákényszeríteniük a lakosságra, olyan ország fejlődött, amely bőségesen biztosít pozitív sajátosságokat a lakosság részére. Valósággá vált Friedrich Schiller szava: „Van az osztrákoknak hazájuk, szeretik, és meg is van az okuk arra, hogy szeressék.” Nekem úgy tűnik, hogy az osztrákoknak, mint egy demokratikus és semleges államban élő, politikailag stabil, helyzetével elégedett, öntudatos népnek ez a szenvedésekben bővelkedő történelmi tapasztalatok révén megformálódott beállítottsága nem lényegtelen és nem is érdektelen az Ausztriával szomszédos országok számára sem.

ÜBER DIE ENTWICKLUNG DES ÖSTERREICHISCHEN NATIONALBEWUßTSEINS

Zur Einführung stellt der Autor fest, daß die Entwicklung der Nation und des Nationalen Bewußtseins in Österreich nicht geradlinig abgelaufen war, sondern einen eher dramatischen Prozeß darstellte. In den 80-er Jahren des 19. Jh. s entwickelte sich in Österreich eine Nation ohne nationales Bewußtsein. Nach 1866 gerieten die deutschsprachigen Einwohner unter den Einfluß des deutschen Nationalismus, und die Reformbemühungen der Sozialdemokraten richteten sich auf die Aufrechterhaltung des Staatsverbundess diesseits der Leitha, ohne den Anschluß an den nationalen Gedanken eines deutschen Österreichs zu finden.

Im Mittelpunkt der Untersuchungen steht die Entwicklung im 20. Jh. Die sozialen und politischen Voraussetzungen boten der 1918 entstandenen Republik Österreich wenig Anhaltspunkte zu einem nationalem Bewußtsein. Die österreichische Sozialdemokratie (mit Otto Bauer) sah als seine dringendste Aufgabe die Vorbereitung zum Anschluß an Deutschland und hat dies erst 1933 vom Programm gestrichen. Die österreichischen Kommunisten (mit Alfred Kihlar) sind bis zur Idee der selbständigen Nation vorangekommen. Erst die nationalsozialistische Okkupation und Uniformisierung hat die Mehrheit der Österreicher darauf besinnen lassen, was für einen Wert die Selbständigkeit habe. Die nationalsozialistische Epoche übte einen entscheidenden Einfluß auf die Entwicklung des österreichischen Nationalbewußtseins aus. Die gesamtdeutsche Richtlinie der Sozialdemokraten hat sich besonders nach der Moskauer Erklärung der Alliierten verändert. Die österreichischen Kommunisten haben ihren Widerstandskampf mit einer nationalen Orientation geführt. Auch die österreichische Emigration spielte dabei eine große Rolle.

Die Ereignisse von 1945, die Befreiung von Österreich, der Staatsvertrag von 1955, die wiedergewonnenen nationale Selbständigkeit, das Verbot eines neuen Anschlusses an Deutschland widerspiegeln die Veränderungen im Bewußtsein der Bevölkerung. Die beiden großen Parteien SPÖ und ÖVP bekannten sich Österreich und in der FPÖ sind zur Zeit Diskussionen im Gange zwischen den Liberalen und den „nationalen“ Kräften.

Empirische Untersuchungen untermauern die These, daß aus dem „Zwangstaat“, aus dem „Staat, den niemand wollte“ und dessen Selbständigkeit von den Siegermächten des 1. Weltkrieges auf die Bevölkerung aufgezwungen werden mußte, ist ein Staat geworden, der sich die positive Einstellung seiner Bevölkerungen sich weitgehend sichern konnte.

TARTALOM

GAÁL ENDRE: A szegedi munkásság 1905—1906. évi harca a politikai jogokért	3
HEGYI ANDRÁS: Szeged mezőgazdasága az első világháború utáni években. A Nagyatádi-féle földreform	25
WOLFGANG NEUGEBAUER: Az osztrák nemzeti tudat fejlődéséről	43

Tom I. (1957): GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez, 1944—1945* [ENDRE GAÁL: *Données sur l'histoire de la libération de Szeged, 1944—1945*], pp. 3—24. G. SOÓS KATALIN: *A munkásság helyzete és sztrájkharca Szegeden az 1920-as években* [KATALIN G. SOÓS: *Les conditions des ouvriers de Szeged et leurs mouvements de grève dans les années vingt de notre siècle*], pp. 25—55. GULYA KÁROLY: *Kommunisták és baloldali szocialisták tevékenysége Szegeden (1933—1939)* [KÁROLY GULYA: *Les activités des communistes et des socialistes de gauche à Szeged (1933—1939)*], pp. 56—72. M. TÓTH ERZSÉBET: *Adalékok három Csanád megyei nagyközség nemzeti bizottságának történetéhez* [ERZSÉBET M. TÓTH: *Contributions à l'histoire des comités nationaux de trois communes du département de Csanád*], pp. 73—108.

Tom II. (1957): BÁNKUTI IMRE: *Az Alföld népének harca a török hódítók ellen a mohácsi csata után, 1526—1527* [IMRE BÁNKUTI: *La lutte du peuple de l'Alföld contre les envahisseurs turcs après la bataille de Mohács, 1526—1527*], pp. 3—30. B. KOVÁCS ERZSÉBET: *A karcagi üvegyár története, 1940—1956* [ERZSÉBET B. KOVÁCS: *Histoire de la verrerie de Karcag, 1940—1956*], pp. 31—57.

Tom III. (1958): KULCSÁR PÉTER: *A magyar államszervezés néhány problémája. István és Ajtony harca* [PÉTER KULCSÁR: *Quelques problèmes de l'organisation de l'Etat Hongrois. La lutte entre Étienne et Ajtony*], pp. 1—39.

Tom IV. (1958): KÖPÖSDI VERA: *A mezőgazdasági munkásság mozgalmai Békés megyében 1905—1907-ben* [VERA KÖPÖSDI: *Les mouvements de grève des ouvriers agricoles dans le département de Békés au cours des années de 1905—1907*], pp. 1—65.

Tom V. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. I.] (1959): WITTMAN TIBOR: *Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606—1618)* [TIBOR WITTMAN: *Sur l'histoire des années de crise du régime des Habsbourg d'Autriche (1606—1618)*], pp. 1—47.

Tom VI. (1959): G. SOÓS KATALIN: *Tíz év a szegedi kommunista mozgalom történetéből (1919—1929)* [KATALIN G. SOÓS: *Dix ans de l'histoire du mouvement communiste de Szeged (1919—1929)*], pp. 3—13. SERFŐZŐ LAJOS: *A munkásság helyzete és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929—1933-as gazdasági válság idején* [LAJOS SERFŐZŐ: *La situation des ouvriers et les activités des communistes de Szeged pendant la crise économique de 1929—1933*], pp. 15—45. SERFŐZŐ LAJOS: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1930)* [LAJOS SERFŐZŐ: *L'activité du parti des communistes en Hongrie dans le mouvement culturel et sportif (1925—1930)*], pp. 47—79.

Tom VII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. II.] (1961): WITTMAN TIBOR: *A németalföldi forradalom rövid története* [TIBOR WITTMAN: *Précis d'histoire de la révolution des Pays-Bas*], pp. 1—100.

Tom VIII. (1961): GAÁL ENDRE: *A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom története, 1917—1919. március 21.* [ENDRE GAÁL: *Histoire du mouvement ouvrier de Hódmezővásárhely, 1917—21 mars 1919*], pp. 1—61.

Tom IX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. I.] (1961): GULYA KÁROLY: *Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések 1918—1919-ben* [KÁROLY GULYA: *Les tentatives à résoudre le problème des nationalités de Transylvanie en 1918—1919*], pp. 3—19. SZÉKELY LAJOS: *Albert Mathiez: A francia forradalom* [LAJOS SZÉKELY: *Albert Mathiez: La Révolution Française*], pp. 20—34.

Tom X. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. III.] (1962): T. WITTMAN: *Un aspect de l'universalisme coménien* [WITTMAN TIBOR: *A coméniusi univerzalizmus egy vonatkozásáról*], pp. 3—8. T. WITTMAN: *Quelques problèmes des luttes d'indépendance de Transylvanie contre les Habsbourg et de leur idéologie*, [WITTMAN TIBOR: *Erdély Habsburg-ellenes függetlenségi küzdelmeinek s ideológiájának néhány problémája*], pp. 9—18. MEDZIBRODSZKY ENDRE: *A XVI—XVII. századi török—perza háborúk történetének kérdéséhez* [ENDRE MEDZIBRODSZKY: *Quelques problèmes des guerres turco—persanes aux XVIe et XVIIe siècles*], pp. 19—35.

Tom XI. (1962): TÓTH SAROLTA: *Magyar és lengyel Imre-legendák* [SAROLTA TÓTH: *Légendes hongroises et polonaises d'Émeric*], pp. 1—72.

Tom XII. (1963): KULCSÁR PÉTER: *Bonfini-forrástanulmányok I.* [PÉTER KULCSÁR: *Études sur les sources de Bonfini I.*], pp. 1—52.

Tom XIII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. IV.] (1963): LOUIS TRENARD: *L'„Europe” au Siècle des Lumières*, [LVOIS TRENARD: *Európa a felvilágosodás századában*], pp. 3—27. WITTMAN TIBOR: *Az első jezsuita hittérítők felfejtése Vietnamból* [TIBOR WITTMAN: *Les observations sur Vietnam faites par les premiers missionnaires jésuites*], pp. 29—43.

Tom XIV. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. II.] (1963): SZÉKELY LAJOS: *Gömbös és a fasizmus külpolitikai koncepciójának alapvonásai* [LAJOS SZÉKELY: *Gömbös und die Grundzüge der aussenpolitischen Kon-*

zeption des Faschismus,] pp. 3—18. VASS ISTVÁN: *Szovjet állásfoglalások 1943-ban az európai második front megnyitásával kapcsolataiban* [ISTVÁN VASS: *Sowjetische Stellungnahmen im Jahre 1943 im Zusammenhang mit der Eröffnung der zweiten europäischen Front*], pp. 19—52.

Tom. XV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. V.] (1964): T. WITTMAN: *España en la „Monarquía Española” de Campanella*. [WITTMAN TIBOR: *Spanyolország Campanella „Spanyol monarchia” című könyvében*], pp. 3—17. WITTMAN TIBOR: *A spanyol abszolútizmus néhány vonása a XVI. században* [TIBOR WITTMAN: *Autour des traits de la monarchie absolue d'Espagne au XVIe siècle*], pp. 19—29.

Tom. XVI. (1964): KARÁCSONYI BÉLA: *Tanulmányok a magyar—lengyel krónikáról* [BÉLA KARÁCSONYI: *Études sur la Chronique hungaro—polonaise*], pp. 1—63.

Tom. XVII. [*Studia mediaevalia historiae universalis*, tom VI.] (1965): TIBOR WITTMAN: *Reflexiones sobre la derrota del tabaco en las Antillas (siglos XVII y XVIII)*, [WITTMAN TIBOR: *Megjegyzések a dohány vereségéhez az Antillákon (XVII—XVIII. század)*], pp. 3—25. VARGA ILONA: *A prikázkok az orosz és szovjet történeti irodalomban* [ILONA VARGA: *Les „pri-kaz” dans la littérature russe et soviétique*], pp. 27—44.

Tom. XVIII. (1965): KRISTÓ GYULA: *Megjegyzések az ún. „pogányládások” kora történetéhez* [GYULA KRISTÓ: *Remarques au sujet des révoltes dites „païennes”*], pp. 1—59.

Tom. XIX. (1965): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szocialista szakmai szervezkedésének néhány kérdése* [ENDRE GAÁL: *Quelques problèmes de l'organisation professionnelle des ouvriers industriels de Szeged avant 1905*], pp. 3—43. SERFŐZŐ LAJOS: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bekerülése a parlamentbe* [LAJOS SERFŐZŐ: *L'entrée du Parti Social Démocrate au parlement*], pp. 45—95.

Tom. XX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. III.] (1965): GULYA KÁROLY: *Az annexiók válság és az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni politikája* [KÁROLY GULYA: *Die Annexionskrise und die Balkanpolitik Österreich—Ungarns*], pp. 1—36.

Tom. XXI. (1966): KRISTÓ GYULA: *Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához* [GYULA KRISTÓ: *Quelques problèmes des rapports entre nos anciennes sources d'archives et narratives*], pp. 1—27.

Tom. XXII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VII.] (1966): WITTMAN TIBOR: *A monokultúrák történetéhez a Karib térségben és Venezuelában (XVI—XVIII. sz.)* [TIBOR WITTMAN: *Acerca de la historia de los monocultivos en el area Caribe y Venezuela (Siglos XVI—XVIII)*], pp. 3—24. WITTMAN TIBOR: *Belgium, a spanyol és osztrák Habsburgok ütközőállama a XVII—XVIII. században* [TIBOR WITTMAN: *Belgique, état-tampon des Habsbourg espagnols et autrichiens aux XVII et XVIII siècles*], pp. 25—36. TIBOR WITTMAN: *Un sondage d'histoire comparative des idéologies: le programme économique-social des „doctrinaires” hongrois (1840—1847)* [WITTMAN TIBOR: *Az ideológiák összehasonlító történetének egy példája: A magyar „doktrinerek” gazdasági-társadalmi programja (1840—1847)*], pp. 37—43. VARGA ILONA: *Katonai szolgálat és a XVI—XVII. századi orosz uralkodó osztály rétegződése a besorozási prikázk dokumentumainak tükrében* [ILONA VARGA: *Le service militaire et la stratification de la classe dominante de Russie aux siècles XVI—XVII à la lumière du „Rasradnyi Pri-kaz”*], pp. 45—55.

Tom. XXIII. (1966): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905—1906. évi szakszervezeti mozgalmának főbb kérdései* [ENDRE GAÁL: *Les problèmes principaux du mouvement syndical des ouvriers de Szeged en 1905 et en 1906*], pp. 1—43. (Reprint 1967)

Tom. XXIV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. I.] (1967): TIBOR WITTMAN: *La riqueza empobrecce. Problemas de crisis del alto Perú colonial en la Guía de P. V. Cañete y Dominguez* [WITTMAN TIBOR: *A gazdagság szegénnyé tesz. A gyarmati Felső-Peru válságának problémái P. V. Canete és Dominguez Kalauzában*], pp. 3—25. TIBOR WITTMAN: *Los metales preciosos de América y la estructura agraria de Hungría a los fines del siglo XVI* [WITTMAN TIBOR: *Az amerikai nemesfémek és a magyarországi mezőgazdasági társadalom szerkezete a XVI. század végén*], pp. 27—35.

Tom. XXV. (1967): GAÁL ENDRE: *A szegedi szakszervezeti mozgalom helyzete és küzdelmei 1907—1914 között* [ENDRE GAÁL: *La situation et les luttes du mouvement syndical à Szeged pendant les années 1907—1914*], pp. 1—29.

Tom. XXVI. (1969): BÉLA KARÁCSONYI: *Chronica Hungaro—Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum)* [KARÁCSONYI BÉLA: *A Magyar—Lengyel Krónika. I. rész. (A szöveg és kritikai apparátus)*], pp. 1—76.

Tom. XXVII. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom IV.] (1967): G. SOÓS KATALIN: *Magyar—bajor—osztrák titkos tárgyalások és együttműködés, 1920—1921* [KATALIN G. SOÓS: *Ungarisch—bayrisch—österreichische geheime Verhandlungen und Zusammenarbeit, 1920—1921*], pp. 1—44.

Tom. XXVIII. [= *Studia Latinoamericana*, tom. II.] (1968): JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *Le monde Hispanique entre la magnifique stabilité et les grands espoirs: histoire, économie recherche* [JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *A hispán világ a csodálatos stabilitás és nagy remények között: történelem-, gazdaságkutatás*], pp. 3—13. WITTMAN TIBOR: *A gyarmati Latin-Amerika történeti kutatásának néhány kérdése* [TIBOR WITTMAN: *Algunos problemas de investigación histórica del colonial en América Latina*], pp. 15—28. ÁDÁM ANDERLE: *Der spanische Absolutismus in der ungarischen Geschichtsliteratur des XIX. und XX. Jahrhunderts* [ANDERLE ÁDÁM: *A spanyol abszolútizmus a XIX. és XX. századi magyar történeti irodalomban*], pp. 29—36.

Tom. XXIX. (1968): SZÁNTÓ IMRE: *Az 1552. évi szegedi hadjárat* [IMRE SZÁNTÓ: *Der Feldzug gegen Szeged im 1552*], pp. 1—31.

Tom. XXX. (1968): MÉREI GYULA: *Elszász-Lotharingia Németországhoz csatolása 1870—1871-ben és a magyar közvélemény* [GYULA MÉREI: *L'annexion d'Alsace-Lorraine par l'Allemagne et l'opinion publique hongroise en 1870—1871*], pp. 3—20. GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged 1859—1860. évi történetéhez* [ENDRE GAÁL: *Précisions sur l'histoire de Szeged dans les années 1859—1860*], pp. 21—38.

Tom. XXXI. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. V.] (1968): GULYA KÁROLY: *A magyarországi ruténkérdés 1910—1914 között* [KÁROLY GULYA: *Le problème des ruthènes en Hongrie pendant les années 1910—1914*], pp. 1—20.

Tom. XXXII. [= *Studia Latinoamericana*, tom. III.] (1969): TIBOR WITTMAN: *Las Cajas Reales de Potosí a fines de la época colonial* [WITTMAN TIBOR: *A potosi-i Királyi Pénzverdek a gyarmati korszak végén*], pp. 3—34. TIBOR WITTMAN: *Datos económicos de La Paz en vísperas de la guerra de independencia* [WITTMAN TIBOR: *Gazdasági adatok La Pazból a függetlenségi háború hajnalán*], pp. 35—40.

Tom. XXXIII. (1969): N.E. ZASZTENKER: *A neoproudhonizmus ma* [N. E. ZASTENKER: *Der Neoproudhonismus heute*], pp. 3—20. SOÓS KATALIN: *A nyugat-magyarországi kormánybiztosság megszervezése* [KATALIN SOÓS: *Die Organisierung des Regierungskommissariats in Westungarn*], pp. 21—40.

Tom. XXXIV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VIII.] (1971): WITTMAN TIBOR: *Fejezetek a Benelux országok történetéből* [TIBOR WITTMAN: *Quelques chapitres de l'histoire des pays Benelux*], pp. 1—55.

Tom. XXXV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. IV.] (1971): PABLO MACERA: *Feudalismo colonial americano: el caso de las haciendas peruanas* [PABLO MACERA: *Az amerikai gyarmati feudalizmus: a perui haciendák esete*], pp. 3—43. TIBOR WITTMAN: *El papel de la Intendencia de Potosí en la crisis del Banco de San Carlos (1795—1810)* [WITTMAN TIBOR: *Potosi intendatúrájának szerepe a San Carlos Bank válságában (1795—1810)*], pp. 45—60. ANDERLE ÁDÁM: *Az agrárkérdés Peruban az 1920-as években* [ÁDÁM ANDERLE: *El problema agrario peruano en los años 1920*], pp. 61—77. VARGA ILONA: *Latin-amerikai magyar telepek és kütepviseleteink a gazdasági világválság időszakában* [ILONA VARGA: *Las colonias húngaras en América Latina y la diplomacia del gobierno húngaro en los años de la crisis mundial*], pp. 79—101.

Tom. XXXVI. (1971): BÉLA KARÁCSONYI—GYULA KRISTÓ: *Diplomata historiam dominii Matthaei de genere Chak illustrantia* [KARÁCSONYI BÉLA—KRISTÓ GYULA: *Oklevelek a Csák-territórium, történetéhez*], pp. 1—40.

Tom. XXXVII. (1971): GYULA MÉREI: *Structuralisme, analyse structuraliste, marxisme* [MÉREI GYULA: *Strukturalizmus, strukturalista elemzés, marxizmus*], pp. 1—59.

Tom. XXXVIII. (1971): SZÁNTÓ IMRE: *A végvári rendszer kiépítése Magyarországon* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Herausbildung des Grenzburgensystems in Ungarn*], pp. 1—44.

Tom. XXXIX. (1971): S. KISS ERZSÉBET: *A királyi generális kongregáció kialakulásának történetéhez* [ERZSÉBET S. KISS: *Zur Geschichte der Entwicklung der königlichen Generalkongregation*], pp. 1—56.

Tom. XL. (1972) SZEGFÜ LÁSZLÓ: *Az Ajtony-monda* [LÁSZLÓ SZEGFÜ: *La légende d'Ajtony*], pp. 3—30. MAKK FERENC: *Megjegyzések II. Béla történetéhez* [FERENC MAKK: *Remarques sur l'histoire de Béla II.*], pp. 31—49. KRISTÓ GYULA: *I. István és családja Árpád kori történetírásunkban* [GYULA KRISTÓ: *Étienne le 1er et sa famille dans notre historiographie de l'époque de Árpád*], pp. 51—74. SZÁNTÓ IMRE: *Küzdelem a török terjeszkedés megállításáért Magyarországon, 1541—1547* [IMRE SZÁNTÓ: *Kampf um die Expansion der Türken in Ungarn aufzuhalten, 1541—1547*], pp. 75—102.

Tom. XLI. [= *Studia Latinoamericana*, tom. V.] (1972): TIBOR WITTMAN: *Últimos días de la azoguería potosina* [TIBOR WITTMAN: *A potosi azogueria utolsó napjai*], pp. 3—31. WITTMAN TIBOR: *Az andesi népek nemzeté válásának egyes gazdasági feltételei a gyarmati korszak végén* [TIBOR WITTMAN: *Apuntes sobre algunas condiciones económicas de la configuración de las naciones andinas a fines de la época colonial*], pp. 33—55. VARGA ILONA: *Magyarország kereskedelme a latin-amerikai országokkal a két világháború között* [ILONA VARGA: *Le commerce de la Hongrie avec les Etats d'Amérique Latine entre les deux guerres mundiales*], pp. 57—76.

Tom. XLII. (1972): GAÁL ENDRE: *Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások szocialista szakmat szervezkedésének történetéből, 1890—1900* [ENDRE GAÁL: *Ausgewählte Dokumente zur Geschichte der sozialistischen gewerblichen Organisation der Industriearbeiter von Szeged, 1890—1900*], pp. 1—45.

Tom. XLIII. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. VI.] (1972): GULYA KÁROLY: *A horvátkérdés a dualista Magyarországon az I. világháború előtti években (1908—1914)* [KÁROLY GULYA: *Die Kroatische Frage im dualistischen Ungarn in den Jahren vor dem ersten Weltkrieg (1908—1914)*], pp. 1—22.

Tom. XLIV. (1973): KRISTÓ GYULA—MAKK FERENC—SZEGFÜ LÁSZLÓ: *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I.* [GYULA KRISTÓ—FERENC MAKK—LÁSZLÓ SZEGFÜ: *Données à la connaissance des toponymes Hongrois „anciens” I.*], pp. 1—96. (Reprint 1977.)

Tom. XLV. (1973): HEGYI ANDRÁS: *Szeged mezőgazdasága és parasztságának helyzete a Gömbös-kormány időszaká-*

ban (1932—1936) [ANDRÁS HEGYI: *Ágrarverhältnisse und die Situation des Bauerntums in Szeged zur Zeit der Gömbös-Regierung (1932—1936)*], pp. 1—47.

Tom. XLVI. [= Studia Latinoamericana, tom. VI.] (1973): TIBOR WITTMAN: *F. Vitoria y los derechos económicos de los españoles en las Indias* [WITTMAN TIBOR: *F. Vitoria és a spanyolok gazdasági jogai az Indiákon*], pp. 3—10. PROFESOR TIBOR WITTMAN (1923—1972) [WITTMAN TIBOR PROFESSZOR (1923—1972)], p. 11. INFORMACIÓN BIBLIOGRÁFICA SOBRE LA ACTIVIDAD CIENTÍFICA DEL PROFESOR DR. TIBOR WITTMAN [TÁJÉKOZTATÓ DR. WITTMAN TIBOR PROFESSZOR TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGÁRÓL], pp. 12—18. ANDERLE ÁDÁM: *Az APRA ideológiájának alapvonásai a pártalakulás időszakában (1928—1932)* [ÁDÁM ANDERLE: *Los rasgos fundamentales de la ideología la APRA durante de la creación del partido (1928—1932)*], pp. 19—43. VARGA ILONA: *Adalékok az Argentínába kivándorló magyarok életének alakulásához a két világháború között* [ILONA VARGA: *Aportes la situación de los húngaros inmigrados en Argentina entre las dos guerras mundiales*], pp. 45—59.

Tom. XLVII. (1974): RÁKOS ISTVÁN: *IV. Béla birtokrestaurációs politikája* [ISTVÁN RÁKOS: *Die Güterrestaurationspolitik Béla IV.*], pp. 1—32.

Tom. XLVIII. (1974): KRISTÓ GYULA—MAKK FERENC—SZEĞFÜ LÁSZLÓ: *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez II.* [GYULA KRISTÓ—FERENC MAKK—LÁSZLÓ SZEĞFÜ: *Données a la connaissance des toponymes Hongrois „anciens” II.*], 1—55. (Reprint 1977.)

Tom. XLIX. (1974): HEGYI ANDRÁS: *A szegedi ipari munkásság helyzete és küzdelmei a Gömbös-kormányzat idején, 1932—1936* [ANDRÁS HEGYI: *Die Lage der Arbeiterschaft, ihre Wirtschaftliche und politische Kämpfe zur Zeit der Gömbös-Regierung, 1932—1936*], pp. 1—68.

Tom. L. (1974): GAÁL ENDRE: *Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások szocialista szakmai szervezkedésének történetéből, 1901—1904* [ENDRE GAÁL: *Ausgewählte Dokumente zur Geschichte der sozialistischen gewerblichen Organisation der Industriearbeiter von Szeged, 1901—1904*], pp. 1—103.

Tom. LI. (1975): SZÁNTÓ IMRE: *Magyarország nemzeti helyzete Mohács után.* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Internationale Lage Ungarns nach Mohács*], pp. 1—26.

Tom. LII. [= Studia Latinoamericana, tom. VII.] (1975): ÁDÁM ANDERLE: *Algunos problemas de la evolución del pensamiento antiimperialista en Cuba entre las dos guerras mundiales: comunistas y apristas* [ANDERLE ÁDÁM: *Az antiimperialista gondolat fejlődésének néhány kérdése Kubában a két világháború között: kommunisták és apristák*], pp. 1—85.

Tom. LIII. (1975): HEGYI ANDRÁS: *Szeged társadalmi és politikai élete a Gömbös-kormányzat időszakában, 1932—1936* [ANDRÁS HEGYI: *Les luttes sociales-politiques à Szeged pendant le régime de Gömbös de 1932—à 1936*], pp. 3—82. A. SAJTI ENIKŐ: *A munkásság bérharcai és küzdelme a Hivatásszervezet ellen Szegeden, 1936—1939* [ENIKŐ A. SAJTI: *Les combats salariaux des ouvriers à Szeged contre l'organisation corporative officielle 1936—1939*], pp. 83—100.

Tom. LIV. (1975): SERFŐZŐ LAJOS: *A földmunkások vállalkozó szövetkezetei (Egy szociálpolitikai kísérlet sorsa az ellenforradalmi Magyarországon)* [LAJOS SERFŐZŐ: *Coopératives des terrassiers (Le sort d'une tentative de politique sociale en Hongrie sous le régime contre-révolutionnaire)*], pp. 1—31.

Tom. LV. (1976): KRISTÓ GYULA: *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához* [GYULA KRISTÓ: *Contributions à la typologie historique des toponymes hongrois anciens*], pp. 1—101.

Tom. LVI. [= Studia Latinoamericana, tom. VIII.] (1976): VARGA ILONA: *A kivándorlás irányváltása és a magyar kivándorlók beilleszkedése Latin-Amerikában a két világháború között* [ILONA VARGA: *El cambio de la línea de la emigración húngara y la integración de los emigrantes en América Latina entre las dos guerras mundiales*], pp. 1—53.

Tom. LVII. (1976): SERFŐZŐ LAJOS: *A titkos társaságok és a konszolidáció 1922—1926-ban* [LAJOS SERFŐZŐ: *Les sociétés secrètes et la consolidation entre 1922 et 1926*], pp. 3—60. LIPTÁK DOROTTYA: *A Gömbös-kormány külpolitikájának egyes kérdései a magyar történeti irodalom tükrében* [DOROTTYA LIPTÁK: *Die einzelnen Fragen der Aussenpolitik der Gömbös-Regierung im Spiegel der Ungarischen historischen Literatur*], pp. 61—70.

Tom. LVIII. (1977): OLAJOS TERÉZ: *Megjegyzések Maurikios császár avar háborújának utolsó éveire Theophylaktos Simokattés elbeszélésében* [Терезия Олайош: *К вопросу последних годов аварской войны императора Маурикия в историческом сочинении Симокатты*], pp. 3—12. KRISTÓ GYULA—H. TÓTH IMRE: *A legrégebb Naum-legenda és a magyar honfoglalás* [GYULA KRISTÓ—IMRE H. TÓTH: *La plus ancienne légende de Naum et l'arrivée des hongrois dans le bassin des Carpates*], pp. 13—20. SZÁNTÓ IMRE: *A végvári rendszer kiépítésének és fenntartásának költségei Magyarországon a XVI. század második felében* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Ausbau- und Erhaltungskosten des Grenzfestungssystems in Ungarn in der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts*], pp. 21—45.

Tom. LIX. [= Studia Latinoamericana, tom. IX.] (1976): GYIMESI SÁNDOR: *Előszó* [SÁNDOR GYIMESI: *Prólogo*], pp. 3—8. KERÉKES GYÖRGY: *José Carlos Mariátegui, Latin-Amerika kiemelkedő gondolkodója* [GYÖRGY KERÉKES: *Destacado pensador de América Latina: J. C. Mariátegui*], pp. 9—23. GULYÁS ANDRÁS: *Az indiánkérdés az 1920-as évek irodalmában és Mariátegui marxista koncepciója* [ANDRÁS GULYÁS: *El problema indígena en la literatura de los años 1920 y el concepto marxista de Mariátegui*], pp. 25—41. KOLLÁR ZOLTÁN: *Külföldi tőke és elmaradottság Latin-Amerikában* [ZOLTÁN KOLLÁR: *El capital extranjero y el subdesarrollo en América Latina*], pp. 43—55. ANDERLE ÁDÁM: *J. C. Mariátegui és a perui munkás-*

mozgalom az 1920-as években [ÁDÁM ANDERLE: *J. C. Mariátegui y el movimiento obrero peruano en los años 1920*], pp. 57—83.

Tom. LX. (1978): GAÁL ENDRE: *A szegedi szociáldemokrata pártmozgalom az 1890-es évek elejétől 1904 végéig* [ENDRE GAÁL: *Die Tätigkeit der sozialdemokratischen Parteiorganisation in Szeged vom Anfang der 1890er Jahre bis zum Ende des Jahres 1904*], pp. 1—54.

Tom. LXI. (1977): SZÁNTÓ IMRE: *Magyarország népeinek harca a török hódítók ellen 1526—1541.* [IMRE SZÁNTÓ: *Der Kampf der Völker Ungarns gegen die Türkischen Eroberer 1526—1541*], pp. 1—163.

Tom. LXII. (1978): MAKK FERENC: *Megjegyzések II. Géza történetéhez* [FERENC MAKK: *Remarques sur l'histoire de Géza II.*], pp. 3—23. RÁKOS ISTVÁN: *Gazdaság és társadalom tagozódása Szegeden (1720—1777)* [ISTVÁN RÁKOS: *Wirtschafts- und Gesellschafts gliederung in Szeged (1720—1777)*], pp. 25—60. SZÁNTÓ IMRE: *A falusi kisiskolai oktatás helyzete Magyarországon (1790—1848)* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Lage des Ungarischen Volksschulunterrichts in den Dörfern (1790—1848)*], pp. 61—76.

Tom. LXIII. [= Studia Latinoamericana, tom. X.] (1978): Bolivia: *el significado de la independencia* [Bolivia: *A függetlenség jelentősége*], pp. 3—10. ABELARDO VILLALPANDO R.: *Fundación, grandeza y desventura de la Villa Imperial de Potosí* [ABELARDO VILLALPANDO: *Potosí birodalmi város alapítása, nagysága és szerencsétlensége*], pp. 11—19. ÁDÁM ANDERLE: *El kuraka en la sociedad colonial — hipótesis del trabajo* [ANDERLE ÁDÁM: *A kuraka a gyarmati társadalomban — munkahipótezés*], pp. 21—28. ANDRÁS GULYÁS: „Modelos” de Peruanidad en „Todas las Sangres” de José María Arguedas [GULYÁS ANDRÁS: *Perui nemzet-tudat modellek Arguedas „Todas las sangres” című regényében*], pp. 29—41. ÁDÁM ANDERLE: *Comunistas y apristas en los años treinta en el Peru (1930—1935)* [ANDERLE ÁDÁM: *Kommunisták és apristák Peruban az 1930-as években (1930—1935)*], pp. 43—103.

Tom. LXIV. [= Studia mediaevalia historiae universalis, tom. IX.] (1978): JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *Pénn és ember. A pénn XVII. századi története apropóján* [JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *Des monnaies et des hommes: apropos de l'histoire monétaire du XVIIe siècle*], pp. 3—32. VARGA ILONA: *Az államháztartás új vonásai a XVII. századi Oroszországban* [ILONA VARGA: *The new features of budget in Russia in the XVIIth century*], pp. 33—60.

Tom. LXV. (1978): SZÁNTÓ IMRE: *A katolikus falusi kisiskolai oktatás helyzete Magyarországon a XIX. század első felében* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Lage des Katholischen Volksunterrichtes von Ungarn in den Dörfern in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*], pp. 3—50. RÁKOS ISTVÁN: *A legelőkiilönözési törvény végrehajtása Hódmezővásárhelyen (1836—1847)* [ISTVÁN RÁKOS: *Durchführung des Gesetzes über Weideabsonderungen in Hódmezővásárhely (1836—1847)*], pp. 51—69.

Tom. LXVI. (1979): OLAJOS TERÉZ: *Theophylaktos Simokattés és történetirő elődje, Menandros Protéktör* [THERÉSE OLAJOS: *Theophylacte Simocatta et son historien prédécesseur, Ménandre le Protecteur*], pp. 3—17. SZEGFÜ LÁSZLÓ: *Gellért püspök halála* [LÁSZLÓ SZEGFÜ: *La mort de l'évêque Gérard*], pp. 19—28. MAKK FERENC: *Megjegyzések III. István történetéhez* [FERENC MAKK: *Reflexions sur l'histoire d'Etienne III.*], pp. 29—43. KRISTÓ GYULA: *Szemponctok Anonymus Gestájának megítéléséhez* [GYULA KRISTÓ: *Contributions a l'évaluation la de valeur historique de la Gesta Hungarorum*], pp. 45—59. PETROVICS ISTVÁN: *Oklevelek Szeged középkori történetéhez* [ISTVÁN PETROVICS: *Chartes sur l'histoire médiévale de Szeged*], pp. 61—65.

Tom. LXVII. (1980): OLAJOS TERÉZ: *Theophylaktos Simokattés „Okumeniké Historia” c. művének keletkezéstörténetéhez* [THERÉSE OLAJOS: *Contributions à l'histoire de la genèse d'Oikumeniké historia de Théophylacte Simocatta*], pp. 3—9. SZEGFÜ LÁSZLÓ: *Vata népe* [LÁSZLÓ SZEGFÜ: *Le peuple de Vata*], pp. 11—19. MAKK FERENC: *Megjegyzések Kálmán külpolitikájához* [FERENC MAKK: *Remarques sur la politique extérieure de Coloman*], pp. 21—30. F. FONT MÁRTA: *II. Géza orosz politikája 1141—1152*, [MÁRTA F. FONT *La politique de Géza II. envers la Russie 1141—1152*], pp. 33—39. MAKK FERENC: *Megjegyzések a II. Géza-kori magyar—bizánci konfrontáció kronológiájához* [FERENC MAKK: *Remarques sur la chronologie de la confrontation Hongroise—Byzantine pendant le règne de Géza II.*], pp. 41—56. KRISTÓ GYULA: *Oroszok az Árpád-kori Magyarországon* [GYULA KRISTÓ: *Russes en Hongrie à l'époque des Árpád*], pp. 57—66. PETROVICS ISTVÁN: *Azonsfolua alio nomine Felzeged* [ISTVÁN PETROVICS: *Azonsfolua alio nomine Felzeged*], pp. 67—75.

Tom. LXVIII. [= Studia Latinoamericana, tom. XI.] (1980): ÁGNES TÓTH: *El veguero en la historia de Cuba* [TÓTH ÁGNES: *A veguero a kubai történelemben*], pp. 3—16. ÁDÁM ANDERLE: *Los comienzos del movimiento obrero cubano* [ANDERLE ÁDÁM: *A kubai munkásmozgalom korai korszaka*], pp. 17—32. GYÖRGY KUKOVECZ: *Demokracía, antiimperialismo y antifascismo en la política de los comunistas cubanos (1935—1944)* [KUKOVECZ GYÖRGY: *Demokrácia, antiimperializmus, antiszizmus a kubai kommunisták politikájában (1935—1944)*], pp. 33—46. CARLOS DEL TORO: *Los problemas fundamentales del pueblo cubano en „La historia me absolverá”* [CARLOS DEL TORO: *Kuba alapvető problémái „La történelem fel fog menteni” című műben*], pp. 47—52. ZOLTÁN KOLLÁR: *Sobre las bases económicas de la revolución cubana (Contradicciones en la Economía Cubana en los años 1950)* [KOLLÁR ZOLTÁN: *A kubai forradalom gazdasági alapjáról (Ellemondások a kubai gazdaságban az 1950-es években)*], pp. 53—65.

Tom. LXIX. (1981): SZÁNTÓ IMRE: *A katolikus népművelés Magyarországon 1711—1848* [IMRE SZÁNTÓ: *Die katholische Volksbildung in Ungarn 1711—1848*], pp. 3—14. TÓTH SÁNDOR: *Török stratégia a tizenöt éves háborúban 1593—1606.* [SÁNDOR TÓTH: *The Turkish Strategy in the Fifteen Years' War 1593—1606.*], pp. 15—41.

Tom. LXX. [= Studia mediaevalia historiae universalis, tom. X.] (1981): VARGA ILONA: *Államigazgatás a 17. század*

Oroszországban [ILONA VARGA: *Staatsverwaltung im 17-ten Jahrhundert in Russland*], pp. 3—18. BOROSY ANDRÁS: *Vélemények a kora-feudális fejedelmi kíséretéről* [ANDRÁS BOROSY: *Ansichten über den frühfeudalen Gefolgschaft*], pp. 19—39.

Tom. LXXI. (1982): OLAJOS TERÉZ: *Adatok és feltevések Theophylaktos Simokattés pályafutásáról* [TERÉZ OLAJOS: *Données et hypothèses sur la carrière de Théophylacte Simocatta*], pp. 3—12. TÓTH SÁNDOR: *Megjegyzések Toynbee magyar östörténeti koncepciójához* [SÁNDOR TÓTH: *Remarques sur la conception de préhistoire hongroise de A. Toynbee*], pp. 13—19. KRISTÓ GYULA: *Sírhelyekre vonatkozó adatok korai okleveleinkben* [GYULA KRISTÓ: *Données relatives aux sépultures dans nos chartes prémedievales*], pp. 21—28. MAKK FERENC: *A XII. századi főúri csoportharcok értékeléséhez* [FERENC MAKK: *A l'appréciation des luttes de groupes seigneuriaux au XIIe siècle*], pp. 29—35. PETROVICS ISTVÁN: *Volt-e Szegeden bencés apát-ság?* [ISTVÁN PETROVICS: *Y avait-il une abbaye bénédictine à Szeged?*], pp. 37—43. ROKAY PÉTER: *Maróti János Szeged környéki birtokai* [PÉTER ROKAY: *Les propriétés de János Maróti aux environs Szeged*], pp. 45—49.

Tom. LXXII. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. VII.] (1982): A. SAJTÍ ENIKŐ: *Katonai közigazgatás és nemzetiségpolitika a Délvidéken. 1941. április* [ENIKŐ SAJTÍ: *Military Administration and Policy towards National Minorities in the Southern Region of Hungary. April 1941*], pp. 3—32. KÖVÉR LAJOS: *Batsányi János Napóleonnak szánt államelméleti munkája 1809-ből* [LAJOS KÖVÉR: *L'ouvrage sur la théorie d'état créé en 1809 par János Batsányi destiné à Napoléon*], pp. 33—46.

Tom. LXXIII. [*Studia Latinoamericana*, tom. XII.] (1982): ÁDÁM ANDERLE: *Conciencia nacional y continentalismo en América Latina en la primera mitad del siglo XX* [ANDERLE ÁDÁM: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XX. század első felében*], pp. 3—16. IVÁN HARSÁNYI: *El nacimiento del régimen político de la dictadura de Franco* [HARSÁNYI IVÁN: *A francóizmus politikai rendszerének keletkezése*], pp. 17—30. GYULA HORVÁTH: *Tendencias políticas en México y la constitución de 1917* [HORVÁTH GYULA: *Politikai irányzatok Mexikóban és az 1917-es alkotmány*], pp. 31—44.

Tom. LXXIV. (1984): SZÁNTÓ IMRE: *Szeged az 1848—1849-es szabadságharc alkonyán* [IMRE SZÁNTÓ: *Szeged am Abend des Freiheitskrieges von 1848—49*], pp. 3—25. RÁKOS ISTVÁN: *Gazdasági és társadalmi viszonyok a szőregi uradalomban Szeged zálogbirtoklása idején (1781—1831)* [ISTVÁN RÁKOS: *Die ökonomischen und sozialen Verhältnisse auf dem Gut Szőreg zwischen 1781 und 1831*], pp. 27—48.

Tom. LXXV. (1983): TÓTH SÁNDOR: *A fehér és fekete magyarok kérdéséhez* [SÁNDOR TÓTH: *Sur le problème des Hongrois „blancs” et „noirs”*], pp. 3—9. SZEGFÜ LÁSZLÓ: *Szent Gellért családjáról* [LÁSZLÓ SZEGFÜ: *Sur la famille de saint Gérard*], pp. 11—18. KAPITÁNYFV ISTVÁN: *Magyar—bizánci kapcsolatok Szent László és Kálmán uralkodásának idején* [ISTVÁN KAPITÁNYFV: *Relations hungaro—byzantines sous le règne de saint Etienne et de Coloman*], pp. 19—28. KRISTÓ GYULA: *Új adatok és régi vélekedések Csák Mátéről* [GYULA KRISTÓ: *Données récentes et anciennes hypothèses sur Máté Csák*], pp. 29—34. BLAZOVICH LÁSZLÓ: *Sorsfordulók Dózsa felkelése idején Békés megyében* [LÁSZLÓ BLAZOVICH: *Reirements de fortune lors de la jacquerie de Dózsa dans le comitat Békés*], pp. 35—41. TIMÁR PÉTER: *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekről* [PÉTER TIMÁR: *Sur les procès-verbaux des visites pastorales*], pp. 43—47.

Tom. LXXVI. [*Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. XI.] (1983): BÉLA CZUTH: *Die Rolle des Volkes zur Zeit der Belagerung des Orleans durch Attila (Juni d. J. 451)* [VITA S. ANIANI, 3,10] [CZUTH BÉLA: *A nép szerepe Orleans Attila általi ostroma idején (451. jún.)*], pp. 3—10. CSERNUS SÁNDOR: *A nemzetközi kapcsolatok rendszerének átalakulása Nyugat-Európában a 15. század elején* [SÁNDOR CSERNUS: *La transformation des relations internationales en Europe de l'ouest au debut du XVe siècle*], pp. 11—23. PATAKY MÁRTA: *A kereskedelmi utak fejlődése Oroszországban és Afanaszj Nyikityin útleírása* [МАРТА ПАТАК: *Развитие торговых путей в России и „Хождение за три моря” Афанадия Хукумана*], pp. 25—38. (ALEKSZANDER GONTAR) *Kiadványok a forradalom előtti Oroszország történetéhez* (Bibliográfiai útmutató) [(ALEKSZANDER GONTAR) *Szpravocnyiki po izstorii dorevoljucionnoj Rosszii*, (Bibliograficeszkij ukazatel)], pp. 39—41.

Tom. LXXVII. [*Studia Latinoamericana* XIII.] (1983): KRISTÓ GYULA: *Wittman Tibor, a tanár és a kolléga* [GYULA KRISTÓ: *Tibor Wittman el profesor y el colega*], pp. 9—11. MAKKAI LÁSZLÓ: *Wittman Tibor tudományos életműve*. [LÁSZLÓ MAKKAI: *La obra científica de Tibor Wittman*], pp. 13—19. VARGA ILONA: *Szibéria a 17. századi orosz gazdaságban* [ILONA VARGA: *Siberia en la economía Rusa del siglo XVII*], pp. 23—30. ANDERLE ÁDÁM: *Államfejlődés és nemzeti kérdés Spanyolországban* [ÁDÁM ANDERLE: *Desarrollo histórico del Estado y cuestión nacional en España*], pp. 31—41. J. NAGY LÁSZLÓ: *Spanyolország és Észak-Afrika a 16. században* [Adalékok a spanyol—török küzdelem történetéhez a Mediterránumban] [LÁSZLÓ J. NAGY: *España y África del Norte en el siglo XVI. (Aportes para la historia de las luchas español—turcas en el Mediterráneo)*], pp. 43—54. ZOMBORI ISTVÁN: *Központosítás és abszolutizmus a 16. századi Spanyolországban* [ISTVÁN ZOMBORI: *Centralización y absolutismo en España del siglo XVI*], pp. 55—67. TIMÁR ZSUZSANNA: *Az aztékok misztikus-háborús világlképe* [ZSUZSANNA TIMÁR: *La visión místico-guerrera de los aztecas*], pp. 71—85. TÓTH ÁGNES: *Viták a latin-amerikai encomienda és hacienda közötti kapcsolatokról, illetve kontinuitásról* [ÁGNES TÓTH: *Polémicas acerca de la continuidad de la encomienda y la hacienda de América Latina*], pp. 87—93. HORVÁTH GYULA: *A szervezett munkásság és a mexikói forradalom* [A „vörös” zászlóaljnak kérdéséhez] [GYULA HORVÁTH: *El proletariado organizado y la revolución mexicana*], pp. 95—108. H. SZABÓ SÁRA: *A pozitívizmus Braziliában* [SÁRA H. SZABÓ: *El positivismo en el Brasil*], pp. 109—119. KUKOVECZ GYÖRGY: *A agrárkérdés a kubai politikai harcokban* [Az 1930—1952 közötti korszak néhány vonása] [GYÖRGY KUKOVECZ: *La cuestión agraria en las luchas políticas en Cuba (algunos rasgos de la época 1930—1952)*], pp. 121—139. SZILÁGYI ISTVÁN: *A Nemzetsbiztonság Doktrínája és a Geopolitika a chilei fasiszta rendszer ideológiájában* [ISTVÁN SZILÁGYI: *La doctrina de seguridad nacional y la geopolítica en la ideología del régimen fascista de Chile*], pp. 141—151. TOMBOR ILDIKÓ:

A történettudomány dr. Franciáról [ILDIKÓ TOMBOR: *La historiografía sobre Dr. Francia*], pp. 155—167. SZLIVA LÁSZLÓ: *Mexikó gazdasági és társadalmi struktúrája a porfirato idején (1876—1911)* [LÁSZLÓ SZLIVA: *La estructura económica y social de México en el porfirato (1876—1911)*], pp. 169—179.

Tom. LXXVIII. (1984): SZÁNTÓ IMRE: *Keszthely úrbéri viszonyai a Festeticsék földesurasága idején 1739—1848* [IMRE SZÁNTÓ: *Die urbarialen Verhältnisse in Keszthely zur Zeit der Gutsherrschaft der Festetics Familie 1739—1848*], pp. 1—59.

Tom. LXXIX. [Studia Latinoamericana, tom. XIV.] (1985): ÁDÁM ANDERLE: *Prólogo* [ANDERLE ÁDÁM: *Előszó*], pp. 3. GYULA KRISTÓ: *Tibor Wittman: El profesor y el colega* [KRISTÓ GYULA: *Wittman Tibor, a tanár és a kolléga*], pp. 5—7. JOSÉ — GENTIL DA SILVA: *A propos de la formation du Brésil: les femmes en étaient aussi* [JOSÉ — GENTIL DA SILVA: *Brazília kialakulásával kapcsolatban: a nők szerepe*], pp. 9—25. MARIA LUIZA MARCÍLIO: *Population et force de travail dans une économie agraire en transformation. La province de São Paulo, a la fin de l'époque coloniale* [MARIA LUIZA MARCÍLIO: *Népesség és munkaerő egy átalakulóban lévő agrárgazdaságban. São Paulo a gyarmati korszak végén*], pp. 27—35. MAGNUS MÖRNER: *La rebelión de Túpac Amaru desde una nueva perspectiva* [MAGNUS MÖRNER: *A Túpac Amaru felkelés új nézőpontból*], pp. 37—48. FEDERICO BRITO FIGUEROA: *La emancipación nacional y la guerra de clases y castas* [FEDERICO BRITO FIGUEROA: *A nemzeti felszabadítás és az osztályok és fajok háborúja*], pp. 49—68. MANFRED KOSSOK: *Unidad y diversidad en la historia de la América española: El caso de la Independencia* [MANFRED KOSSOK: *Egység és különbözőség Spanyol-Amerika történetében: a függetlenség esete*], pp. 69—81.

Tom. LXXX. (1985): GAÁL ENDRE: *A szegedi munkásság 1905—1906. évi harca a politikai jogokért* [ENDRE GAÁL: *Der Kampf der Arbeiterschaft von Szeged um die Politischen Rechte in den Jahren 1905—1906*], pp. 3—24. HEGYI ANDRÁS: *Szeged mezőgazdasága az első világháború utáni években. A Nagyatádi-féle földreform* [АНДРАШ ХЕДИ: *Сельское хозяйство города Сегед в годах после первой войны. Земельная реформа министра Надьятади Сабо Иштвана*], pp. 25—41. WOLFGANG NEUGEBAUER: *Az osztrák nemzeti tudat fejlődéséről* [WOLFGANG NEUGEBAUER: *Über die Entwicklung des österreichischen Nationalbewußtseins*] pp. 43—54.

Felelős kiadó a Bölcsészettudományi Kar dékánja.
84—3875 — Szegedi Nyomda. Felelős vezető Dobó József igazgató.
A kézirat nyomdába érkezett 1984-ben, megjelent 1985-ben
425 példányban 6 A/5 ív terjedelemben, 2 ábrával.
Készült monószedéssel, íves magasnyomással
az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55
szabványok szerint